



ISSN 1406-8826

SOTSIAALTÖÖ JA SOTSIAALPOLIITIKA ERIALAAJAKIRI

1/2015

HIND 3,75 €

Sotsiaaltöö

Eesti sotsiaalkaitse
valikud

Kuidas vähendada
vaesust?

Asendushoolduse
roheline raamat

Sotsiaaltöötajate
juhtimine

Sotsiaaltöö

Tervise Arengu Instituudi ja sotsiaalministeeriumi väljaanne. 18. aastakäik
Ajakirjast saab lugeda uurimistulemusi ja teoreetilisi ülevaateid sotsiaaltööst ning sotsiaalpoliitikast; kogemuslikke, nõuandvaid ja informatiivseid artikleid, mis on toeks kõigile, kes puutuvad kokku sotsiaaltöoga. Ilmub neli korda aastas: veebruaris, mais, septembris ja detsembris.

Uudiskiri

Kord kuus ilmuv uudiskiri vahendab sotsiaalvaldkonna asutuste ja organisatsioonide infor seadusemuudatustest, uuringutest, sündmustest, teenustest, sotsiaaltöötajate tegemistest jpm. Uudiskirjaga liitumiseks saada kiri meiliaadressil ajakiri@tai.ee.

Toimetuse kolleegium

Zsolt Bugarszki, Hans van Ewijk, Mailiis Kaljula, Riina Kiik, Rait Kuuse, Marju Medar, Valter Parve, Riho Rahuoja, Koidu Saia, Marju Selg, Judit Strömpl, Piret Tamme, Triinu Tikas, Taimi Tulva

Toimetus

Vastutavad toimetajad: Regina Lind, Marge Green
Toimetajad: Signe Väljataga, Margit Raias, Kristi Raffai

Kontakt

Ajakiri Sotsiaaltöö,
Tervise Arengu Instituut,
Hiiu 42, 11619 Tallinn
Tel (+372) 659 3931, e-post ajakiri@tai.ee
Lähem info autorile: www.tai.ee/sotsiaaltöö

Kujundus: Puffet Invest OÜ
Trükk: Ecoprint AS
Tiraaž: 1000 eksemplari



Tellimine

Ajakirja aastatellimuse hind on 15 eurot, üliõpilastele 10 eurot. Aastatellimus kolmes eksemplaris samale tellijale 29 eurot.

Tellimuse saab vormistada:

- postkontorites üle Eesti
- veebilehel www.omniva.ee
- meiliaadressil ajakiri@tai.ee.

Üksiknumbreid saab tellida Tervise Arengu Instituudi koolituskeskusest (Hiiu 42 Tallinn) ja osta kaupluses Ülikooli Raamatupood, (Raekoja plats 11 Tartu).

Ajakirja vanemad numbrid ja värskemate numbrite valitud artiklid leiab www.tai.ee → väljaanded → trükised & infoväljaanded.



Tervise Arengu Instituut
National Institute for Health Development



SOTSIAALMINISTEERIUM

Sisukord

1/2015

Eessõna

Dagmar Kutsar.....2

Sotsiaalpoliitika

On aeg muuta hoiakuid
heaolupoliitika suhtes

Zsolt Bugarszki.....3

Eesti sotsiaalkaitse valik – kas vana
või uue Põhjala suunas või ... ?

Lauri Leppik8

Lissaboni strateegia ja Euroopa
2020. EL sotsiaalkaitse strateegiate
peegeldused Eesti sotsiaalpoliitikas

Jüri Kõre12

Vaesuse indikaatorid

Hede Sinisaar.....21

Peretoetuste, teenuste ja
vanemapuhkuste roheline
raamatu soovitusel perede
toimetuleku parandamiseks

Hanna Vseviov28

Laste hoolekanne

Asendushoolduse roheline
raamat annab suunad
valdkonna arendamiseks

Piia Tammpuu.....36

Inimvara hoidmisest.

Hoidjate hoidmisest

Valter Parve40

Kasuvanema kogemuslugu

Kadri Leivategija.....44

Persoon

Meelis Kukk: „Igapäevatöö noortega
tähendab eelkõige selgitustööd”

Rain Uusen.....47

Õigus

ÜRO puuetega inimeste konventsioon
lõhkumas eestkostesüsteemi

Nele Parrest, Kärt Muller51

Sotsiaaltöö praktika

Toidupank: pidevalt arenev koostöö

George Zhordania.....55

Teoreetilised lähtekohad

Sotsiaalne segregatsioon linnaruumis

Madli Maruste.....60

Sotsiaaltöö haridus

Rahvusvaheline mõõde
sotsiaaltöö õpingutes: Erasmus +
programmi kogemused

Taimi Tulva, Koidu Saia,

Triin Vaimann64

Peegeldusi maailmast

Sotsiaaltöötajate juhtimine

Hans van Ewijk70

On 2015. aasta veebruarikuu ja taas kostavad lubadused laste ja pere heaolu peatsest paranemisest, kui vaid teda/neid valitaks ... Üheks suuremaks poliitiliseks teemaks on tõusnud laste vaesuse vähendamine. Korduvalt meenutatakse, et vähemalt 40 tuhat last elab Eesti Vabariigis vaesuses ning see arv on selgelt liiga suur. Kuid ometi peaks meil olema lapsi palju rohkem, sest praegune sündimus ei taga ühiskonna taastootmist. Aga kui lapsi hakkaks rohkem sündima, kas siis nemad ja ka praegused lapsed elaksid paremini?

Oleme harjunud mõtlema laste vaesusest kui raha puudumisest. Tõepoolest, paljud probleemid saavadki alguse raha vähesusest või puudumisest. Vaesusel on aga palju nägusid: laps on vaene, kui tal puudub võimalus elada koos mõlema armastava vanemaga või kui üks või mõlemad vanemad temast ei hooli või on vägivaldsed või tal ei olegi kodu; kui tal ei ole õdesid-vendi või nendega ühist lapsepõlve; kui tal ei ole sõpru või ta kogeb eakaaslaste kiusu ja tõrjumist. Laps on vaene, kui ta tajub, et on ilma jäetud tegevustest, mida paljud teised lapsed nautida saavad. Laps on vaene, kui tema pere on toimetulekuraskustes ja ühiskonna poolt antav abi puudub või on ebapiisav. Laps on vaene, kui ta kogeb alavääristamist, kui näiteks temaga suhtleval spetsialistil napib ametialast professionaalsust või veelgi hullem, ametialast eetikat. Laps on vaene, kui tema jaoks ei ole aega, teda ei kuulata ega tema arvamust usaldada.

Laste ja lapsepõlve uudsed käsitlused on meie ühiskonnas visad juurduma. Siiski on viimasel ajal toimunud märgatavad arengud. Lasteombudsmani büroo koostöös Statistikaameti ja sotsiaalministeeriumiga on välja andnud esimese lastekeskse statistika kogumiku ja välja töötanud lapse heaolunäitajate esialgse süsteemi. Kehtima hakkab uus lastekaitseseadus, valmimas on laste ja pere poliitika roheline raamat, arutletakse lapse õiguste üle. Pöördeline on aeg ka sotsiaaltöö kui eriala arengus. Uus rahvusvaheline sotsiaaltöö määratlus ja sotsiaaltöötajate uus kutsestandard ning kutse taotlemise süsteemi väljatöötamine, sh laste ja peredega ning lastekaitsetöötajatena toimivatele sotsiaaltöötajatele on väljakutseks ka Sotsiaaltöö ajakirjale. Ootan ajakirjalt laste heaolu käsitlevaid uusimaid uurimuslikke tõendeid, lastega seotud poliitikate ja sotsiaaltöö praktikate kajastusi. Edu selleks!

Dagmar Kutsar

Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika dotsent



On aeg muuta hoiakuid heaolupoliitika suhtes



Zsolt Bugarszki

Tallinna Ülikooli sotsiaalpoliitika lektor

Traditsiooniliselt peame Eestit neoliberaalset majanduspoliitikat rangelt järgivaks riigiks, mille sotsiaalkaitsekulutuste osatähtsus on üks madalamaid Euroopas. Taoline poliitika pole aga ilmselt jätkusuutlik: nii Euroopa Liit kui ka suured rahvusvahelised organisatsioonid on jõudnud arusaamisele, et majandus- ja sotsiaalareng peab toimuma käsikäes. Ka riikide heaolusüsteemid on muutumas, püüdes kohaneda kestlikumate mudelitega.

Tugev usk vabaturu majanduspoliitikasse on olnud kõigi Eesti valitsuste peamine suund alates 1990. aastate keskpaigast. 1996. aastal ütles hilisem peaminister Siim Kallas:

„Majanduspoliitika annab parameetrid ja teised poliitikavaldkonnad peavad nendega kohanema. Esialgu tuleb luua teatud majanduslik potentsiaal, et asuda lahendama sotsiaalseid probleeme, seega ei saa me võimalike hüvede jaotamisega kiirustada. Selle asemel on tänaseks peamiseks prioriteediks investeringud.” (Trumm 2006)

Majanduskasvule rõhuv poliitika, mis juhindub riigi kulutuste madalast tasemest, oli sellel ajal kooskõlas paljude rahvusvaheliste organisatsioonide (Rahvusvaheline Valuutafond, Maailmapank, OECD) soovitusetega. Seda toetas ka Eesti üks peamisi eesmärke: saada vabaks Nõukogude

pärandist ehk kujutluspildist kõikvõimsast riigist, mis tagab oma kodanike kõigi vajaduste rahuldamise ning seda kommunistliku ideoloogia raamistikus.

Tuleb tunnistada, et see strateegia oli mitmest aspektist edukas. Vahetult enne Euroopa Liiduga liitumist oli Eesti SKP elaniku kohta ostujõu pariteetides vaid 52,0 (EL 28=100).

Kümme aastat hiljem näeme, et Eesti majanduslik efektiivsus on märkimisväärselt tõusnud. SKP elaniku kohta ostujõu pariteetides 2013. aastal oli 73,0 (EL 28=100).

Võrreldes ülejäänud kümne uue liikmesriigiga on Eesti alates 2003. aastast olnud üks kiirema arenguga maid. Majandusliku efektiivsuse poolest ei ole kahtlustki, et Eestil on viimase 10–15 aasta jooksul väga hästi läinud.

Sellegipoolest tundub, et kogu edu on tulnud sotsiaalkaitsekulutuste ja heaolu arvelt. Eesti ei ole sotsiaalkaitsele kulutanud üle 13–16% oma SKPst¹, ja see on üks väiksemaid protsente OECD riikides.

Sotsiaalkaitsekulutusi ja hoolekandemeetmeid on kujutatud kui mõnes mõttes valitud majanduseelistuste vastandit. Nii ajaleheartiklites kui ka Eesti poliitikute kõnedes on tihti tunda vastumeelsust sotsiaalkulutuste ja heaoluriigi suhtes. Osalt on tegemist ideoloogilise probleemiga. Praegune Eesti püüab täielikult vastanduda kõigele, mis oli omane Nõukogude Liidule. Elamine sotsiaaltoetustest ja sotsiaalabist, tasuta tervishoiuteenused ja subsideeritud eluasemed on sotsialistlikud lahendused, mis tõkestavad vabaturu arengut.

Teisalt näib heaoluriigi kontseptsioon olevat jõukuse tagajärg, mitte põhjus. Hästi väljaarendatud sotsiaalteenuste pakkumine ja haavatavate kodanike eest hoolitsemine on võimalik vaid siis, kui saame seda endale lubada. Eesti ei ole sellele tasemele veel jõudnud: järelikult me ei saa endale lubada selliseid sotsiaaltoetusi ja hoolekannet nagu on Soomes ja Rootsis. See on kõige tüüpilisem jutt, mida räägitakse heaoluriigist.

Vaidlen siinkohal vastu, sest sotsiaalpoliitika taoline tõlgendus on väga iganenud. See võib kõlada paradoksaalselt, kuid asjakohase sotsiaalse vastutuse puudumine on tänapäeval jätkusuutliku arengu üks tõsisemaid takistusi.

Hoiakud heolupoliitika suhtes on viimase 10–15 aasta jooksul muutunud ning ilmselt tuleb ka Eesti poliitikas hoiakuid muuta.

Euroopa Liidu kasvav sotsiaalne mõõde

Meile meeldib käsitleda Euroopa Liitu kui poliitilist algatust, mille eesmärk on luua vanal mandril tugev superriik, mis oleks tasakaalustajaks Ameerika Ühendriikide ja kiiresti areneva Aasia vahel. Samuti meeldib meile käsitleda Euroopa Liitu kui kultuurilist või ideoloogilist kogukonda, millel on ühised väärtused ning mis just nende väärtuste põhjal säilitab demokraatlikke ühiskondi.

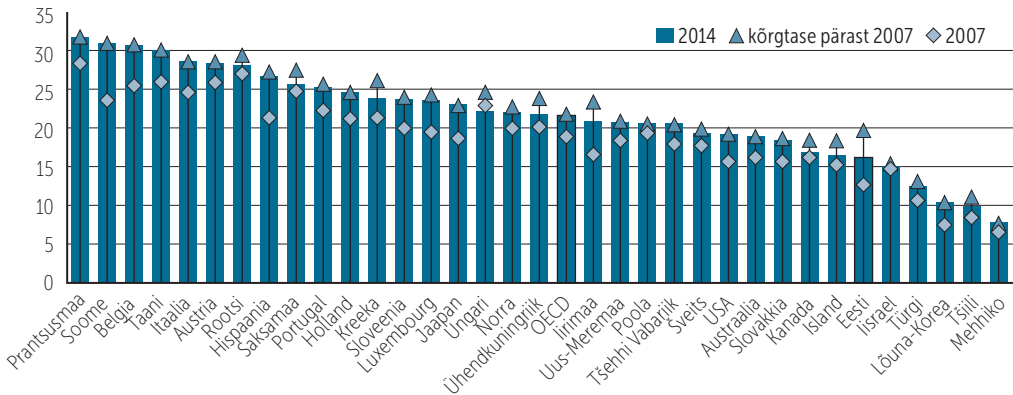
Kuid hoolekande ja sotsiaalküsimuste puhul suunati meid tavaliselt liikmesriigi tasandile.² Lisaks tavapärasele majanduslikule mõõtmele tõi 2010. aasta Lissaboni leping Euroopa Liidu poliitikasse ka sotsiaalse lõimituse küsimuse.

Lissaboni leping sätestab uued sotsiaalsed eesmärgid, näiteks täieliku tööhõive saavutamine, sotsiaalse tõrjutusega võitlemine, põlvkondadevahelise solidaarsuse ja majandusliku ning sotsiaalse sidususe edendamine. Sotsiaalklauslitega nähakse ette, et kõik Euroopa Liidu tegevuskavad peavad arvesse võtma sotsiaalseid nõudeid ning ette nägema vastavaid tegevusi ELis. Lissaboni lepingu artikkel 5a hõlmab selliseid nõudeid nagu kohustus suurendada tööhõivet, tagada sotsiaalkaitse, võidelda sotsiaalse tõrjutusega, tagada hea haridus- ja koolitustase ning tervisekaitse. (Schömmann 2010)

Nende nõuete taga võime heaolu suu- rendamise ideoloogia kõrval näha ka seda, et sotsiaalset sidusust peetakse majandus- arengu üheks oluliseks osaks. Seega kuulub Lissaboni leping, et Euroopa Liidus on

¹ Majanduskriisi ajal 2009. aastal tõusis sotsiaalkaitsekulutuste tase ajutiselt ligi 20%le, kuid see oli suuresti tingitud samaaegsest SKP järsust langusest.

² Sotsiaalpoliitika on valdkond, kus pädevus peaks olema jagatud ELi ja liikmesriikide vahel, kuid tegelikult on EL otsustanud oma pädevust mitte kasutada ja see valdkond on liikmesriikide kujundada.



Joonis 1. Riiklikud sotsiaalkulutused protsendina SKPst 2007. aastal, kõrgtase pärast 2007. aastat ja 2014. aastal. ALLIKAS: OECD 2014

majandusareng ja sotsiaalpoliitika seotud.

Loomulikult ei loonud Lissaboni leping veel uut sotsiaalset Euroopat, kuid niiniimetatud Laekeni indikaatorite EL 2020 arengukavadesse hõlmamine peegeldab ilmselget üleminekut majandusekeskselt käsitlelusele sotsiaalsete ja majanduslike mõõtmete kombinatsioonile.

Haridus, tervis ja inimvara tervikuna mõjutab majanduslikku suutlikkust ning seda on juba kümnendeid tunnustatud ka mitmetes majandusteorias. Tänapäeval tundub aga, et sotsiaalne lõimumine, eba-võrduse probleem ja inimväärikuse küsimus on samuti leidnud tee põhivoolu arengukavade keskpunkti.

Suurte rahvusvaheliste organisatsioonide kannapööre

Aastaid olid sellised organisatsioonid nagu Maailmapank, Rahvusvaheline Valuutafond (RVF) ja Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD) tuntud oma neoliberaalse suunitluse poolest (Hill, Kumar 2009). Paljud regioonid riigid said neilt soovitusi vähendada avaliku sektori ja eriti sotsiaalvaldkonna kulutusi

majandusarengu nimel. Kahe viimase kümnendi jooksul oli Eesti nende soovitusete üks tublimaid täitjaid.

Maailmapanga uues aruandes väidab see rahvusvaheline organisatsioon, et varem põhines arengupoliitika standardsete majandusmodelite eeldusel, kasutades väga keerukate kohalike probleemide lahendamisel enamasti makromajanduslikku lähenemist.

Viimastest uuringutest paistab, et vaesus võtab lõivu ka inimeste mõtetegevuselt: vaesusesse sattunud inimestel on pingelisel ja keerulisel ajal raske kontrollida oma mõtlemist. Tegelikult on inimesed harva nii alahoidlikud, ratsionaalsed ja ettenägelikud, nagu paljud majandusmodelid neid kirjeldavad. Inimesed on äärmiselt sotsiaalsed ning neid mõjutavad suurel määral sotsiaalsed võrgustikud ja -normid. Uued ideed neid eriti ei paelu ning nad kasutavad pigem mõttemudeleid oma ühiskonnast ja ühisest ajaloost.

Tuginedes sellele, kuidas inimesed tegelikult mõtlevad ja otsuseid teevad, soovitakse Maailmapanga 2015. aasta aruandes uusi, kohalikele oludele ja kultuurile kohandatud arengustrateegiaid, et

suurendada nende abil tootlikkust, katkestada vaesusetsüklid ja astuda vastu kliimamuutustele (World Bank 2015). Varem nägime taolisi uuringutulemusi ja mõtteid vaid psühholoogilistes või kultuurilis-antropoloogilistes uurimustes. Nende jõudmine suure rahvusvahelise finantsorganisatsiooni arenguaruandesse peegeldab seda, kuidas majandusareng on üha enam seotud tundlike sotsiaalsete mõõtetega.

Jõukust ja tootlikkust ei saa enam suurendada üksnes makromajanduslike meetmetega. Standardseid majandusinstrumente on vaja täiendada uute, sotsiaalset ja kultuurilist eripära arvestavate poliitiliste vahenditega.

Kui Maailmapanga osalemine vaesuse leevendamises on alati olnud iseenesestmõistetav, siis RVF oli veel hiljuti sellel teemal üsna vaikne. Kuni 1990. aastate lõpuni keskendus RVF peamiselt radikaalsetele struktuurimuutustele ning seda tihti sotsiaalpoliitiliste küsimuste arvelt. Nad pidasid sotsiaalküsimusi oluliseks vaid sellest vaatenurgast, et sotsiaalsed pinged ühiskonnas ja töötajate tugev positsioon

*Traditsiooniliste
hoolekandeteenuste asemel
pöördub riik kestlikumate mudelite
poole, mis tuginevad kohalikele
kogukondadele.*

võivad tõkestada soovitud struktuurireforme endiste abisaajate vastuseisu tõttu. (Gunaydin 2014).

1990. aastate järjest suurenev tähelepanu sotsiaalpoliitikale tulenes teadlikkuse kasvust: mõisteti, et makromajandus- ja struktuuripoliitikal on oluline sotsiaalne mõju, mis omakorda mõjutab

kasulikult majandusreforme ja kestlikku majanduskasvu.

1999. aasta septembris asutas RVF vaesuse vähendamise ja majanduskasvu toetamise programmi (*Poverty Reduction and Growth Facility* – PRGF), et tuua need eesmärgid tähelepanu keskmesse. 2002. aastal leiti selle programmi ülevaates, et nimetatud meetmega toetatud programmide ülesehitus on muutunud soosivamaks suuremate riiklike kulutuste, ja eriti sotsiaalpoliitika meetmete suhtes. (IMF 2002).

Eesti 2015. aasta majandusuuringus (OECD 2015) soovitas OECD Eestile kaasavamat ja jätkusuutlikuma kasvu saavutamist. Tootlikkuse tõstmise kõrval on inimkapitali arendamisel selles protsessis oluline osa. Rahvusvaheline organisatsioon soovitab rohkem investeerida haridusse ja koolitustesse ning pöörata tähelepanu lastehoiu olukorrale, et parandada naiste positsiooni tööturul.

Heaolüsteemide teisenemine

Vähe sellest, et Lääne-Euroopa riikides on muutumas suhtumine heaolumudelitesse, muutuma on hakanud ka heaolu mõiste. Ida-Euroopa traditsiooniline ettekujutus Lääne ja Skandinaavia mudelitest ei ole olnud täielikult väär. Lääne heaoluühiskondades kandis riik II maailmasõja järgseil arenguaastail heldelt hoolt oma kodanike paljude vajaduste eest. Hoolitsus hõlmas tervishoidu, pikaajalist hooldust, eluasemega kindlustamist, mitmesuguseid sotsiaaltoetusi jm. Healuriigi ilmselge saavutus oli vaesuse ja tõrjutuse edukas vähendamine, kuid see muutus osutus äärmiselt kulukaks ja tõi endaga kaasa uut tüüpi sõltuvuse. (Wilken jt 2015).

Üksikasjalikus uuringus (Rooijen 2013) Hollandi tervishoiu ja pikaajalise hoolduse

süsteemi kohta väidavad autorid, et kui tervishoiu ja hooldusega seotud kulutused suurenevad samas tempos, kulutab riik sellele valdkonnale 2040. aastaks ligikaudu 25% oma SKPst.

Kuna äärmiselt kallis tervishoid ja pikaajaline hooldus ei ole enam taskukohased, on valitsuse poliitika hakanud Hollandis kiiresti muutuma. Traditsiooniliste, spetsialistide pakutavate ja valitsuse rahastatud hoolekandeteenuste asemel pöördub riik kestlikumate mudelite poole, mis tuginevad kohalikele kogukondadele ja nende loomulikele ressurssidele. Osalemise põhimõte asendab hoolekannet: uus kontseptsioon soosib mitte niivõrd riiklikult ettemääratud ja hallatud professionaalseid hoolekandesüsteeme, kuivõrd kogukonna (ümber)arendamist vastavalt inimeste vajadustele.

Võiks öelda, et see kontseptsioon ei ole muud kui riigi kõrvaletõmbumine

sotsiaalküsimustest. Kuid nagu Utrechti sotsiaalse innovatsiooni uuringute instituudi direktor Jean-Pierre Wilken rõhutab, on nende reformide eesmärk arendada elujõulisemaid tervishoiu ja hoolekande lahendusi. Tõeline proovikivi on aga see, kuidas tugevdada kogukondi, et need oleksid võimelised hoolt kandma oma haavataivate liikmete eest, selle asemel, et jätta kõik hooldusvormid riigi ja spetsialistide kanda.

See näide kinnitab, et muutumas ei ole vaid arusaam heaolust Euroopa Liidus ja rahvusvaheliste organisatsioonide suhtumine: heaolusüsteemid ongi üleminekujärgus, püüdes kohaneda kestlikumate mudelitega. Heaolu muutub majanduslikumaks ja majandus muutub sotsiaalsemaks, vaidlustades traditsioonilist eristamist majanduse ja sotsiaalpoliitika vahel. Nende tendentside arvestamine Eesti sotsiaalküsimuste arutlus oleks kasulik.

S

Viidatud allikad

- Gunaydin, H.** (2014). Compliance with the IMF conditionality: Selection Bias and Conditions on Social Policy. University of Pittsburgh.
- Hill, D., Kumar, R.** (2009). Global Neoliberalism and Education and its Consequences. New York: Routledge.
- IMF** (2002). IMF Executive Board Review of the Poverty Reduction and Growth Facility (PRGF).
- OECD** (2015). Economic Survey of Estonia 2015 <http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-estonia.htm> (10.02.2015).
- OECD** (2014). Social Expenditure Update. Insights from the OECD Social Expenditure database (SOCX), November 2014 <http://www.oecd.org/els/soc/OECD2014-Social-Expenditure-Update-Nov2014-8pages.pdf> (10.02.2015).
- Rooijen, M.** (2013). A vision for the Dutch health care system in 2040. Towards a sustainable high-quality health care system. World Economic Forum 2013.
- Schömmann, I.** (2010). The Lisbon Treaty: a more social Europe at last? *European Social Policy* 1/2010
- Trumm, A.** (2006). Recent developments of Estonia's social protection system. World Bank. <http://siteresources.worldbank.org/INTECONEVAL/Resources/EstoniaSocialPolicyReview.pdf> (10.02.2015).
- Wilken, J.-P.; Bugarszki, Zs.; Saia, K.; Hanga, K.; Medar, M.** (2015). About notions of community and participation. – ilmunas.
- World Bank** (2015). World Development Report 2015: Mind, Society, and Behavior. www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Publications/WDR/WDR%202015/WDR-2015-Full-Report.pdf (10.02.2015).

Eesti sotsiaalkaitse valik – kas vana või uue Põhjala suunas või ... ?



Lauri Leppik

Tallinna Ülikooli Eesti Demograafia Instituudi vanemteadur

Valimiskampaania on lubamise aeg. Nõudlikum valija otsib erakondade programmide ja valimisplatvormide aga ka visiooni, millises suunas Eesti ühiskond peaks liikuma.

SDE valimisprogrammi lubadused

Sotsiaaldemokraatlik erakond esitab visiooni Inimeste Eestist, mis „on paik, kus igaüks saab end turvaliselt tunda”, „kus iga töötav inimene teab, et ta saab oma tööst eest väarikat tasu”, „kus inimesed hoolivad üksteisest ja oma riigist ja riik hoolib oma inimestest” ning „kedagi ei jäeta oma muredega üksi”. SDE valimisprogramm üritab joonistada valija silme ette pilti turvalisest Põhjamaast, kus hoolivus on vaata et suuremgi kui Skandinaaviamaades. SDE lubab tõsta keskmise pensioni 560 euroni; esimese ja teise lapse toetuse 75 euroni ja lasterikastel peredel 200 euroni; lisaks maksta 25 eurot kuus huvitegevuseks; tõsta toimetulekutoetus elatusmiinimumini ja kergitada eelisjärjekorras sotsiaaltöötajate töötasu; kehtestada riigi ja kohalike omavalitsuste osutatavate sotsiaalteenuste loetelu ja miinimumstandardid, mis tagavad teenuste ühetaolise kvaliteedi ja kättesaadavuse üle Eesti; luua riigi, omavalitsuste ja ettevõtjate koostöös eakatele mõeldud hooldasutuste

ning pansionaatide võrk, mis pakub eakate väarikusele vastavat ja hinnalt kättesaadavat teenust kõigile, kes seda vajavad jne.

Vastusest jääb paraku küsimus, millistest allikatest neid kasvavaid hüvesid rahastatakse. SDE paneb ette küll progressiivse tulumaksu ja kõrgema maksumäära (29%) 1600 eurot kuus ületavale tulule, ettevõtte kasumimaksu (7%) ja luksusautomaksu, kuid soovib samal ajal vähendada sotsiaalmaksu (33%lt 30%le) väljaspool Tallinna ja Harjumaad töötavatel inimestel ning oluliselt laiendada erinevaid maksuabastusi. Sellised sammud muudaksid küll maksukoormuse struktuuri, kuid ei tooks eelarvesse lisaraha.

Reformierakonna pakkumised

Põhjamaadele on otsustanud silma pilgutada ka Reformierakond, üritades nii avalikult flirtida ka vasakpoolsema ilma-vaatega valijatega. RE uueks visiooniks on Uus Põhjamaa – aktsendiga sõnal uus. See maa „on sama jõukas kui Soome” ja

seal „on saavutatud Põhjamaade elatustase ja turvalisus, kuid isiku- ja majandusvabadustelt on riik endiselt maailma tipus ning nii sotsiaalselt kui ka tehnoloogiliselt dünaamilisem ja paindlikum kui vanad Põhjamaad.” Ütle mata on siin jäänud see, et tegelikult on ka vanad Põhjamaad majandus- ja isikuvabaduse indeksite järgi maailma tipus. Innovatsiooni indeksi (*Global Innovation Index*) ja tehnoloogia arengu indeksi (*Technology Achievement Index*) järgi jääb Eesti aga maailma tipus olevatest Põhjamaadest tublisti maha. Sotsiaalse dünaamilisuse mõiste jätab RE paraku selgitamata. See võib tähendada erinevaid asju, kuid näiteks sotsiaalkaitse vaesuse leevendamisel on Põhjamaades märksa tõhusam kui Eestis. Kuid RE uut loosungit uuest Põhjamaast võib tõlgendada ka kui mõningast korrektsiooni allapoole võrreldes nende varasema lubadusega. SKP ühe elaniku kohta Soomes on 113% Euroopa Liidu keskmisest, millega Soome oli 2013. aastal EL riikide seas 9. kohal. Eesti oli samal ajal 73%-ga 20. kohal, kuid nüüd on uueks eesmärgiks siis püüda mitte enam viiendat, vaid pigem kohta esikümne lõpus.

Põhjamaade vaimust on kantud ka RE sotsiaalvaldkonna programmi pealkiri „Heaolu kõigini”. RE lubab viia ellu sotsiaalpoliitikat, mille põhimõtted on „Eesti majanduskasv on kõigi heaks” ja „kedagi ei jäeta maha”. RE lubab reforme, mis aitavad tõhusalt just kõige hapramas seisus olijaid: lastega suurperesid, pensionäre, puudust kannatavaid kaaskodanikke; alates pere kolmandast alaealisest lapsest toetust 300 eurot kuus; töötada välja laste ja perede vaesuse vähendamise meetmed, arendades edasi vajaduspõhiseid peretoetusi ja teenuseid; parandada hoolekandeteenuste kvaliteeti, töötades välja ühtse kvaliteediraamistiku; hoida keskmise vanaduspensionari

maksuvaba; edendada koduhooldust ja telemeditsiini; luua täiendavaid võimalusi eakate kvaliteetseks päevahoiuks. RE lubab ühtlasi vähendada sotsiaalmaksu määra 2% võrra (33%-lt 31%-le) ja tõsta tulumaksuvaba miinimumi 300 eurole. Kas tõesti nii hõlpsalt võiks Eesti saada Uus Põhjamaa?

Isamaa ja Res Publica Liit

Kõige ambivalentsem suhe Põhjamaadega on Isamaa ja Res Publica Liidul. IRL tahab valimisprogrammi järgi küll Põhjamaadele järele jõuda, aga seda korruptsiooni tajumise indeksi arvestuses. Sotsiaalpoliitikas tahaks IRL pigem Põhjamaadest erineda: „Peame üles ehitama väikeriigile sobiliku, uuendusliku ja ühiskonna iseregulatsioo-

... kui me ka kõik maksudest kokkukogutud eurod kulutaksime sotsiaalkaitsele, ei jõuaks me ikka veel Taani tasemele ...

nimehhanismile panustava laiapõhjalise sotsiaalpoliitika, mis tunnustab kõikide inimeste omaalgatust, loomupärast väärikust, võrdsete võimaluste põhimõtet ning põhiõigusi.” IRL manitseb: „Ei saa rajada Eesti tulevikku lootusele, et esmalt tuleb rikkaks saada ja siis asuda pakkuma kalleid, Põhja-Euroopa tüüpi sotsiaalteenuseid üha suuremale hulgale abivajajatele.” Kuid järgnev loetelu IRLi ettepanevatest sammudest on igati muljetavaldav. IRL lubab vähendada palgavaesust ja lastega perede ning üksikvanemate vaesusriski; tagada eakatele võimaluse elada väljateenitud pensionist iseseisvalt kuni oma elupäevade lõpuni; muuta praegune mõnekümne eurone puudetoetus tõeliseks erivajadustest tulenevate lisakulutuste kompenseerimise süsteemiks,

mis võimaldaks inimestel tasuta vajalike teenuste eest; asuda arendama nüüdisaegseid ja tõhusaid, uue põlvkonna sotsiaal- ja tugiteenuseid, mis aitaksid inimestel ise oma elu juhtida; arendada kõrvalabivajadusega puuetega täiskasvanute jaoks tugiteenindusega majutusüksusi; vabastada omastehooldajad mõistlike lahenduste pakkumisega hoolduskoormusest ja soodustada nende naasmist tööturule; suurendada perepõhise asendushoolduse osatähtsust; kahekordistada elluastumistoetust; muuta kuni 500 euro suurused pensionid tulumaksuvabaks; alustada vanadekodude asemel eakatele mõeldud toetatud elamisüksuste arendamist ja veel palju muud. Kui see pikk loetelu ei ole Põhjamaade tüüpi heaoluriigi kirjeldus, siis mis see on? Aga IRL lubab seda kõike nii, et „meie maksud ei suurene” ja lisaks alanevad maksud madala palga saajatel. Peaministrikandidaat Juhan Parts kinnitab, et riigieelarves on selleks raha olemas.

Keskerakonna visioon

Kahtlemata kõige laiema joonega annab lubadusi aga Keskerakond. Neilgi terendab vähemalt programmi järgi otsustades silme ees Põhjala: „Igal aastal peame suutma vähendada sissetulekute mahajäämust Põhjala riikidest”, „Eesti inimene peab saama parima tervisekaitse Põhjala regiooni vääriliselt.”

Valimisprogrammide järgi ei paista Reformierakonna ja Keskerakonna visioonides suuri erinevusi, sest mõlemad lubavad heaolu kõigile. KE sõnastuses: „riik kohustub tagama inimväärsel elu kõigile” ja „riigi sotsiaalpoliitika peab kaitsema nõrgemaid ja toetama abivajajaid: raskustesse sattunud lapsi ja perekondi, eakaid, puuetega inimesi, töötuid.” Visioon ja geograafiline orientatsioon on seega RE-l ja KE-l ühesugused,

mõningased variatsioonid on vaid instrumentaariumis. KE lubab tõsta lapsetoetust esimesele ja teisele lapsele 75 euroni kuus, alates kolmandast lapsest 300 eurot kuus; tõsta erakorraliselt pensione; võtta eesmärgiks, et pension peab katma eaka hooldekodu kulutused; arendada päevase hooldamise keskusi; tõsta puudega inimeste sotsiaaltoetusi; luua omavalitsustele ühtsed tugiteenuste standardid; suurendada rehabilitatsiooniteenuste ja taastusravi mahtu vähemalt kaks korda; kehtestada omastehooluse kaasaegse süsteemi; suurendada toimetulekutoetust 130 euroni; toetada omavalitsusi kodulähedaste hooldekodude renoveerimisel ja ehitamisel; taastada riikliku matusetootuse 200 euro suuruses; seadustada lesepension. Väikese kurioosumina lubab Keskerakond ka ratifitseerida Euroopa vanurite sotsiaalse kaitse konventsiooni. Paraku ei ole Euroopas sellise nimega konventsiooni veel vastu võetud, nii et enne ratifitseerimist tuleks asuda sellist konventsiooni kirjutama. Ent ehk ei olegi sellise eesmärgi saavutamise reaalsus nende muudest lubadustest erinev.

Mis eesmärgid oleksid jõukohased?

Kuid tuleme sellest kohe-kohe saabuvast heaolumaailmast hetkeks siiski tagasi tänasusse ja eilsesse reaalsusse.

Eesti sotsiaalkaitse kulud 2012. aastal (viimased avaldatud andmed) moodustasid 15,4% SKPst, maksukoormus (maksude ja sotsiaalkindlustusmaksete suhe SKPsse) oli samal ajal 32,4%. Niisiis kulub Eestis sotsiaalkaitsele peaaegu iga teine maksudest kogutud euro. Taani sotsiaalkulud olid samal ajal 34,6% SKPst, Soomel 31,2%, Rootsil 30,5%. Ehk kui me ka kõik maksudest kokkukogutud eurod kulutaksime sotsiaalkaitsele, ei jõuaks me ikka

veel Taani tasemele (suhtelise kulutaseme mõttes, absoluutarvude erinevustest rääkimata). Iseküsimus, et mis sel juhul saaks haridusest, kultuurist, põllumajandusest, regionaalpoliitikast, keskkonnapoliitikast, sisejulgeolekust, riigikaitsest ja välispoliitikast, millele erakonnad oma valimisprogrammides ka rohkelt tähelepanu pööravad ja samuti mitmeid kulukaid lubadusi jagavad. Taani on aga Euroopa Liidu kõige kõrgema maksukoormusega riik, kus maksude suhe SKPsse moodustab 48,1%. Rootsi ja Soome vastavalt 44,2% ja 44,1%ga ei jää palju maha.

2014. aasta riikliku reformikava ja stabiilsusprogrammi hindamisanalüüsis tõi Euroopa Komisjon esile, et sotsiaalabi saavate inimeste netosissetulek suhtena elanike mediaansissetulekusse (32%) Eestis on Euroopa Liidu vastavas pingereas tagant poolt viiendal kohal. See ei ole heaolu kõigile. Euroopa 2020 vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse sihtide saavutamist käsitlevas

raportis märkis Euroopa Komisjon, et analüüsides sotsiaalkaitsekulude tõhusust vaesusriski vähenemisele (kui palju erinevad sotsiaalpoliitilised tulusiirded vähendavad vaesusriski) ilmneb, et mõned süsteemid on märksa tõhusamad kui teised. Eesti koos Läti, Bulgaaria, Rumeenia ja Poolaga kuulub paraku sellesse riikide rühma, kus väikesed sotsiaalkaitse kulud tulusiiretele on kombinatsioonis vähese mõjuga. Põhjamaad on sellel skaalal täpselt teises otsas: suured kulud, aga ka väga suur tõhusus. Eestil oleks hulk maad liikuda isegi Tšehhi ja Sloveenia kategooriasse, kus suhteliselt väikesed kulud kombineeruvad suure tõhususega.

Kas Eesti poliitikud oskavad tõesti teha vähese rahaga imet või tuleks ikkagi lähtuda rahvatarkusest, et kui nende juttu veerandigi võrra uskuda, siis olete veel poolega petta saanud? Ent teisalt: kui mitte valimiste eel, siis millal veel peaksid poliitikud arutama tõsiselt Eesti ees seisvaid väljakutseid ja valikuid?

S

Lissaboni strateegia ja Euroopa 2020. EL sotsiaalkaitse strateegiate peegeldused Eesti sotsiaalpoliitikas



Jüri Kõre, PhD

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi lektor

Artikkel analüüsib Eesti seniseid jõupingutusi Euroopa Liidu strateegiates püstitatud eesmärkide täitmiseks ning seda, kuidas need eesmärgid kajastuvad 2015. a märtsivalimistel Riigikokku kandideerivate jõudude valimisprogrammides.

Euroopa Liiduga liitumisele järgnenud majanduskasvuga ei kaasnenud Eesti jaoks sotsiaalkaitse rolli muutust (kulutuste osatähtsuse järsku muutust ühiskonna üldistest kuludest). Eesti sotsiaalkulude suhteline kasv toimus hoopiski majanduskriisi aastatel, tõustes 14,3%lt SKP-st 2006/07. aastal (EL keskmine 22,5%) 17,7%ni 2011/12. aastal (keskmine 25,1%, *Society at a Glance* 2014). Tegemist pole niivõrd sisulise kasvuga kui kriisiaegsest SKP vähenemisest tuleneva nihkega. Ja see muutus ei vähenanud Eesti mahajäämust heaoluriikidest. Me ei tohiks alahinnata oma majandus- ja muid eksperte, kes ennustavad lähemas või kaugemas tulevikus heaoluriigile raskusi. Siiski tundub, et paljudes maades on heaoluriigi arengut puudutavad otsustused pigem ratsionaalsed kui populistlikud. Meenutame vaid möödunud aastal Šveitsis rahvahääletusel ülejõu käivana tundunud miinimumpalga tõstmise ettepaneku tagasilükkamist. Seega pole heaoluriigi mahuline

ja kvaliteedi kasv enamikul juhtudel siiski konkreetse riigi arengut ohustav, vaid kindlustav nähtus.

Lissaboni strateegia sihid – suurem tööhõive ja vaesuse vähendamine

Tollase Sotsiaalministri Marko Pomerantsi 2003. aastal EL sotsiaalse kaasatuse memorandumile antud allkiri tegi Eesti Lissaboni deklaratsiooni üheks osapooleks. „Kasvu ja tööhõive” sildi all tuntud, 2000. aastal allkirjastatud strateegia põhitootlus oli stimuleerida majanduskasvu ja **suurendada tööhõivet**, toetades teadus-arendustegevust ja nende tulemuste (uuenduste) juurutamist. Mõnes riigis oli juba protsessi alguses soovitud tööhõive tase (vanemaealisest (55–65aastased) tööjõust rakendatud 50%, naistööjõust 60%, kogu tööjõust 70%) sisuliselt juba saavutatud. Ka Eestis oli vanema tööjõu ja naiste rakendus ülesandega püstitatud tasemel. See oli ilmselt üks põhjus,

miks loodeti strateegia eesmärgi automaatselt täitumisele ja riigi sisuline aktiivsus oli Lissaboni protsessis tagasihoidlik. Hoopis unustati tõsiasi, et strateegia soosis tööhõives rakendatud inimeste osatähtsuse suurenemise kõrval rakendusstruktuuri muutust lihtsamalt keerulisema majanduse suunas. Ebaõiglane oleks selles, et meil olulist struktuurimuutust pole tänaseni toimunud, näha puudujääke sotsiaalkaitse institutsioonide töös, sh olemuslikult strateegia eesmärkide elluviimise teenistuses oleva töötukassa tegevuses. Eelkõige strateegia jõusoleku lõpuaastatel, 2009–2010, keskendus töötukassa majanduskriisi tõttu pigem töötusele kui hõivele. Sügavamalt analüüsi vääriks see, kui pingelised ülesanded olid teadus-arendustegevuse ja innovatsiooni juurutamisel endale võtnud haridus- ja teadusministeerium ning majandus- ja kommunikatsiooniministeerium. Teine agenda sotsiaalpoliiti-

Teooria kohaselt on toimetulekutoetus garanteeritud miinimumsissetulek. Faktiliselt ei ulatu toimetulekutoetus elatusmiinimumini. Seega ei aita ta selle saajaid vaesusest välja.

line taotlus oli **sotsiaalsele sidususele** (kaasatusel) tähelepanu juhtimine. Sidususes nähti ühelt poolt inimeste tööturule toomise mehhanismi. Teisalt on mingil määral tegemist katsega suurendada ühiskondliku sekkumisega indiviidi sotsiaalset kapitali. Üks sidususe suurenemisest kantud, selgelt formuleeritud eesmärk oli **vaesuse vähendamine** ühiskonnas. Tõsi, erinevalt käesoleva kümnendi arengustrateegiast Euroopa 2020 ei püstitatud 2000. aastal vaesuse vähendamise eesmärgina mingit kontrollarvu. Tulemus pidi kujunema eelkõige

äärerühmadesse kuuluvate isikute (kodutud, püsivate elatusvahenditeta illegaalsed immigrandid, isikud, kellel on raskusi oma sotsiaalkindlustusõiguste realiseerimisega jt) arvu vähenemisega. Strateegia elluviimist jälgiti selleks tarbeks välja töötatud näitajate süsteemi, nn Laekeni indikaatorite abil.

Mida eesmärkide saavutamiseks tehti?

Järgnev lühianalüüs ei süvene Eesti sotsiaalse kaasatuse tegevuskavadesse (2004–2006, 2006–2008, 2008–2010) ja nende täitmise aruannetesse. Soovi korral on see info leitav sotsiaalministeeriumi dokumendiregistrist. Kokkuvõtvaid hinnanguid leiab ka Euroopa Komisjoni ja Europarlamendi andmebaasidest (vt *The Lisbon Strategy ...* 2010). Lissabonis kokku lepitud eesmärkide täitmist pidid vanad liikmesriigid rahastama oma eelarvest. Kümme (13) uusliiget said raha nii ühtekuuluvusfondist, sotsiaalfondist kui ka muudest allikatest. Brüsseli poolt panustati protsessi eelkõige nn **avatud koordineerimise meetodi** töös hoidmisega. Lihtsustatult oli tegemist parimate rahvuslike praktikate tutvustamise, tundmaõppimise ja vajadusel juurutamise toetamisega. See mehhanism pidi aitama rahvuslikke kaasatuse tegevuskavasid täita parimatel praktikatel põhineva sisuga. Olles Eesti esindajana osalenud Euroopa Sotsiaaltöövõrgustiku (*European Social Network*) tehtud Lissaboni strateegia vahetähtsuses, saan välja tuua kolm suhtumise gruppi. Esiteks, riigid, kes oma rahvuslikke huve silmas pidades panustasid niikuinii tööhõivesse ja sotsiaalsesse arengusse. Need riigid, näiteks Rootsi, paigutasid strateegia eesmärgid rahvuslike eesmärkide püramiidi. Teiseks, riigid, kes strateegiast innustatuna koostasid rahvuslikke arengu jm kavasid (näiteks Iirimaa kodutuse vähendamise

Tabel 1. Sotsiaalkindlustushüvitiste, toimetulekutoetuse ja miinimumpalga dünaamika aastatel 2004–2012 (eurot)

	2004	Suhe elatusmiini- mumi 2004	2012	Suhe elatusmiini- mumi 2012
Keskmine vanaduspension	143,4	1,22	303,9	1,55
Keskmine töövõimetuspension	79,5	0,67	176,0	0,90
Keskmine rahvapension	62,7	0,53	101,9	0,52
Keskmine töötuskindlustushüvitis	128	1,09	283	1,45
Töötuba	25,6	0,22	65,4	0,33
Keskmine toimetulekutoetus	64,5	0,55	150,1	0,77
Keskmine netopalk	363	3,09	706	3,61
Miinimumpalk	158,5	1,35	290	1,48
Elatusmiinimum	117,3	1	195,6	1,0

ALLIKAS: SOTSIAALKINDLUSTUSAMET, STATISTIKAAMET

riiklik strateegia, pealinna Dublini vastav strateegia jne). Lõpptulemusena on paraku nii ühe kui ka teise grupi esindajad hinnanud selle ettevõtmise avalikult ebaõnnestunuks. Sellist väljendust on kuulda olnud nii põhjast (Rootsi peaminister F. Reinfeldt)

kui ka lõunast (Hispaania riigipea J. L. R. Zapatero). Eestlastest võtmeisikute suhtumise järgi (mida võib kirjeldada sõnadega „vaikiv ükskõiksus”) kuulus Eesti kolmandasse gruppi. Poliitikute tagasihoidliku huvi tõttu muutus strateegiaga tegelemine peamiselt ametnike pärusmaaks.

Hinnates **Lissaboni strateegia mõjusid** Eestile, rõhutaksin esmalt mitte ainelisi, vaid mentaalseid mõjusid. Varasemat Eesti sotsiaalkaitses domineerinud paradigmat võib iseloomustada kui negatiivset paradigmat. Tööturu vaatenurgast oli tähelepanu all töötus, mitte hoiivatus. ELi mõjutusel liikus huvide orbiiti rakendus, surve suurendada nii töötute kui ka mitteaktiivsete arvel aktiivse rahvastiku osatähtsust. Mitteaktiivsed on muu hulgas töövõimetuspensionärid, kellele järgneva viie aasta jooksul pühendab suurt tähelepanu riigi töövõimereform. Teine suurem paradigma muutus oli tõrjutuse kontseptsiooni asendamine kaasatuse kontseptsiooniga. Viimane on vastandina esimesena nimetatu negatiivsele ja konstateerivale laadile olemuslikult positiivne ja aktiivsust rõhutav lähenemine. Paraku jäi kaasatusega (vaesusega) tegelemine võrreldes tööhõivega veelgi suuremal määral halli tsooni. Peamiseks vaesusega võitlemise mehhanismiks on riigieelarvest rahastatav, kuid kohalike omavalitsuste poolt neile ette kirjutatud tingimustel väljamakstav **toimetulekutoetus**. Teooria vaatenurgast on toimetulekutoetus garanteeritud miinimumsissetulek. St sissetulek, mis kindlustaks seaduslikult riigis elavate inimeste minimaalse toimetuleku, ilma väljamaksetele erilisi nõudeid ja ettekirjutusi rakendamata. Faktiliselt ei ulatu toimetulekutoetus elatusmiinimumini. Seega ei aita ta selle saajaid vaesusest välja. Töötuba, rahvapension, igakuine lastetoetus vms toetused kuuluvad nn baassissetulekute

hulka. Nad on küll ühe või teise grupi sisetulekute baasiks, kuid ei välista muid toetusi (toimetulekutoetus, vajaduspõhine peretoetus). Tabel 1 kirjeldab mõnede sotsiaalkindlustushüvitiste, toimetulekutoetuse ja miinimumpalga dünaamikat aastatel 2004–2012. Üldisele positiivsele hüvitiste tõusule vaatamata ei ulatu keskmine töövõimetuspension ja toimetulekutoetus elatusmiinimumini. Rahvapensioni puhul on sisuliselt tegu stagnatsiooniga. Arvuliselt on kolme hüvitiste saajate grupi näol tegemist olulise osaga ühiskonnast.

Kuigi vaesuse vastu võitlemine on Eestis delegeeritud riigilt kohalikele omavalitsustele, oli omavalitsustasand sotsiaalse kaasatuse protsessiga nõrgalt seotud. Riigilt ei tulnud sisulist korraldust probleemiga tegeleda. Ammugi siis olulises mahus raha. Seoses vaesuse vähendamisega on paradoksaalne fakt, et vastav eesmärk puudus kuni viimase ajani sotsiaalvaldkonna strateegilistes dokumentides. Veidral moel on lubadus vähendada 2020. aastaks võrreldes 2005. aastaga suhtelise vaesuse määra 18,3%lt 16%ni (laste vaesust 19,8%lt 17%ni) kirjjas **rahvastiku tervise arengukavas** (Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020, 2008). Kuigi 2004. a valitsuse poolt heaks kiidetud hoolekande kontseptsioon käsitleb põhjalikult toimetulekutoetuse maksmist, võib vastavate muudatuste põhitaotlusena välja lugeda soovi suurendada süsteemi efektiivsust (sh vähendada väljamakseid). Meetodid, millega viidatud tervisedokumendis soovitakse tulemuse poole liikuda, on iseenesest mõistlikud: tõhustada sotsiaalsete tagatiste süsteemi, et vältida sotsiaalselt tundlike gruppide lange-mist alla toimetulekut ohustava vaesuspiiri; panustada tervist enim mõjutavatesse sotsiaalsetesse valdkondadesse, nagu töötuse, vaesuse, kodutuse ja tõrjutuse ennetamine;

arendada kaasatusel põhinevaid, töötuid aktiveerivaid programme ja täiendada töötamise motivatsiooni tõstvaid seadusandlikke meetmeid.

Hinnangu andmine, millised tegevused olid möödunud kümnendil kantud Lissaboni vaimust, millised mitte, on väga keeruline. Otseselt pole vaesuse vähendamisele eriti suurt tähelepanu pööratud. Toimetulekutoetuse maksmisel on tehtud väiksemaid korrektiive ja selle määr on pikkamööda tõusnud. Kehtestatud on **vajaduspõhine peretoetus**. Olemasolevatel andmetel võiks viimast ettevõtmist tituleerida fiaskoks. 2013. aastal oli absoluutses vaesuses 10,1% (24,6 tuhat), suhtelises vaesuses 20,2% (54,1 tuhat) 0–17aastast last (Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste

Hinnates Lissaboni strateegia mõjusid Eestile rõhutaksin esmalt mentaalseid mõjusid. ELi mõjutusel liikus huvide orbiiti rakendus, surve suurendada nii töötute kui ka miteaktiivsete arvel aktiivse rahvastiku osatähtsust.

roheline raamat 2015). Faktiliselt taotles sotsiaalministeeriumi andmetel toetust 2013. aastal 5213 ja 2014. aastal 5496 isikut. Kuid väga kriitilise hinnangu andmisega ei maksa kiirustada. Tõsiasi, et selektiivsete toetuse korral jääb märkimisväärne osa formaalset õigust omavatest isikutest süsteemist välja, tuleneb nende süsteemide olemusest. Miks, selle teema põhjalikum arutus väljub antud artikli raamidest. Ühed ei soovi ennast avalikult vaeseks kuulutada, teistel pole infot oma õigustest, kolmandatel on avaliku võimuga mingi „kana kitkuda” jne. Saab kinnitada, et toetus toimib täiesti „teooria kohaselt”, kuid see on olemuslikult

Tabel 2. Suhtelises ja absoluutses vaesuses rahvastik (%)

	2004		2012	
	Suhteline vaesus	Absoluutne vaesus	Suhteline vaesus	Absoluutne vaesus
Kogu rahvastik	18,3	14,3	18,7	7,3
0–2	23,4	24,9	13,1	7,6
3–6	22,7	21,3	15,9	10,2
7–17	20,4	19,6	20,9	10,1
65+	20,3	6,2	24,4	2,0

ALLIKAS: STATISTIKAAMET

vähetohtus.

Kui vaatame tabelit 2, siis oleme rahvastiku tervise arengukava kontekstis suhtelise vaesuse vähendamisel pigem aastast 2005, mitte 2020. Hoopis teistsugune on pilt absoluutse vaesuse kohta. Seal on edu vaieldamatult olemas. Võrdleme korra 0–2- ja 3–6- ning 7–17aastaste laste vaesuskordajaid. Miks? Sest esimene, arvuliselt suhteliselt väike grupp, saab tulu ulatuslikust **vanemahüvitise** süsteemist. 157,3 miljonit, 2/3 kõigist riiklike peretoetuste ja vanemahüvitise kuludest kokku 2013. aastal. Teine ja kolmas, esimesest peaaegu kümme korda suurem grupp, sai ülejäänud 1/3. Ometi on 2012. aastal vahe absoluutse vaesuse määras vaid pisut esimese kasuks. Tõsi, vanemahüvitis on vaid väga väikeses osas suunatud sissetulekuta või väikese sissetulekuga peredele. Seda rolli täidab ainult miinimumi vanemahüvitise määra ulatuses makstav toetus. Sellegipoolest ei saa süsteemi efektiivsusele vaesuse vähenemisele avaldatava mõju kaudu väga kõrget hinnangut anda. Järgnevale OECD sotsiaalnäitajate koondist pärinevale näitajale (inimeste osatähtsus rahvastikus, kes väidavad, et neil pole piisavalt raha toidu ostmiseks) võib külge kleepida subjektiivsuse sildi. Kahtlen siiski, kas saab vaidlustada kahest

arvust välja paistvat tendentsi. Nimelt ei olnud 2006/07. aastal toiduostuks piisavalt raha 16,2%-l, 2011/12. aastal 23,4%-l Eesti elanikest. Need protsendid, võrrelduna suhtelise vaesuse näitajatega, sunnivad küsima, kas suhteline vaesus ongi nii väga suhteline? Kõnekas on ka Põllumajandusregistrite Ameti vahendatava EL toiduabi jaotamise statistika. 2013. a esitasid ameti partnerid taotlused 138 281 inimese abistamiseks (Kõre 2014). Sellele vaatamata oli paljudes omavalitsustes abi jagamisel pingeid ja pretensioone ühe või teise sihtgrupi kõrvale jäämise pinnal.

Kuidas siis seletada absoluutse vaesuse vähenemist, kui nähtavaid pingutusi selleks pole tehtud? Palgasajate seisukohast on tabelisse 2 peidetud kaks täiesti vastandlikku perioodi. Esimesel perioodil, kuni 2008. aasta lõpuni, reaalkasv suurenes ning edasi, 11 kvartalit järjest, reaalkasv vähenes. Seega toimus töötajate ja neist sõltuvate pereliikmete heaolu allakäik. Suhteliselt püsiv sotsiaalkindlustushüvitiste tõus on siiski parandanud eakate (vanaduspensionäride) positsiooni skaalal vaesus<->toimetulek. Samuti peame arvesse võtma eestlaste tööturu muutunud iseloomu. Koondudes küll telje Venemaa-Soome-Rootsi-Suurbritannia ümber, tähistab see

tööturg praegu kümneid erinevaid riike. Ja ta mõjutab nii välismaal töötavate inimeste raha ülekannete kui ka Eestis elavatele pereliikmetele laieneva sotsiaalkindlustuse õiguse kaudu meie inimeste toimetulekut. Kolmandaks mõjutab toimetulekut perekonnaliikmetevaheline solidaarsus. Traditsioonilise perekonna lagunemist kuulutavate hoiakute domineerimise valguses tundub see väide kohatu optimismina. Tegelikult on ju töötuid täisealisi lapsi ülal pidavad või lastelaste huvihariduse eest maksvad vanemad-vanavanemad pigem reegel, mitte erand. Samamoodi ka eakate hooldekodu vms teenust rahastavad lapsed või lapselapsed. Kõik sellised toetusavalduused suurendavad ühe või teise leibkonna sissetulekuid.

Värskest (juba aasta ja üks kuu tagasi!) alanud EL uus eelarveperiood jätkab sisuliselt Lissaboni strateegiaga käivitatud, sotsiaalriigi tõhustamist nõudvat liikumissuunda. **Euroopa 2020 programm** paneb varasemaga sarnaselt rõhu teadus-arendustegevusele ja töötajate rakendusstruktuuri muutmisele suuremat lisaväärtust loovate tegevus- ja erialade kasuks. Tööhõive osas püstitatakse eesmärgiks saavutada 2020. aastaks 75%line tööhõive määr! Eesti on lubanud jõuda 76%ni. Silmas pidades seda, et 2010. aasta 67% hõive tasemelt on nüüdseks jõutud 73%ni, tundub see sihtmärk küllalt jõukohasena. Kui vaesuse/suhtelise tõrjutuse ohu vähendamisel käibib enamiku riikide kohta Brüsselis suhtarv (protsent) või kümne tuhande täpsusega absoluutarv, siis millegipärast on riiginime Eesti taga väga siduv, ühe isiku täpsusega absoluutnumber: suhtelisest vaesusest/tõrjutusest peab välja pääsema 36 248 inimest. Sisuliselt tähendab see ikkagi jõudmist keskmise kokkulepitud vaesusmäära (15%) tasemeni. Ei rohkemat (Europe 2020).

Valimistel kandideerivate erakondade pakutud lahendused

Kas ja kuidas kajastuvad EL püstitatud eesmärgid 2015. aasta märtsivalimistel Riigikokku kandideerivate jõudude valimisprogrammides? Lubadused Brüsselisse on ju tegelikult juba ammu antud eelkõige Reformierakonna ja IRLi valitsuse ning ametnikkonna töö tulemusena. Nüüd on mõningane vabadus vaid eesmärgile jõudmise teede valikus.

Märtsivalimiste keskne probleem on **palgavaesus**. Reformierakonna lubatud tulumaksuvaba miinimum 300 ja IRLi, Vabaerakonna, Erakonna Eestimaa Rohelised lubadus 500 eurot kahvatuvad Sotsiaaldemokraatliku Partei 800- ja Keskerakonna 1000eurose alampalga väljapakkumise kõrval. Reformierakonna lubadus on n-ö isetäituv, pingutust mitte nõudev lubadus. Seega ei ole väljapakkujate jaoks tegu olulise teemaga. Kõige aktiivsemalt meedia kaudu reklaamitav IRLi maksuettepanek jätab praegusega võrreldes rohkem raha kuni 846eurost palka teenivate inimeste rahakotti ja puudutab sellega reatöötajate enamiku huve. 1000eurose miinimumpalga ettepaneku pakkus sõnas ja kirjas välja ettevõtja Indrek Neivelt kui „diskussiooni vääriva teema”. Sisuliselt oleks tegu võimsa hüppega Kreekast, Hispaaniast, Portugalist, Sloveeniast ettepoole, Austriaga ühele pulgale. Kas meie majandus on oma arengult viimati nimetatuga samal tasemel, jätan lugeja hinnata. Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna (EKRE) lubadus „tõsta maksuvaba miinimum miinimumpalgaga võrdseks” tasub küll märkimist, kuid seda on keeruline teistega võrrelda.

Palgavaesuse kõrval ei jää tähelepanuta ka klassikaline **vaesus**. Väga konkreetne on Erakond Eestimaa Rohelised, deklareerides,

et „meie põhiülesanne on pea 100 000 absoluutses vaesuses elavat inimest, eriti lastega pered, viletsusest välja tuua” Selle eesmärgi täitmiseks lubatakse kehtestada riiklik kodanikupalk, mis asendaks eelkõige lastetoetust ning toimetulekutoetust. Jooksvast infovoost nopitud sõnumis räägib erakonna esimees Aleksander Laane 100 miljonist eurost, mida on plaanis kasutada vaesuse vähendamiseks. Kas tegemist on lisaga olemasolevatele pere- (256,2 miljonit eurot 2013. aastal) ja toimetulekutoetusele (18,9 miljonit), sõnumist ei selgu.

Ootamatult dramaatilises stiilis on oma seisukoha vormistanud Reformierakond. Nimelt: „Vaesus, pikaajaline töötus ja kvalifikatsiooni puudumine ohustavad pikaajalist majanduskasvu ning Eesti poliitilist ja majanduslikku stabiilsust.” Vaesusega võitlemise peamiseks meetodiks on pakutud aga vana tuttav vajaduspõhine toetus. Vastav kommentaar selliste toetuste tõhususele oli eespool. Vajaduspõhiste peretoetuste pooldajana esineb ka EKRE. Viimane propageerib küll majanduskasvu toetava, kuid sisuliselt vaesust vähendava abinõuna 10% suurust käibemaksu. 10% käibemaksu toiduainetele lubab ka erakond Eestimaa Rohelised. Keskerakond on ideede otsimiseks kasutanud „välisabi”. Deklareerides, et: „suurendame toimetulekutoetust 130 euronit”, kopeeritakse sotsiaalministeeriumi. Viimane pakub toimetulekutoetuse piiri tõstmist 130 eurole alternatiivina üksikvanemate olukorra parandamiseks mõeldud Riikliku elatisabi fondile.

Üldiste vaesuse vähendamist lubavate sammude kõrval on arvukalt üksikute gruppide toimetulekut parandavaid lubadusi. Mitut erakonda (IRL, Keskerakond, Sotsiaaldemokraatlik erakond) ühendab elatusabi fondi loomise näol soov parandada **üksikvanemate** olukorda.

Sotsiaaldemokraatliku erakonna 200eurone **lasterikka perekonna** toetus parandaks nende perede heaolu. Seda juhul, kui unustada sotside ülejäänud lubadused. Nimelt, 800eurone miinimumpalk, 560eurone keskmine pension, 75+25eurone esimese ja teise lapse toetus jms. Sellises ulatusliku tulude kasvu olukorras jäävad lasterikkad pered sisuliselt endisesse positsiooni, kus vaesuse oht on keskmisest mitu korda suurem. Reformierakonna välja pakutud 300eurone lapsetoetus sünnijärjekorras kolmandale ja järgmistele lastele on olulise vaesust vähendava mõjuga. Kuid idee autorid käivad selle välja sündimust mõjutava, mitte vaesust vähendava abinõuna. Jooksvast infovoost on läbi käinud teade, et idee väljatöötaja pole Reformierakonna tagatuba, vaid anonüümsust soovivad ärimehed. Kõige heldem pakkumine lasterikastele peredele on EKRE ettepanek „...kehtestada tulumaksupreemia, kus iga kasvatatava lapse pealt võetakse vanemalt 5% võrra väiksemat tulumaksu”. Sisuliselt tähendab see ühele neljalapselise perekonna vanemale tulumaksuvaba sissetulekut. Lõpetame selle gruppe käsitleva lõigu **pensionäridele** antud lubadustega. Erakondi ühendav teema on keskmisest madalamale pensionile lubatav tulumaksuvabastus (IRL-l kuni 500 euro suurusele pensionile). Sotsiaaltöötajaid ja omavalitsuspoliitikuid võiks elevile ajada Keskerakonna püstitatud eesmärk, et „pension peab katma eaka hooldekodu kulutused”. Pensioni suuruse mõttes on tegemist kattumisega sotsiaaldemokraatide lubatud numbriga.

Hõivega seotud eesmärkide ja ettevõtmiste analüüs on märksa keerukam ning eeldab sotsiaalpoliitika asemel pigem süvenemist maksu- ja majanduspoliitika valdkonda. Ühelt poolt on kindlasti oluline sotsiaalmaksutemaatika. IRL

panustab kord juba lubatud, kuid seni ellu viimata sotsiaalmaksu lae kehtestamisele. Tunnistades küll tööjõu maksude alandamise vajalikkust, ei julge IRL välja pakkuda uut sotsiaalmaksu määra. Keeruka „mudeli” on konstrueerinud Vabaerakond, deklareerides, et tuleks „...alandada tööjõumakse ja kehtestada väiksem sotsiaalmaks, asendades selle riigieelarves ettevõtte tulumaksuga kuni 12%, seades eelduseks, et ettevõtte üldine maksukoormus ei muutu”. Eeldame, et erakonnal on tehtud arvutused, millela valimisvõitluses oma seisukohta kaitsta. Sotsiaaldemokraadid maksustaksid väljaspool Harjumaad asuvad töökohad 30%lise maksumääraga, Reformierakond langetaks sotsiaalmaksu 2% võrra ja viiks töötuskindlustusmaks kehtivalt 2,4%lt 1,95%le. Kõik need maksualandused tähendavad samal ajal sotsiaalmaksust rahastatavatele hüvedele uute tuluallikate leidmist.

Sotsiaalmaksu kõrval on teine diskussiooni võimalust pakkuv teema ettevõtte tulumaks. Diskussioon keskendub sellele, kas praegustes oludes on tulumaksuvabastus samasugune investeeringuid Eestisse meelitatav ja sel moel töökohtade loomist soodustav tegur, nagu ta oli 20 aastat tagasi. Keskerakond on oma seisukohtades konkreetne ja kindel: „Kehtestame ettevõtluse tulumaksu ja loome regionaalseid eripärasid arvestavad maksuerisused”. Hoopis leebem on EKRE, lubades maksustada Eestist välja viidava kasumi. IRLi ettepanek, et „...piirame laenu nime all dividendide maksmist ehk Eestis asuvatelt tütarettevõtetelt välismaistele emafirmadele laenude andmist”, tundub pisut keerutav, kuid on sisult eelnevatega võrreldes läbimõeldum. Kõige suurema tööturuga seotud numbri on kirja pannud Reformierakond, lubades edukalt lõpetada 100 000 inimest puudutava töövõimereformi. Sotsiaaldemokraatide

programmist ei hakanud sõna „töövõimereform” silma. Ülejäänud erakonnad lubavad emba-kumba, kas tõmmata protsessile pidurit või parandada tehtud vead.

Lõpetuseks üks näide Euroopa 2020 teemade hulgast. See puudutab Brüsseli poolt heaks kiidetud nn **noortegarantiisid**. Idee ise pärineb Soome tööturupoliitikast ja selle kohaselt peavad pädevad asutused

Lubadused Brüsselisse on ju tegelikult juba ammu antud ... Nüüd on mõningane vabadus vaid eesmärgile jõudmise teede valikus.

alustama noore töötuga intensiivset tööd võimalikult kiiresti, vähemalt nelja kuu jooksul tema töötuna arvelevõtmisest alates. Keskerakonna tõlgitsuses on noortegarantii „... riigi kohustus tagada kuni 25aastastele noortele töökoht nelja kuu jooksul pärast haridusasutuse lõpetamist”. Kas pole meelitatav lubadus? Kuigi 25aastane inimene peaks suutma hinnata, kas see kuulub realistlike või pigem populistlike lubaduste rubriiki.

Kokkuvõtteks

Üsna kokkusurutud ja mittetäieliku valimislubaduste kommentaariks võiks rõhutada kolme momenti. Esiteks on sisepoliitilised rõhuasetused mõnevõrra erinevad sellest, mis on Brüsseliga kokku lepitud. Seega ei laiene neile meile harjuspäraseks saanud eurotoetused. Teiseks on valimisprogrammides palju ettepanekuid, millel on äratuntav poliitikaväline autor. Mis vastupidiselt üldsuse arvamusele kõneleb mitte erakondade kapseldumise, vaid suurema avatuse kasuks. Kolmandaks on valimislubadustes vähem ideoloogilises mõttes konfliktseid, rohkem populistlikke

lubadusi. Nendest loobumine on vajaduse korral suhteliselt kergem ja see suurendab

erinevate koalitsioonide moodustamise võimalust.



Kasutatud allikad

- Aru pähe. Eesti Vabaerakonna lühike valimisplatvorm.* <http://vabaerakond.ee/eesti-vabaerakonna-luhike-valimisplatvorm> (27.01.2015).
- Ehe, mabe ja labe Eesti. Erakond Eestimaa Robelised. Riigikogu valimiste programm 2015.* <http://www.erakond.ee/index.php/riigikogu-valimised-2015/99-riigikogu-valimiste-programm-2015> (27.01.2015).
- Europe 2020.* http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm (21.01.2015).
- Inimeste eest. Sotsiaaldemokraatlik erakond.* <http://valimised2015.sotsdem.ee/est/esileht#ideas> (27.01.2015).
- IRL program 2015.* <http://www.irl.ee/mida-me-teeme/sissejuhatus> (27.01.2015).
- On aeg. Eestimaa Konservatiivne Rahvaerakond. Riigikogu valimiste platvorm 2015.* <http://www.ekre.ee/ekreprogramm/on-aeg/> (27.01.2015).
- Kõre, J. (2014). Hunger and Food Aid in Estonia: A Local Authority and Family Obligation. In: Riches, G., Silvasti, T. (eds.) First World Hunger Revisited. Food Charity or the Right to Food? Palgrave Macmillan, 57–71.
- Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste roheline raamat.* (2015). Sotsiaalministeerium. Tööversioon. https://www.osale.ee/konsultatsioonid/files/consult/276_Peretoetuste%20teenuste%20ja%20vanemapuhkuste%20roheline%20raamat%202015%202.pdf (11.02.2015).
- Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020 (2008).* Sotsiaalministeerium https://www.haigekassa.ee/uploads/userfiles/Rahvastiku_tervise_arengukava_RTA.pdf (22.01.2015).
- Society at a Glance 2014 Highlights: Estonia OECD Social Indicators.* <http://www.oecd.org/estonia/OECD-SocietyAtaGlance2014-Scoreboard-Estonia.pdf> (21.01.2015).
- Teeme teisiti. Eesti Keskerakonna valimisplatvorm Riigikogu XIII koosseisu valimisel.* http://www.keskerakond.ee/files/Keskerakonna_valimisplatvorm_2015__aasta_Riigikogu_valimisteks.pdf (27.01.2015).
- The Lisbon Strategy 2000–2010. An analysis and evaluation of the methods used and results achieved.* (2010). European Parliament. Directorate general for internal policies policy department a: economic and scientific policy employment and social affairs. <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201107/20110718ATT24270/20110718ATT24270EN.pdf> (22.01.2015).
- Uus Põhjamaa. Reformierakonna valimisprogramm 2015.* http://reform.ee/FB/Valimisprogramm_2015_web.pdf (27.01.2015).

Vaesuse indikaatorid



Hede Sinisaar

Sotsiaalministeeriumi analüüsi ja statistika osakonna juhataja

Vaesuse ja tõrjutuse näitajate mõistmiseks ja kasutamiseks on vaja teada, kuidas neid näitajaid mõõdetakse. Artiklis selgitatakse peamiseid vaesusega seotud mõisteid.

Nii palju kui on erinevaid vaesuse käsitlusi, on ka erinevaid võimalusi, kuidas vaesust mõõta. Erinevatest määratlustest lähtudes on võimalik vaesust mõõta sissetulekute, tarbimise, subjektiivsete hinnangute jt näitajate alusel. Enamasti defineeritakse vaesust selle kaudu, et määratakse kindel ressurside tase ning hinnatakse, kas leibkonna või inimeste ressursid ulatuvad selle tasemini või mitte (vt ka Trumm 2010). Eestis kasutatakse madalama sissetulekuga inimeste majandusliku toimetuleku hindamiseks peamiselt kahte indikaatorit: absoluutse ja suhtelise vaesuse näitajat. Vaesuse ja tõrjutuse näitajate mõistmiseks ja kasutamiseks on vaja teada, kuidas neid näitajaid mõõdetakse. Enamasti on vaesuse indikaatorite arvutamise meetodikaid keeruleline mõista. Artiklis selgitatakse, mis on nende meetodikate erinevused, peamised mõisted ning mida nimetatud indikaatorid näitavad.

Kaks olulist ja teineteisega seotud mõistet, mis segadust tekitavad, on *tarbimiskaalud* ja *ekvivalentnetsissetulek*.

Mis on tarbimiskaalud ja miks on vaja nendega arvestada?

Tarbimiskaalude abil püütakse arvesse võtta leibkondade ühistarbimist ehk ühiste kulutuste olemasolu. Iga leibkonnaliige ei pea omama näiteks isiklikku külmikut, pesumasinat, pliiti jms, vaid neid kasutatakse leibkonnas ühiselt. Ühiselt tasutakse ka eluasemekulud. Üksi elav inimene peab kõik kulutused katma ise, kuid mitmeliikmeline leibkond saab ühiskulutused omavahel ära jagada ning igal leibkonna liikmel kulub ühiste kulude katmiseks väiksem osa sissetulekust. (Laes 2013)

Enamasti eristatakse laste ja täiskasvanud leibkonnaliikme kaale. Tarbimiskaalud väljendatakse arvudes esimese täiskasvanu suhtes. Esimese täiskasvanud leibkonnaliikme tarbimiskaal on alati 1,0. Teiste täiskasvanud leibkonnaliikmete tarbimiskaal on tarbimiskaaludes teisel kohal olev koefitsient ja iga lapse tarbimiskaal on kolmandal kohal olev koefitsient¹. Nii absoluutse kui ka suhtelise vaesuse mõõtmisel kasutatavate

tarbimiskaalude puhul käsitletakse lastena alla 14aastaseid leibkonnaliikmeid.

2005. aastal läbi viidud analüüsis leiti, et absoluutse vaesuse mõõtmiseks on Eestile sobilikud OECD traditsioonilised tarbimiskaalud: esimene täiskasvanu saab kaaluks 1, iga järgmine vähemalt 14aastane leibkonnaliige 0,7 ja alla 14aastased leibkonnaliikmed 0,5 (Tiit 2006). Suhtelise vaesuse mõõtmisel on nii Eestis kui ka teistes EL riikides kasutusel OECD modifitseeritud kaalud, mille järgi esimene täiskasvanu saab kaaluks 1, iga järgmine vähemalt 14aastane leibkonnaliige 0,5 ja alla 14aastased lapsed 0,3. Kokkuvõttes võimaldab tarbimiskaalude kasutamine paremini võrrelda erinevaid leibkondi, kuna leibkonnad on erineva suurusega ja nende liikmed erinevas vanuses. Määratud tarbimiskaalud näitavad erinevate leibkonnaliikmete suhtelist osa leibkonna kogutarbimises (Kreitzberg 2004).

Mis on ekvivalentnetosissetulek?

Ekvivalentnetosissetuleku leidmiseks jagatakse leibkonna netosissetulek leibkonna tarbimiskaalude summaga ja saadakse netosissetulek tarbimisühiku kohta ehk ekvivalentsissetulek leibkonnaliikme kohta (vt tabel 3). Netosissetulekuna arvestatakse palgatöö eest ja individuaalsest töisest tegevusest saadud sissetulekut, omanditulu, sotsiaalseid siirdeid, teistelt leibkondadelt saadud regulaarseid rahalisi makseid ja enamakstud tulumaksu tagastuse summat. Netosissetuleku summast arvatakse

maha leibkonna tehtud regulaarsed rahalised maksed teistele leibkondadele, varalt tasutud maksud ja tulumaksu juurdemaksed. Netosissetuleku hinnangu aluseks on Statistikaameti Eesti Sotsiaaluuringu andmed².

Tarbimiskaaludega jagatud sissetulek ei näita sissetulekut ühe leibkonnaliikme kohta, vaid ühe tarbija kohta ning see on üldjuhul leibkonnaliikme kohta saadud sissetulekust suurem (Kreitzberg 2004). Näiteks leibkond, kus on kaks täiskasvanut ja kaks alla 14aastast last ning leibkonna kõigi liikmete netosissetulekute summa on 900 eurot – netosissetulek leibkonnaliikme kohta on sel juhul 225 eurot (900 eurot jagatud leibkonnaliikmete arvuga), kuid ekvivalentnetosissetulek leibkonnaliikme kohta on OECD traditsioonilisi tarbimiskaale arvestades 333 eurot (900 eurot/2,7) ning OECD modifitseeritud tarbimiskaale arvestades 429 eurot (900 eurot/2,1).

Mida näitab absoluutne vaesus?

Absoluutse vaesuse aluseks on leibkondade netosissetulekute taseme võrdlemine antud riigi jaoks ekspertide kehtestatud standardiga (Tiit 2006). Seega näitab absoluutse vaesuse määr seda, kui suur on nende elanike osatähtsus, kelle sissetulekud jäävad allapoole kehtestatud taset. Absoluutse vaesuse piiriks on Eestis arvestuslik elatusmiinimum – inimesele vajalike elatusvahendite väikseim kogus, mis katab tema peamised igapäevased vajadused (Tiit 2006, Laes 2013). Kuigi osades Euroopa Liidu

¹ http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Sotsiaalelu/08Leibkonnad/04Leibkonna_eelarve/02Kuu_kulutused/LE30.htm

² Eesti Sotsiaaluuringut (rahvusvaheliselt EU-SILC) viiakse läbi harmoniseeritud metoodika kohaselt tagasiulatuvalt, st uuringus küsitakse eelmise aasta sissetulekute kohta. Eesti Statistikaamet avaldab suhtelise vaesuse näitajaid sissetulekuaasta, Eurostat aga uuringuaasta aastanumbri all.

Tabel 1. Üheliikmelise leibkonna arvestuslik elatusmiinimum, 2011–2013 (eurodes)

	2011	2012	2013
Arvestuslik elatusmiinimum	186,3	195,6	205,3
Minimaalse toidu- korvi maksumus	85,1	88,3	92,0
Mittetoidukulutused	101,2	107,3	113,3
garderoobikulud	5,0	5,2	5,5
eluase	65,0	70,9	77,1
majapidamine	1,3	1,3	1,3
tervis	7,6	7,6	8,0
transport	4,4	4,5	4,4
side	7,4	6,9	6,2
vaba aeg	2,6	2,6	2,7
haridus	4,7	5,0	4,8
muud kulud	3,2	3,2	3,3

ALLIKAS: STATISTIKAAMET

riikides on samuti kasutusel absoluutse vaesuse näitaja, ei ole ühtse metoodika alusel mõõdetavat indikaatorit riikide võrdlemiseks.

Absoluutse vaesuse piir arvutatakse Eestis kulutuste alusel ning see koosneb järgmistest kulukomponentidest: arvestuslikust minimaalsest toidukorvist (v.a kulutused alkoholile ja tubakale), eluase-mekuludest ning individuaalsetest mitte-toidukulutustest. Toidukulutuste aluseks on minimaalne toidukorv (Tiit 2005). Statistikaameti andmetel moodustavad arvestuslikust elatusmiinimumist suurema osa toidukulud ning eluasemega seotud kulutused (tabel 1).

Absoluutse vaesuse määr väljendab nende leibkondade osakaalu, kelle neto-sissetulek leibkonnaliikme kui tarbimis-ühiku kohta (ekvivalentnetosissetulek) kuus tarbimiskaalude 1:0,7:0,5 korral jääb

Tabel 2. Sissetuleku muutmise mõju suhtelise vaesuse piirile

	Näide 1	Näide 2	Näide 3
Isik 1	1000	1000	1000
Isik 2	900	900	900
Isik 3	800	800	800
Isik 4	700	600	700
Isik 5	600	500	600
Isik 6	500	400	600
Isik 7	400	300	500
Isik 8	300	200	300
Isik 9	200	100	200
Isik 10	100	50	100
Isik 11	100	50	100
mediaan	500	400	600
60% mediaanist	300	240	360

alla absoluutse vaesuse piiri (ehk allapoole absoluutse vaesuse piiriks olevat kulutuste taset). Statistikaameti andmetel oli 2013. aastal ühe liikmega leibkonna arvestuslik elatusmiinimum 205 eurot kuus. **Seega elasid 2013. aastal allpool absoluutse vaesuse piiri need, kelle ekvivalentneto-sissetulek oli alla 205 euro kuus.**

Absoluutse vaesuse piiri järgi määratletakse Eestis ka vaesuse kihid. Vaesusekihtide alusel on võimalik hinnata vaesuse sügavust. Täpsemalt moodustub neli absoluutse vaesuse kihti. Neist kaks jääb allapoole absoluutse vaesuse piiri: süvavaesus (alla 80% absoluutse vaesuse piirist) ning **toimetulekut ohustav vaesus** (80–99% absoluutse vaesuse piirist). Absoluutse vaesuse piirile ja üle selle jääb kaks vaesuse kihti: **vaesusriskis** (100%–125% absoluutse vaesuse piirist) ning **vaesusriskist väljas** (üle 125% absoluutse vaesuse piirist) olevad leibkonnad.

Tabel 3. Absoluutse ja suhtelise vaesuse metoodika võrdlus

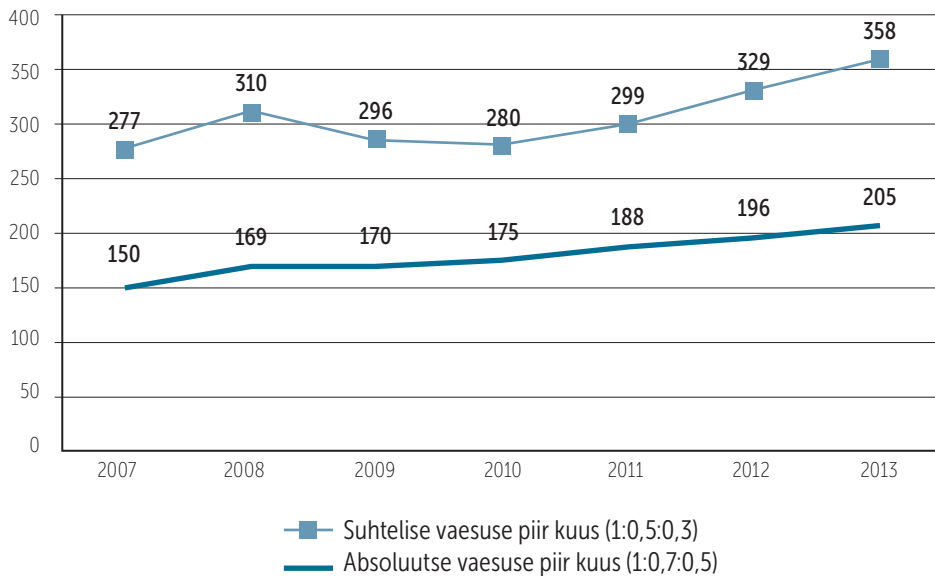
	Absoluutne vaesus	Suhteline vaesus
Vaesuse piir	205 eurot 2013. a	358 eurot 2013. a
Vaesuse piiri alus	elatusmiinimum – arvutatakse kulutuste alusel	60% elanike mediaan ekvivalentnetosissetulekust
Tarbimiskaalud	1:0,7:0,5	1:0,5:0,3
Ühtne metoodika EL-s	ei	jah
Näide:		
Leibkonna netosissetulek kokku	650 eurot	650 eurot
Tarbimiskaalude summa	2,7 (1+0,7+0,5+0,5)	2,1 (1+0,5+0,3+0,3)
Tarbimiskaaludega jagatud sissetulek (ekvivalent-netosissetulek)	241 eurot (650/2,7)	310 eurot (650/2,1)
	antud näite korral, arvestades absoluutse vaesuse piiri ja tarbimiskaale, ületab leibkonna ekvivalentnetosissetulek absoluutse vaesuse piiri	antud näite korral, arvestades suhtelise vaesuse piiri ja tarbimiskaale, jääb leibkonna ekvivalentnetosissetulek allapoole suhtelise vaesuse piirist

Kui absoluutse vaesuse piiri määrab ära madalama sissetulekutaseme, mis võimaldab inimestel toime tulla konkreetses keskkonnas, siis **suhteline vaesus** näitab sissetuleku jaotumise ebaühtlust väiksema sissetulekuga elanike seas (Sotsiaalministeerium 2011). Erinevalt absoluutsest vaesusest mõõdetakse kõigis Euroopa riikides suhtelise vaesuse näitajaid sama metoodika alusel (vt ka Peil ja Hinno 2010). Põhimõtteliselt saadakse suhteline vaesus leibkondade sissetulekute võrdlemise teel sama ühiskonna teatava keskmise tasemega, mitte aga minimaalse elatusstandardiga (Tiit 2006). Nii absoluutse kui ka suhtelise vaesuse indikaatori arvutamisel on aluseks leibkond, ühe leibkonna liikmete ekvivalentnetosissetulekud on võrdsed. Niisiis ei saa allpool vaesuspääri olla vaid üks leibkonnaliige, vaid

kogu leibkond.

Suhtelise vaesuse piiriks on kokkulepitud metoodika alusel 60% leibkonnaliikmete aasta ekvivalentnetosissetuleku mediaanist. Nii nagu absoluutse vaesuse arvutamisel, kasutatakse tarbimiskaale selleks, et võtta arvesse ühistarbimist leibkonnas. Ekvivalentnetosissetuleku arvutamisel summeeritakse kõigi leibkonnaliikmete netosissetulekud kõigi sissetulekuallikate põhjal ja jagatakse leibkonnaliikmete tarbimiskaalude summaga (OECD modifitseeritud tarbimiskaalud 1:0,5:0,3). Seega on ka selle näitaja arvutamisel tegemist netosissetulekuga leibkonnaliikme kui tarbimisühiku kohta (mitte keskmine netosissetulek ühe leibkonnaliikme kohta).

Aasta ekvivalentnetosissetuleku mediaani leidmiseks järjestatakse



Joonis 1. Absoluutse ja suhtelise vaesuse piir, 2007–2013

ALLIKAS: STATISTIKAAMET

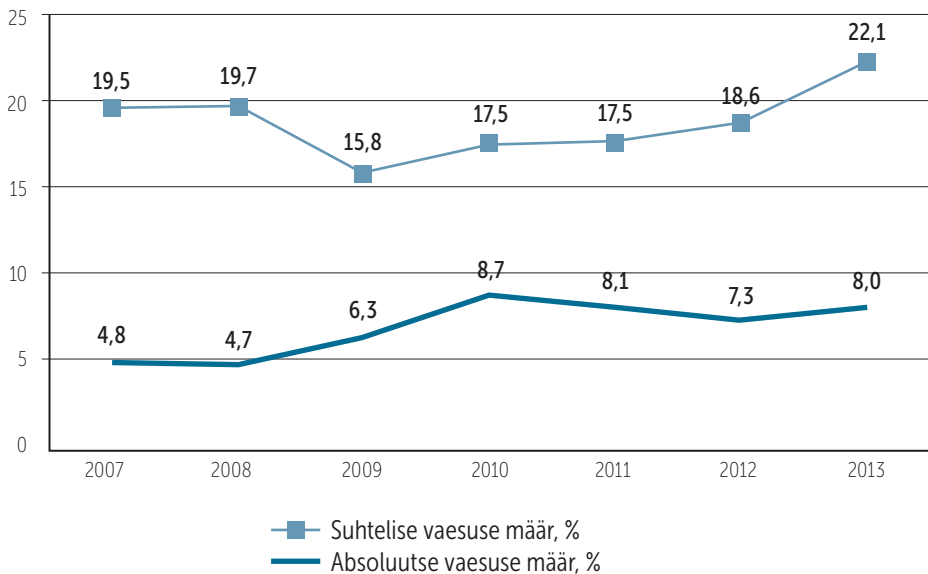
leibkonnaliikmed ekvivalentnetosissetuleku järgi kasvavasse ritta ning leitakse mediaanrea keskmine väärtus, millest pooled väärtused jäävad sellest ülespoole (kõrgema sissetulekuga inimeste grupp) ning pooled allapoole (madalama sissetulekuga inimeste grupp). **60% mediaani väärtusest on suhtelise vaesuse piir.**

Oletame, et on 11 üheliikmelist leibkonda (isikut), kes järjestatakse sissetuleku alusel kasvavasse ritta. Tabelis 2 on toodud kolm erinevat olukorda, mis kirjeldavad suhtelise vaesuse piiri muutumist erinevate sissetulekumuutuste korral. Esimese näite puhul on rea mediaanväärtuseks 500 eurot ning sellest 60% on 300 eurot ehk antud näite puhul on suhtelises vaesuses kõik need, kelle ekvivalentnetosissetulek jääb alla 300 euro. Teise näite puhul on näha, et peaaegu kõikide isikute puhul on sissetulek võrreldes esimese näitega vähenenud. Kuna vähenemine esineb ka rea keskmise väärtuse piirkonnas, siis see toob kaasa ka suhtelise

vaesuse piiri languse. Samas inimeste majanduslik olukord antud näite puhul ei ole paranenud. Kolmanda näite korral suureneb sissetulek just mediaanväärtuse piirkonnas, mis toob kaasa ka suhtelise vaesuse piiri tõusu. Toodud näited iseloomustavad asjaolu, miks on keeruline sotsiaalpoliitiliste meetmetega suhtelist vaesust vähendada ja saavutada Eesti 2020 strateegias toodud tase – vähendada elanike suhtelise vaesuse määra 15%ni 2020. aastaks (vt ka Vörk ja Leppik 2015).

Suhtelise vaesuse määr näitab nende isikute osakaalu, kelle ekvivalentnetosissetulek on suhtelise vaesuse piirist madalam. Suhteline vaesus peegeldab sissetulekute jaotust ühiskonnas – see tähendab, et kui inimeste sissetulekud kasvavad, kuid sissetulekute jaotus elanike vahel jääb samaks, siis suhtelise vaesuse määr ühiskonnas ei muutu (Sotsiaalministeerium 2011).

Statistikaameti andmetel oli 2013. aastal mediaan aasta ekvivalentnetosissetulek



Joonis 2. Absoluutse ja suhtelise vaesuse määr, 2007–2013¹

ALLIKAS: STATISTIKAAMET, EESTI SOTSIAALUURING 2008–2014 (SISSETULEKUAASTAD 2007–2013)

¹ 2013. aasta sissetulekute puhul andmeallikas muutus: lisaks sotsiaaluuringule ja varem kasutusele võetud andmekogudele (Sotsiaalkindlustusamet, Haigekassa, Töötukassa) kasutati ka Maksu- ja Tolliameti andmeid. Seega tuleks 2013. aasta andmeid andmeallika muutuse eeldatava olulise mõju tõttu käsitleda aegrea katkestusena.

7166 eurot leibkonnaliikme kohta, sellest 60% ehk suhtelise vaesuse piir oli 4300 eurot aastas (358 eurot kuus) leibkonnaliikme kohta. Seega elasid 2013. aastal suhtelises vaesuses need, kelle ekvivalentnetosissetulek oli alla 358 euro kuus.

Metoodikast tulenevad erinevused ilmnevad selgelt majanduslanguse aastate võrdluses. Jooniselt 1 on näha, et aastatel 2009–2010 vähenes suhtelise vaesuse piir, samal ajal absoluutse vaesuse piir vähesel määral tõusis. See tähendab, et absoluutse vaesuse piir võtab arvesse kulutuste taset, kuid suhtelise vaesuse piiri määrab ära sissetulekute jaotus.

Veelgi selgemini kajastuvad metoodika erinevused vaesuse määrades. Majanduslanguse ajal suhtelise vaesuse määr

vähenes, kuigi samal ajal oli töötuse määr kõrge ning elanike sissetulekud vähenesid. Kokkuvõttes suurenes suhteline vaesus majanduskasvu aastatel ja vähenes majanduslanguse aastatel. Seega ei mõjuta suhtelise vaesuse määra niivõrd sissetulekute tase, kuivõrd sissetulekute ebavõrdsus ehk tulude jaotus (Võrk ja Leppik 2015). Samas absoluutse vaesuse piir määrab ära madalama sissetulekutaseme, mis võimaldab inimestel toime tulla konkreetses keskkonnas. Jooniselt 2 on näha, et majanduses ja tööturul aset leidnud muutused kajastuvad absoluutse vaesuse näitajates just vastupidi, st majanduslanguse ajal absoluutne vaesus suurenes, kuid töötuse vähenedes ja elanike sissetulekute kasvades hakkas langema ka absoluutse vaesuse määr.

Kokkuvõttes on vaesust käsitlevaid indikaatoreid mitmeid. Näiteks on EL 2020 strateegias vaesuse ja tõrjutuse eesmärgi hindamise aluseks koondindikaator, mis koosneb kolmest erinevast näitajast: eelnevalt kirjeldatud suhtelise vaesuse määra, sügava materiaalse ilmajäetuse määra ning väga madala tööintensiivsusega leibkondades töötavate elanike osakaalu näitajast. Teemaga seotud näitajaid on veel – püsivaesus, ekstreemne vaesus, kuid ka elukvaliteeti ja heaolu peegeldavad näitajad sh subjektiivne eluga rahulolu (OECD How's life; Better Life index).

Iga näitaja puhul on oluline arvestada,

mida sellega mõõdetakse ning mida hinnata soovitakse. Suhtelise ja absoluutse vaesuse näitajate võrdlusest on näha, et suhteline vaesus ei ole kõige sobivam indikaator, millega hinnata sotsiaalset tõrjutuse vähendamise eesmärgi täitmist. Põhjuseks asjaolu, et suhtelise vaesuse näitaja ei ole piisavalt tundlik, et reageerida sotsiaalpoliitilistele meetmele ja seda ka sellises olukorras, kus elanike majanduslik olukord on paranemas (Võrk ja Leppik 2015). S

Artikli autor tänab Mari Kreitzbergi ja Age Viirat asjakohaste nõuannete eest.

Viidatud kirjandus

- Laes, T.-L.** (2013). <https://statistikaamet.wordpress.com/2013/12/17/suhtelises-vaesuses-elas-2012-aastal-187-ja-absoluutses-vaesuses-73-elanikest/> (26.01.15).
- Kreitzberg, M.** (2004). Vaesus ja ebavõrdsus. *Leibkonna elujärg 2004*. Statistikaamet.
- OECD.** Better Life index <http://www.oecdbetterlifeindex.org/> (26.01.15).
- OECD.** How's life <http://www.oecd.org/statistics/how-s-life-23089679.htm> (26.01.15).
- Peil, N., Hinno, K.** (2010). Eesti Sotsiaaluuring, Metoodikakogumik. Statistikaamet. <http://www.stat.ee/dokumendid/42770> (27.01.15).
- Tiit, E.-M.** (2005). Elatusmiinimumi ja vaesuspiiride hindamise metoodika ning sotsiaalsete indikaatorite leidmisel kasutatavate tarbimiskaalude kaasajastamine. Projekti vahearuanne. Sotsiaalministeerium, AS Resta.
- Tiit, E.-M.** (2006). Vaesuse suundumused Eestis aastail 2000–2004. Jätkuprojekti aruanne. Sotsiaalministeerium, AS Resta.
- Trumm, A.** (2010). Vaesuse mõistmine, määratlemine ja mõõtmine. Vaesus Eestis. Statistikaamet.
- Sotsiaalministeerium.** (2011). Elatustase ja vaesus. *Tervis, töö- ja sotsiaalelu 2000–2010*.
- Statistikaameti avalik andmebaas.** <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/statfile2.asp> (05.02.15).
- Võrk, A., Leppik, C.** (2015). Miks ei ole suhtelise vaesuse määra hea vaesuse indikaator. <http://mottehommik.praxis.ee/suhteline-vaesus/> (05.02.15).

Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste roheline raamatu soovitusel perede toimetuleku parandamiseks



Hanna Vseviiov

Sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakonna nõunik

Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste roheline raamat on perepoliitika suuniste dokument, mille eesmärk on Riigikogule, valitsusele ja avalikkusele välja pakkuda perepoliitilisi meetmeid hõlmavaid ettepanekuid, mis aitaksid lahendada Eesti riigi ees seisvaid väljakutseid – perede majandusliku toimetuleku toetamine, töö- ja pereelu ühitamise soodustamine ning sündimuse suurendamine. Dokumendis analüüsitakse peredele mõeldud toetusi ja hüvitisi, vanemapuhkusi ning alushariduse ja lapsehoiuvõimalusi.

Rohelise raamatu koostamisele eelnes pikk töö. Dokumendile annab raamistiku 2011. aastal kinnitatud laste ja perede arengukava 2012–2020, milles seati eesmärk suurendada laste ja perede heaolu ja tõsta elukvaliteeti, aidates nii kaasa sündimuse suurenemisele. Kui arengukava annab perepoliitikale paljuskü üldised suunised, siis roheline raamat astub sammu edasi ja analüüsib põhjalikult erinevaid lahendusi. Seejuures on olulisteks allikateks kolm dokumendi koostamiseks tellitud analüüsi: „Eesti vanemapuhkuste süsteemi analüüs” (Biin, Karu, Masso ja Veldre 2013), „Eesti sündimusareng ja sündimuse mõjutamise

võimalused: lühianalüüs” (Puur ja Põldma 2014) ning „Peredele mõeldud toetuste ning alushariduse ja lapsehoiu rahastamise mõju analüüs vaesusele ja töötamise stiimulitele” (Vörk, Paulus ja Leppik 2014).

Käesolev artikkel keskendub perede majanduslikule toimetulekule ja meetmetele, mis on vajalikud nii lastega perede vaesuse ennetamiseks kui ka leevendamiseks.

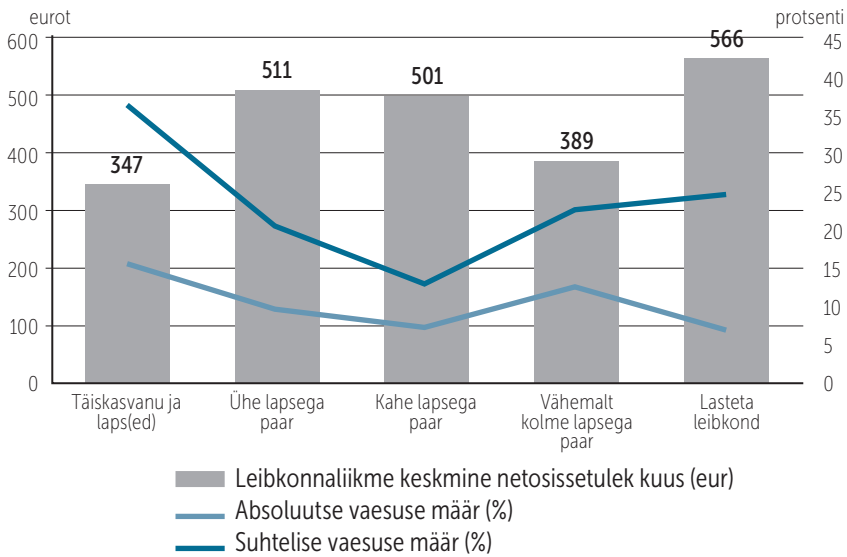
Kas peretoetused aitavad leevendada vaesust

Pere ja seega ka laste majanduslik toimetulek sõltub suuresti sellest, kas peres on üks või kaks vanemat, kas mõlemad vanemad töötavad, millist töötasu ja teisi sissetulekuid nad saavad ning kui suure hulga pereleikmete, sh laste vahel tuleb saadav sissetulek jagada.

2013. aastal elas absoluutses vaesuses (mille piir oli 205 eurot) 9,3% ja suhtelises vaesuses¹ (mille piir oli 358 eurot) 19,3% lastega leibkondadest, 0–17aastastest lastest oli seejuures absoluutses vaesuses hinnanguliselt ligi 25 000 (10,1%) ja suhtelises vaesuses umbes 54 000 (20,2%) last (Statistikaamet 2014).

Vaesus ohustab kõige enam neid peresid, kus ükski liige ei tööta, samas on palju ka

¹ Absoluutse ja suhtelise vaesuse mõisteid selgitab Hede Sinisaar oma artiklis, lk 21



Joonis 1. Leibkonnaliikme keskmine netosissetulek kuus ja vaesusnäitajad, 2013.

ALLIKAS: STATISTIKAAMET, EESTI SOTSIAALUURING, 2014.

neid peresid, kus teine sissetulek ei taga alati piisavat toimetulekut. Nendest lastega leibkondadest, kus töötati väga madala tööintensiivsusega², elasid 2013. aastal absoluutses vaesuses enam kui pooled ehk 51,1% ja suhtelises vaesuses lausa 72%. Laste ja lastega perede majanduslikku toimetulekut mõjutab ka asjaolu, et lastega leibkondade sissetulekud kipuvad olema madalamad kui lasteta leibkondadel (vt joonis 1). Siinkohal tõusevad esile ühe vanemaga leibkonnad, kus pole tegemist mitte ainult ühe sissetulekuga, vaid saadav töötasu on ka teiste peretüüpidega võrreldes madalam. Üheks põhjuseks on siin asjaolu, et üksikvanemad on enamasti naised, kes töötavad madalamalt tasustatud töökohtadel, samuti mõjutab

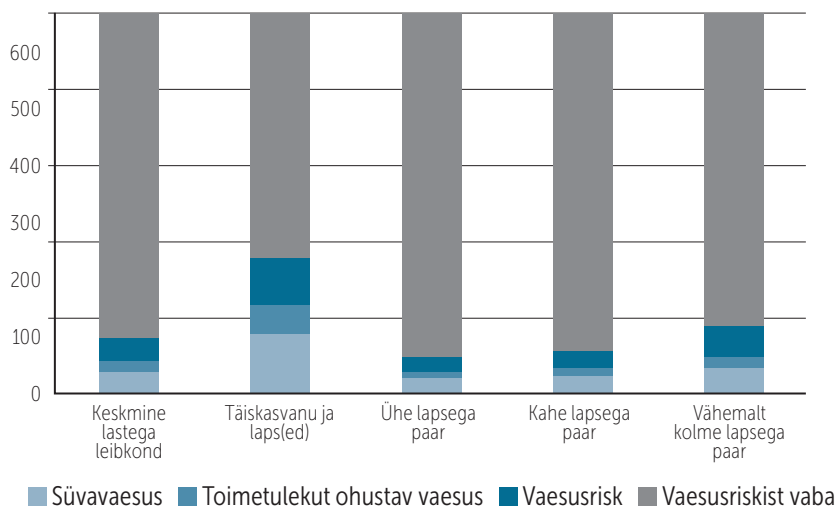
naiste sissetulekuid palgalõhe. Seetõttu on laste vaesuse leevendamisel eelkõige vaja toetada vanemate osalemist tööturul, aga ka pakkuda meetmeid madalapalgalistele ja vähendada soolist palgalõhet.

Perepoliitiliste meetmete kujundamisel on oluline lisaks vaesuses elavate inimeste koguhulgale vaadelda ka vaesuse täpsemat struktuuri – seda, kui palju jääb perel sissetulekute puudu, et vaesusest välja tulla, aga ka seda, kui palju on inimesi, kes ei ole küll vaesuses, ent vaesuspiirile ohtlikult lähedal. Laste vaesuse sügavust saab mõõta vaesuse süviku³ kaudu. 2013. aastal jäi absoluutses vaesuses elavate alla 18aastaste laste mediaansissetulek⁴ 31,6 % võrra alla-pole absoluutse vaesuse piiri. Sissetulekute

² Leibkonnad, kus oli rakendatud vähem kui 20% tööealiste liikmete tööajast.

³ Vaesuse süvik ilmestab inimeste sissetuleku kaugust vaesuspiirist, teisisõnu näitab see, mis summa või osakaalu ulatuses on inimese sissetulek väiksem vaesuspiirist (nt absoluutse vaesuse puhul 205-st eurost).

⁴ Mediaansissetulek on väärtus, mis ilmestab keskmise inimese sissetulekut. Inimesed järjestatakse nende sissetulekute alusel ja leitakse mediaan ehk väärtus, mille puhul pooled inimesed jäävad antud väärtusest üles- ja pooled allapoole.



Joonis 2. Absoluutse vaesuse kihid erinevate lastega leibkondade hulgas, 2012.

ALLIKAS: STATISTIKAAMET, EESTI SOTSIAALUURING 2013.

jäämine vaesuspiirist kaugemale allapoole on ka põhjuseks, miks 7,2% ehk hinnanguliselt 17 500 last elas süvavaesuses (s.o elas leibkonnas, kus sissetulek pereliikme kohta oli alla 80% absoluutse vaesuse piirist). Suurimas vaesuses on 13–17aastased lapsed, kelle vaesuse puhul mängib paljuski rolli asjaolu, et vanemad lapsed kasvavad tõenäolisemalt ühe vanemaga peredes. Erinevate peretüüpide võrdluses ongi kõige suuremas, aga ka kõige sügavamas vaesuses ühe vanemaga leibkonnad (vt joonis 2). Kuna ühe vanemaga peredes kasvab enamasti üks (73%) või kaks (22%) last, tähendab see seda, et ühe vanemaga peredeni jõuavad need poliitikameetmed, mis on suunatud esimesele ja teisele lapsele. Lasterikkaid peresid on ühe vanemaga perede hulgas väga vähe, mistõttu kolmandatele või enamatele lastele suunatud meetmed enamikul juhtudel ühe vanemaga perede toimetulekut ei mõjuta. Kõige suurem vaesuses elavate laste osakaal on siiski vähemalt kolme lapsega peredes, seda ka juhul, kui mitte arvestada

seda, kas peres on üks või kaks vanemat. Seega on vaesuse leevendamisel kuluefektiivseimad need meetmed, mis on mõeldud lasterikkadele peredele.

Perede majanduslikku toimetulekut toetavad meetmed ei tohiks siiski olla suunatud vaid vaesuses elavatele inimestele, sest tuge vajavad ka paljud need pered, kelle sissetulekud jäävad vaesuspiirist ülespoole. Siinkohal on ka oluline arvestada, et suhteline ja absoluutne vaesus on arvestatud sissetulekute pinnalt ja ilmestavad seega nn sissetulekuaesust. Väike sissetulek ei tähenda aga alati puudust elementaarsetest hüvedest (nt on perel oma peenramaa või saadakse lastele vajalikud riided jm tarvikud sugulastelt) ja vastupidi – suurem sissetulek võib enamuses kuluda pangalaenu katteks ja perel võib olla tõsiseid raskusi igapäevase toimetulekuga (Eesti Sotsiaaluuringu 2014. aasta andmetel on makseraskusi hinnanguliselt umbes 16% lastega leibkondadest).

Pere- ja sotsiaalsotsiaalkaare poliitika efektiivsuse üheks indikaatoriks on vaesuse määr enne ja

pärast siirdeid, st erinevaid riiklikke toetusi, hüvitisi ja maksusoodustusi. Kokku vähen-dasid need meetmed Eesti Sotsiaaluuringu (2014) andmetel laste suhtelise vaesuse määra 9,9 protsendipunkti võrra vähenda-des sellega suhtelises vaesuses elavate laste arvu ligi 33% võrra; laste absoluutne vae-sus vähenes tänu rakendatud meetmetele 11,3 protsendipunkti võrra ehk ligi 53%. Ainuüksi vanemahüvitise ja peretoetuste koosmõju laste vaesusele oli 2013. a vasta-valt 21% ja 33%. Seejuures tuleb märkida, et need näitajad ei arvesta teenuseid jm mitterahalisi hüvesid (nt tasuta koolitoit või huviharidus), mis tähendab, et olukorras, kus riik panustab oluliselt lastega peredele mõeldud teenustesse, ei kajastu see panus paraku perede vaesusnäitajates ega anna seetõttu riigi investeringutest tervikpilti. Hinnates kõiki erinevaid otse lastele või lastega peredele suunatud meetmeid, võib öelda, et Eesti riik investeerib lastesse ja peredesse umbes 782 miljonit eurot aastas (vaadeldud on eelkõige 2013. aasta kulu-tusi). Suurima osa sellest moodustavad kulutused haridusele, vanemahüvitisele, peretoetustele, laste ravikindlustusele, sotsiaalmaksu tasumisele lapsevanema eest ja sünnitushüvitisele. Erinevate peredele suunatud toetuste, sh lapsetoetuste tõus 2015. aastast on antud kulutusi ka oluliselt suurendanud.

Keda toetada?

Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste rohelises raamatus on peredele suunatud rahalisi toetusi analüüsitud neljas plokis: universaalsed meetmed, vajaduspõhised meetmed ning suuremas vaesusriskis olevatele peretüüpidele ehk lasterikastele peredele ja ühe vanemaga peredele mõeldud meetmed.

Üheks tihti tõstatatud küsimuseks

perepoliitika arendamisel on see, kas toetada kõiki peresid või vaid neid, kes rohkem abi vajavad. Aus vastus on, et vaja oleks mõlemat. Laiemas plaanis piisaks perede rahaliseks toetamiseks kahe hästi disainitud skeemi olemasolust: universaal-sest lapsetoetusest, millega kaetakse osa laste kasvatamisega seotud kuludest, mis aitab vaesusesse langemist eelkõige enne-tada ning toimetulekutoetusest, mis tagab minimaalse sissetuleku olukorras, kus muud meetmed pole suutnud vaesusesse langemist ära hoida.

Eestis on oluline säilitada lapsetoetuste universaalne üleschitus. Ühelt poolt on vajalik, et madala sündimusega ja kahaneva laste arvuga riigis kõiki lapsi väärtustataks ja nende kasvatamist toetataks, samas on universaalsel lähenemisel ka mitmeid teisi eeliseid. Universaalse skeemi asendamisel vajaduspõhise on enamasti eesmärk toetada tegelikke abivajajaid (st väiksema sissetulekuga peresid) ja mitte maksta toe-tust neile, kes seda eeldatavasti ei vaja (st suurema sissetulekuga pered), suurendades seeläbi makstavaid toetusi ja skeemi kulu-efektiivsust. Vajaduspõhise lapsetoetuse efektiivsus ja otstarbekus sõltub aga paljuski sellest, milline on perede sissetulek ja kuhu tõmmata toetusele õiguse andev sissetuleku-piir. Üldiselt on valikuid kaks: kas maksta toetust vaid vaesuses olevatele ja/või väikese sissetulekuga peredele või mitte maksta toetust vaid kõige jõukamatele peredele. Rohelise raamatu koostamise raames sai analüüsitud vajaduspõhisele lapsetoetusele üleminekut väga erinevate sissetulekupiiride korral. Analüüsitulemused näitasid, et olu-korras, kus toetusele õiguse andev sisetu-lekupiir on madal, suureneks lastega perede vaesus – kõigi erinevate peredele mõeldud poliitikameetmete stsenaariumide võrdluses suureneks absoluutne vaesus, sh vaesusüvik

kõige rohkem juhul, kui minnakse üle täielikult vajaduspõhisele toetusele nii, et toetust saaksid vaid allpool absoluutsest vaesuspiiri elavad leibkonnad. Vajaduspõhine lapsetoetus, mis on suunatud neile leibkondadele, kelle sissetulek on suurem kui absoluutne vaesuspiir, ei mõjuta teatud tasemest alates laste absoluutse vaesuse määra (sest toetust makstakse neile, kes on vaesusest väljas). Näiteks on vajaduspõhisele peretoetustele täieliku ülemineku stsenaariumide korral alates sissetulekupiirist 329 eurot laste absoluutse vaesuse suurenemine alati 0,3 protsendipunkti. (Võrk jt 2014)

Võib arvata, et Eestis on lapsetoetustel (eriti 2015. aastast suurenenud toetustel) oluline roll ka keskmise sissetulekuga perede eelarves, mistõttu ei tasu sissetulekupiiride analüüsimisel lähtuda ainult vaesuspiiridest. Samuti tähendab toetuse maksmine vaid vaesuses olevatele peredele seda, et tuge ei saa vaesusriskis olevad pered, mistõttu langeb osa neist vaesusesse. On keeruline hinnata, kes on need pered, kes lapsetoetust üldse ei vajaks, arvestades seejuures, et sissetulekute suurus ei näita alati inimeste tegelikku toimetulekut (nt seotuna perede laenukoormusega). Kui võtta lapsetoetuse saamise sissetulekupiiriks üheksanda sissetulekudetsiili lõikepunkt⁵ – 1171 eurot (Eesti keskmine brutokuupalk oli 2014. aasta III kvartalis 977 eurot), siis oleks lapsetoetusele õigus enam kui 85% lastest. Sissetulekupiiri tõstes suureneks ka toetust saavate laste arv. Teoreetiliselt oleks seega võimalik suunata raha, mis jääb üle lapsetoetuse mittemaksmisest suurema sissetulekuga peredele, täiendavalt neile peredele, kes lapsetoetust saavad. Praktikas

ei pruugi aga olulist täiendavat raha tekkida – analüüsi (Võrk jt 2014) kohaselt kasvaks tingituna universaalsete lapsetoetuste kadumisest kulud toimetulekutoetusele, samuti kasvaks perede sissetulekute hindamisega riigi administratiivkulud. Kui pered peavad lapsetoetust taotlema nii nagu toimetulekutoetust ja vajaduspõhist peretoetust, tähendaks see 85% toetusesaajate puhul enam kui 220 000 lapsega seonduva taotluse menetlemist. Olukorras, kus sissetulekuid hinnatakse näiteks tuludeklaratsiooni andmete pinnalt, tähendaks see jällegi enam kui aastapikkust viiteaega ega ilmestaks perede

Mida tõhusamad on universaalsed meetmed jm perede majanduslikku toimetulekut toetavad tegevused, seda vähem ressursse on vaja investeerida vajaduspõhistesse meetmetesse.

tegelikku abivajadust. Seega ilmneks siin kaks vajaduspõhiste meetmetega tavapäraselt kaasnevat probleemkohta – toetust ei pruugi saada need, kes seda vajavad ning toetust saavad need, kes seda ei vaja (sest pere sissetulek ja/või koosseis on oluliselt muutunud, kuigi eelmise aasta andmed seda ei kajasta).

Vajaduspõhisele skeemile ülemineku puhul tasub arvestada ka selle negatiivset mõju töötamise stiimulitele.

Seega, kuigi võrreldes universaalsete lapsetoetustega võimaldab vajaduspõhine lapsetoetus vähendada riigieelarve kulusid ning samal ajal (kõrgemate sissetulekupiiride korral) vähendada ka lastega perede

⁵ Sissetulekudetsiilide lõikepunktide leidmiseks jaotatakse inimesed sissetuleku põhjal kümnesse võrdsesse gruppi ehk detšiili – esimeses on madalaima sissetulekuga inimesed ja kümmandas kõrgeima sissetulekuga inimesed.

vaesuse indikaatoreid, tuleb see negatiivsete töötamise stiimulite kasvu arvelt ega ole praktikas perede toetamise ja riigi halduskoormuse seisukohast otstarbekas. Suurema kuluefektiivsuse saavutamiseks lapsetoetuste süsteemis oleks mõttekam mitte asendada universaalne skeem vajaduspõhisega, vaid nt varieerida toetuse suurust sõltuvalt lapse vanusest või leibkonna suuruselt.

Kuna Eesti lapsetoetuste skeem on progressiivne, st suuremaid toetusi makstakse lasterikastele ehk suuremas vaesusriskis olevatele peredele, toob see ka universaalse lähenemise korral kaasa ressursside ümberjagamine jõukamatelt peredelt vaesematele peredele. Põhimõtteliselt oleks võimalik lapsetoetuse suurustesse nn astmeid juurde tekitada ja seeläbi toetust suuremas vaesusriskis olevatele peredele veelgi enam sihistada. Üheks soovitusena rohelises raamatus on integreerida praegune 7- ja enamalapselise pere vanema toetus lapsetoetuste skeemi, makstes suuremat lapsetoetust alates kuuendast lapsest ja tagades kuut või enam lapsetoetust saavat last kasvatavale vanemale ka ravi- ja pensionikindlustuse. Muudatus laiendaks nii toetust saavate perede sihtgruppi kui pikendaks toetuse saamise perioodi ja seeläbi ka vanema kindlustatust. Eritoetuse integreerimine lapsetoetuse süsteemi vähendaks ka Eesti peretoetuste killustatust ja lihtsustaks skeemi lapsevanemate jaoks. Kindlasti sõltub antud toetuse suurus ja ka vajadus selle järele teistest lapsetoetusega seotud arengutest – kolmandate ja enamate laste lapsetoetuse summa edasine suurendamine võib vähendada vajadust maksta veel suuremat toetust alates kuuendast lapsest, küll aga on ka sel juhul õigustatud, et nende perede eest tasub sotsiaalmaksu riik.

Enamate lastega peredele suunatud toetuse kõrval on oluline, et ka esimese ja teise

lapse toetus oleks arvestatava suurusega. Seda eriti juhul, kui eesmärgiks on lapsetoetusega katta proportsionaalne osa lapse ülalpidamiskuludest (ülalpidamiskulud on suurimad just esimese lapse puhul) ja/või toetada kõige väiksema sissetulekuga ja süüvavaesuses olevaid peresid (s.o ühe vanemaga pered, kellel on enamasti üks või kaks last).

Niisiis sõltuvad lapsetoetuse suurendamise valikud nii eesmärgist, mida toetusega saavutada soovitakse kui ka riigi rahalistest võimalustest. Selleks et säilitada lapsetoetuse reaalkäärtus ja seega ka panus lastega perede toetamisse, tasub ühe võimalusena kaaluda lapsetoetuste automaatset suurendamist, sidudes see tarbijahinnaindeksi ja sotsiaalmaksu laekumisega.

Toimetulekupiiri tõstmine ja laste osakaalu suurendamine toimetulekutoetuse valemis

Mida tõhusamad on universaalsed meetmed jm perede majanduslikku toimetulekut toetavad tegevused, seda vähem ressursse on vaja investeerida vajaduspõhistesse meetmetesse. Samas on selge, et alati ei suuda inimeste tööine sissetulek (eelkõige selle puudumine) ja teised toetused puudust leevendada, mistõttu on oluline, et vajaduspõhised toetused tagaks peredele adekvaatse minimaalse sissetuleku.

Rohelise raamatu koostamise raames sai analüüsitud mitmeid stsenaariumeid, kuidas laste ja perede vaesust kõige tõhusamalt vähendada (vt Vörk jt 2014). Neist kõige kuluefektiivsemaks osutusid toimetulekupiiri tõstmine ja laste osakaalu suurendamine toimetulekutoetuse valemis (muudatus, millega lapse toimetulekupiir võrdsustati leibkonna esimese liikme toimetulekupiiriga, jõustus 2015. aastal). Sejuures oleks toimetulekupiiri tõstmine

parim viis ka ühe vanemaga perede vaesuse vähendamiseks.

Toimetulekupiiri tõstmine seniselt 90 eurolt 125 euroni tooks simulatsioonide kohaselt absoluutsest vaesusest välja hinnanguliselt umbes 5400 last. Kui uuringu baasstsenaariumi järgi oli absoluutse vaesuses elavate laste vaesussüvik kokku 14,1 miljonit eurot, siis toimetulekupiiri tõstmine 125 euroni vähendab seda 8,5 miljoni euro võrra. Seejuures oleks 125 euro suuruse toimetulekupiiri korral võimalik viia laste süvavaesus praktiliselt nulli (tasemeni 0,4%). (Vörk jt 2014)

Kuigi toimetulepiiri tõsteti 2014. aastal, ei kata see siiski veel kõiki inimväärses eluks vajalikke minimaalseid kulusid. Adekvaatse minimaalse sissetuleku suuruse puhul võib üheks indikaatoriks võtta elatusmiinimumi ehk absoluutse vaesuse piiri. Lähtudes viimati avaldatud elatusmiinimumi andmetest peaks toimetulekupiir olema 2015. aastal senise 90 euro asemel vähemalt 130 eurot. Seejuures on oluline, et toimetulekupiir suureneks automaatselt; selleks peaks toimetulekupiiri metoodika olema kirjeldatud seaduse tasandil ja lähema elatusmiinimumi muutustest.

Ühe vanemaga pered vajavad rohkem tuge

Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste rohelises raamatus on põhjalikumalt analüüsitud ka ühe vanemaga peresid ja neile mõeldud meetmeid. Ühe vanemaga perede majandusliku toimetuleku määrab paljuski see, kas lapsel on olemas ka teine vanem ja kas lahuselav vanem panustab lapse ülalpidamisse – ühe vanemaga peredest, kus lapsel puudub ametlik isa, elavad enam kui pooled suhtelises vaesuses ja iga kolmas allpool elatusmiinimumi, s.o pea viis korda enam kui kahe vanemaga peredes (Eesti

Sotsiaaluuring 2013). Lapsi, kellel on sünnist alates vaid üks vanem ehk teisisõnu, kelle sünnitunnistusel puudub kanne isa kohta, on Eestis enam kui 20 000. Iga aasta sünnib juurde ligi tuhat last, kelle sünnitunnistusele jääb isa kanne tegemata – see on sama suur hulk lapsi, kui sündis eelmisel aastal kogu Pärnumaal. Neil lastel pole seega võimalust saada oma isalt ülalpidamist või isa surma korral toitjakaotuspensioni, rääkimata õigusest oma isa teada ja tunda.

Kõige kuluefektiivsemaks laste ja perede vaesuse vähendamise meetmeteks osutusid toimetulekupiiri tõstmine ja laste osakaalu suurendamine toimetulekutoetuse valemis.

Seetõttu on rohelises raamatus välja pakutud erinevad ettepanekud, kuidas soodustada ja lihtsustada isaduse omaksvõttu ja tuvastamist.

Spetsiaalselt ühe vanemaga peredele suunatud meede on üksikvanema lapse toetus. Tegemist on toetusega, mida makstakse vaid juhul, kui lapse sünnitunnistusel puudub kanne isa kohta või on vanem kuulutatud tagaotsitavaks. Üheks võimaluseks üksikvanemate toetamisel oleks seega suurendada 19,18 euro suurust üksikvanema lapse toetust. Kuna ühe vanemaga perede vaesus on enamasti üsna sügav, on nende perede vaesusest välja toomiseks vaja ka võrdlemisi suuri toetusi. Samas paneb antud toetuse suurendamise võimalus poliitikakujundajad ja otsustajad raske valiku ette – kas suurendada toetust, teades, et see toob eeldatavasti kaasa isa kande tegematajätmise (ja on seega vastuolus lapse õigustega) või säilitada toetus, mida makstakse vaid osale ühe vanemaga peredest ja mis ei taga neile peredele ka

piisavat tuge. Kuna üksikvanemluse põhjused on väga erinevad ja tihti ei ole riigil infot selle kohta, kas vanem ka tegelikkuses lapsi üksi kasvatab, on lahenduste väljapakumine keeruline. Siiski on rohelises raamatus üheks ettepanekuks siduda üksikvanema lapse toetuse maksmine lahti isa kandest sünnitunnistusel ja maksta ühtses suuruses toetust vaid n-ö objektiivsetel põhjustel (vanema tuvastamine pole võimalik, vanem on surnud, kuulutatud tagaotsitavaks jm) lapsi üksi kasvatavatele vanematele. Samuti

on oluline ennetada lapse ülalpidamisega seotud probleeme ja vaidlusi ning tagada riigi tugi elatise sissenõudmisel.

Peredele suunatud toetuste kõrval on rohelises raamatus analüüsitud ja pakutud välja erinevaid lahendusi nii vanemapuhkuste ja hüvitiste kui ka alushariduse- ja lapsehoiuste arendamiseks.

Rohelise raamatu esialgse, veel valitsuse poolt kinnitamata versiooniga on võimalik tutvuda sotsiaalministeeriumi kodulehel <http://www.sm.ee/et/perehuvitised>. 

Viidatud allikad

- Biin, H., Karu, M., Masso, M., Veldre, V.** (2013). Eesti vanemapuhkuste süsteemi analüüs. Aruanne. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. http://www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/lopplik_vanempuhkuste_aruanne_praxis.pdf (11.02.2015).
- Puur, A., Põldma, A.** (2014). Eesti sündimusareng ja sündimuse mõjutamise võimalused: lühianalüüs. Tallinna Ülikooli Eesti demograafia instituut. http://www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/Lapsed_ja_pered/Perehuvitised/puur_poldma_sundimus_ja_selle_mojutamise_voimalused_28022014.pdf (11.02.2015).
- Statistikaameti andmebaas** (STAT) <http://www.stat.ee>.
- Võrk, A., Paulus, A., Leppik, C.** (2014). Peredele mõeldud toetuste ning alushariduse ja lapsehoiu rahastamise mõju analüüs vaesusele ja töötamise stiimulitele. Tallinn: Poliitikauuringute Keskuse Praxis. Euroopa Sotsiaalfond. http://www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/Lapsed_ja_pered/Perehuvitised/vorkpaulusleppik_perepoliitikaanalyyis_pikkraport_18okt2014.pdf (11.02.2015).

Asendushoolduse roheline raamat annab suunad valdkonna arendamiseks



Piia Tammpuu

Sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakonna peaspetsialist

2014. aastal valmis sotsiaalministeeriumis vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat, mis koondab ettepanekuid asendushoolduse valdkonna arendamiseks.¹ Roheline raamat seab selleks kolm suurt eesmärki: perepõhise asendushoolduse osatähtsuse kasv, asendushoolduse kvaliteedi tõus ning tõhusam elluastumise ettevalmistus ja järelhooldus pärast asendushoolduselt lahkumist.

Need eesmärgid aitavad omakorda saavutada seda, et asendushooldusele paigutatud laste õigused ja heaolu on tagatud ning ellu astudes tulevad need noored iseseisvalt toime. Selles artiklis tutvustangi asendushoolduse rohelist raamatu eesmärke ja nende saavutamiseks kavandatud tegevusi.

Perepõhise asendushoolduse arendamine

Põhimõttest, et lapse loomulik kasvu- ja arengukeskkond on perekond, tuleb juhinduda ka vanemliku hoolitsuseta jäänud lastele asendushoolduse võimaluste loomisel ja pakkumisel, eelistades asutustes osutatavale hooldusele perepõhiseid lahendusi.

Eesti riik on selles valdkonnas kõige rohkem tegelenud asenduskoduteenuse

ehk tavamõistes lastekodude ümberkujundamisega. Enamik endisi suuri lastekodusid on praeguseks ümberorganiseeritud väiksemateks peremajadena toimivateks üksusteks, kus lapsed elavad peredena. Riiklikele ja kohalike omavalitsuste hallatavatele asenduskodudele on lisandunud mitmed eraalgatuslikud teenusepakkujad. Asenduskoduteenusele suunatud laste osatähtsus asendushooldusele paigutatud lastes pole aga sealjuures vähenenud, viimase kümnenääd jooksul on see pigem mõnevõrra suurenenud.

Perepõhise asendushoolduse võimaluste arendamisele on riik seni vähem tähelepanu pööranud. Tegevus hooldusperede juurdekasvu kindlustamiseks ja toetus vanemliku hoolitsuseta jäänud lapsi kasvatavatele peredele pole olnud süsteemne ega järjepidev. Samuti puuduvad vajaliku ettevalmistusega pered, kes suudaksid pakkuda hoolitsust suurema hooldusvajadusega lastele (nt puudega või käitumisprobleemidega lapsed) või ühest perest pärit õdedele-vendadele.

Perepõhise asendushoolduse osatähtsuse suurenemise esmaseks eelduseks on paremad teadmised vanemliku hoolitsuseta laste vajadustest ja perepõhise asendushoolduse

¹ Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat, selle aluseks olnud alusanalüüs ning rohelist raamatut tutvustavad ettekanded leiab sotsiaalministeeriumi veebilehel www.sm.ee/et/asendushooldus.

võimalustest. Selleks on kavas käivitada riiklikult koordineeritud teavitustegevused, mis suurendaksid perede huvi ja motivatsiooni vanemliku hoolitsuseta jäänud lastele asendushoolduse pakkumiseks. Laste vajaduste parem mõistmine aitab jõuda perepõhist asendushooldust toetavate valikute ja otsusteni nii kohalikul kui ka riiklikul tasandil.

Perede valmisoleku toetamiseks on rohelistes raamatus ettepanekuid nii nõustamisteenuste arendamiseks hooldusperedele kui ka hooldusperede sotsiaalsete tagatiste laiendamiseks. Sarnaselt lapsendajaperedele tuleks ka hooldusperedele anda õigus täiendavale puhkusele lapse perre paigutamise järel. See toetaks lapse kohanemist pere ja elukorralduse muudatustega, nagu näiteks võimalik lasteaia- või koolivahetus, uus elukoht, eakaaslased jmt.

Silmas pidades erivajadustega (nt käitumisprobleemidega või puuetega) laste ning ühest perest pärit õdede-vendade asendushooldusvajadusi tõstatab roheline raamat vajaduse luua kutseliste hooldusperede süsteem. Võrreldes praegu tegutsevate nn vabatahtlike hooldusperedega eeldatakse kutselistelt hooldusperedelt põhjalikumat ettevalmistust. Samuti käsitletakse kutseliste hooldusperede puhul lapse või laste hooldamist põhitegevusena ning tasustatava tööna. Sisuliselt võib kutselisteks hooldusperedeks pidada juba praegu tegutsevaid ühe perevanemaga asenduskoduteenuse pakkujaid, kes kutselise hooldusperena tegutsemiseks vajalike õiguslike aluste puudumisel teevad seda asenduskoduteenuse regulatsiooni alusel. Seetõttu on vaja välja töötada nii kutseliste hooldusperede ettevalmistust puudutavad nõuded kui ka nende töö- ja puhkeaja regulatsioon ning tasustamispõhimõtted.

Samuti esitab roheline raamat ettepaneku korraldada hooldusperede värbamist,

nõuetele vastavuse ja sobivuse hindamist ning vajaliku ettevalmistuse tagamist mitte kohalikul, vaid riiklikul tasandil. Paljude erineva suutlikkusega kohalike omavalitsuste asemel võiks vastavaid ülesandeid täita näiteks Sotsiaalkindlustusameti juurde uue lastekaitseaduse jõustumisel loodav riiklik lastekaitseüksus, kes vastutaks tulevikus ka lapsendamise korralduse eest nii riigi sees kui rahvusvaheliselt. Praegu korraldavad riigi sees lapsendamist maavalitsused ning välisriiki lapsendamist sotsiaalministeerium. Kohaliku omavalitsuse ülesandeks jääks aga endiselt perest eraldatud ja asendushooldust vajavale lapsele sobiva asendushoolduse vormi ja konkreetse teenusepakkuja valik. Seega tagaks riik edaspidi nõuetele vastavad ja vajaliku ettevalmistusega hoolduspered, kelle hulgast saavad kohalikud omavalitsused konkreetsele lapsele sobiva valida.

Lapsele sobiva hooldus- või lapsendajapere leidmise hõlbustamiseks arendatakse juba toimivat sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistrit STAR, nii et see koondaks tulevikus üle-eestiliselt kõigi nõuetele vastavate ja vajaliku ettevalmistusega kas juba tegutsevate või potentsiaalsete hooldusperede ja lapsendada soovijate andmeid.

Asendushoolduse kvaliteedi tõstmine

Eestis on küll kehtestatud nõuded asendushoolduse pakkujate ettevalmistusele, kvalifikatsioonile ja tegevusele, samuti asendushoolduse pakkumise keskkonnale, kuid kehtivate nõuete täitmine pole ühte moodi tagatud ning ka järelevalve on puudulik. Kokkuvõttes pole seetõttu tagatud ei asendushooldusele paigutatud laste põhiõigused ega ka asendushooldusele riigieelarvest ja kohaliku omavalitsuse eelarvest eraldatud raha eesmärgipärane ja

otstarbekas kasutamine. Neile puudustele on tähelepanu juhtinud nii lasteombudsmani ülesandeid täitev õiguskantsler kui ka Riigikontroll oma analüüsidest.²

Asendushoolduse kvaliteedi tõstmiseks tehtud ettepanekutest võib välja tuua asendushoolduse pakkujate ja lapsendada soovijate nõuetele vastavuse hindamise ja valiku protsessi täpsustamise ja ühtlustamise, asendushoolduse pakkujate ettevalmistuseks ja pädevuse kindlustamiseks mõeldud koolitusprogrammide ja nõustamisteenuste arendamise, järelevalve tõhustamise ja kvaliteedijuhtimise põhimõtete rakendamise.

Vanemliku hoolitsuseta jäänud last hooldada soovivate inimeste nõuetele vastavust ja sobivust hindavad praegu kohalikud omavalitsused, lapsendada soovijaid aga maavalitsused. Praegune asendushoolduse korraldus ja ülesannete jaotus ei taga seda, et peresid hinnataks ühtsetel alustel ja ühtaolisel viisil. Samuti on asendushooldust vajavate laste ja lapsendamisjuhtumite arv omavalitsustes ja maakondades nende erineva suuruse tõttu väga erinev. Ka ametnike ettevalmistus ja kogemus on omavalitsuste ja maavalitsuste võrdluses seetõttu ebahütlane. Kui neid funktsioone täidaks riiklik lastekaitseüksus Sotsiaalkindlustusameti juures, siis võimaldaks see koondada vajalikke pädevusi ning ühtlustada vastavaid protseduure.

Hooldus- ja lapsendajaperede ettevalmistuseks mõeldud ja rahvusvaheliselt kasutatava PRIDE koolitusprogrammi puhul on riik seni rahastanud üksnes koolituste pakumist ning sedagi ebapiisavas mahus. Koolituste kvaliteeti ja rahvusvahelistele nõuetele vastavust pole aga süsteemselt

hinnatud. Seetõttu tuleb analüüsida nii perepõhise asendushoolduse pakkujate (sh lapsendajaperede) koolitusvajadusi kui ka PRIDE koolitusprogrammi senist rakendamist ning planeerida selle põhjal juba konkreetseid arendustegevusi. Ühtlasi teeb roheline raamat ettepaneku muuta lapse perre paigutamisele eelnev PRIDE eelkoolitus kohustuslikuks nii hooldusperedele kui ka lapsendada soovijatele.

Samuti näeb roheline raamat ette asenduskodu töötajate koolitusvajaduste analüüsil ning praegu pakutavate koolituste kvaliteedi hindamisel põhineva täienduskoolitussüsteemi arendamist. Lisaks sellele luuakse asenduskodude kasvatajatele supervisiooni ja kovichisiooni võimalused.

Et tõhustada järelevalvet asendushoolduse pakkujate üle, tuleb välja töötada detailsem kord, mis annaks konkreetseid suunised, mille üle, kui sageli ja mil viisil järelevalvet teha ning kuidas esitada järelevalve tulemusi. Samuti on plaanis korraldada järelevalveametnikele just laste(hoolekande) asutustele sobiva järelevalvemetoodika koolitusi.

Järelevalve kõrval on oluline juurutada ka kvaliteedijuhtimise põhimõtteid asendushooldust pakkuvates asutustes. Üks roheline raamatu ettepanek puudutabki tunnustatud kvaliteedistandardi nõude kehtestamist asenduskodudele. Seni on kvaliteedijuhtimise rakendamine ja kvaliteedistandardi taotlemine sõltunud eeskätt asutuste initsiatiivist.

Elluastumise ettevalmistus ja tõhusam järelehooldus

Asendushoolduse eesmärged ja ülesandeid

² Vt Asenduskoduteenuse analüüs. Õiguskantsleri Kantslei laste õiguste osakond 2013; Riigi tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel. Riigikontrolli aruanne Riigikogule 26. juuni 2009; Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades. Riigikontrolli aruanne Riigikogule 29. jaanuar 2013.

ei saa piiritleda üksnes lapse õiguste ja heaolu tagamisega hoolduse kestel, neid tuleb vaadelda laiemalt, hõlmates ka elluastumise ja iseseisvumise toetamist. Seetõttu seabki roheline raamat asendushoolduse üheks tegevussuunaks elluastumise ettevalmistuse ning asendushoolduselt lahkuvatele noortele nn järelhoolduse raames osutatavad tõhusamad tugimeetmed.

Elluastumise ettevalmistuse juures on vaja täpsemalt määratleda eri osapoolte (sh kohaliku omavalitsuse, kes on sageli ka asendushooldusele paigutatud lapse eestkostja, ja asendushoolduse pakkuja) rollid ja ülesanded. Lapse arengu perioodilise hindamise ning tema juhtumiplaani raames peab kohalik omavalitsus edaspidi alustama nn elluastumiskava koostamist hiljemalt lapse 16-aastaseks saamisel ja seda koostöös asendushoolduse pakkuja ja lapse endaga. Elluastumiskavas kirjeldatakse tegevusi, mis aitavad last iseseisvaks eluks ette valmistada, ning otsustatakse, missuguseid tugimeetmeid noor asendushoolduselt lahkudes vajab.

Asenduskoduteenusele ning perekonda hooldamisele või eestkostele paigutatud lapsed on elluastumise ja hariduse omandamise võimaluste osas olnud seni ebavõrdses olukorras. Kui asenduskodus täisealiseks saanud noor võib sotsiaalhoolekande seaduse alusel jääda õpinguid jätkates riiklikult rahastatavale asenduskoduteenusele kuni magistriõpingute lõpetamiseni, siis perekonnas hooldamisel või eestkostel oleva lapse ülalpidamiskulude katteks mõeldud riiklikku toetust makstakse õppivale noorele kuni 19-aastaseks saamiseni. Seetõttu teeb roheline raamat ettepaneku luua asendushooldusel täisealiseks saanud noortele nn järelhooldusteenus, mis sõltuvalt konkreetse noore vajadusest hõlmaks nii ülalpidamistoetust, eluaset kui ka personaalset

juhendamist. Järelhooldusteenus oleks mõeldud kõigile asendushooldusel täisealiseks saanud ja õpinguid jätkavatele noortele, sõltumata asendushoolduse vormist, kus nad kasvasid.

Samuti tõstatab roheline raamat vajaduse arendada asendushoolduselt lahkuvatele noortele mõeldud tugiisikuteenust ning luua noortele võimalus kasutada professionaalset tugiisikut.

Asendushoolduse rohelise raamatu elluviimine

Rohelise raamatu ideede elluviimine toimub laste ja perede arengukava ning selle rakendusplaani kaudu, mida täiendatakse raamatus toodud ettepanekute põhjal. Paljudeks tegevusteks kasutatakse sealjuures Euroopa Sotsiaalfondist asendushoolduse arendamiseks planeeritud raha: aastateks 2015–2020 on seda kokku kuus miljonit eurot.

Seadusandluse muutmist eeldavate ettepanekute osas valmistatakse rohelise raamatu põhjal ette õigusaktide väljatöötamiskavatsused. Need esitatakse kooskõlastamiseks ja arvamuse avaldamiseks teemaga seotud ministeeriumidele, valitsusasutustele ja organisatsioonidele.

Mitmete ettepanekute põhjalikumaks analüüsiks ja mõjude hindamiseks on kavas läbi viia ka täiendavaid analüüse. Nii viiakse 2015. aastal läbi asendushoolduse korralduse ja rahastamise tervikanalüüs. Selle eesmärk on leida alternatiivseid lahendusi asendushoolduse korralduse ja rahastamise muutmiseks viisil, mis toetaks rohelises raamatus seatud sihte. Samuti on 2015. aastal kavas asendushoolduselt elluastuvate noorte tugisüsteemi analüüs, et selgitada, kuidas nad toime tulevad ning saada infot järelhoolduse meetmete arendamiseks. 

Inimvara hoidmisest. Hoidjate hoidmisest



Valter Parve, M.S.W.

TÜ Pärnu kolledži lektor

Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelist raamatut tutvustas sotsiaalministeerium oma koostööpartneritele mullu detsembris. Seda lugedes on põhjust heameelt tunda. Kui arvestada, et esimene kirjalik kasupere leping taasiseseisvunud Eestis sõlmiti autorile teadaolevalt 23. mail 1993, siis on ehk pisut liiga kaua hoogu võetud lapse vajadustest lähtuva hoolduse korraldamisega, aga tore, et lõpuks hakatakse jõudma tulemuseni.

Rohelise raamatu üheks suuremaks väärtuseks on selged ja realistlikud sihiseaded, aga ka väga hea ülevaade hetkeseisust. Miinuseks pean kõigepealt seda, et puudub nende põhjuste igakülgne analüüs, mille tagajärjel oli näiteks 2013. aastal asutuses hooldamisel 1026 last ja noort (40% sihtgrupist) ning perekonnas hooldamisel vaid 226 (9%, lk 18). Mõnevõrra aitab dispropertsiooni mõista teadmine, et puuetega lastele sobivaimat kasvukeskkonda otsides osutub esimeseks valikuks just asenduskodu: erivajadustega on tervelt 42% asenduskodude kasvandikku (434 last) vs 15% (40 last) hooldusperedes kasvavatest lastest (lk 19). Tegemata on perekonnas hooldusel olevate laste osakaalu järsu kukkumise põhjuste analüüs: kui 2003. aastal oli nimetatud teenusel 25% sihtgrupist (1081 last), siis kümme aastat hiljem vaid 9% (lk 18) – mis juhtus?

Kohustus vastutada oma rahakotiga

Trend on seda arusaamatum, et kui näiteks 2006. aastal oli hooldust vajavaid lapsi 1680, siis 2013. aastal juba 3826 (lk 18). Miks on vaatamata vajaduse kasvamisele lastud ühel teenusevormil sedavõrd kokku kuivada? Samal leheküljel on viidatud ka ühele võimalikule statistilisele tegurile: nimelt on osa hooldusperesid olnud nõus hakkama ka eestkostjateks ning see ongi neid „teise lahtrisse” paigutanud. Samas olen kuulnud kasuperedelt, et just nimelt KOV-lt lähtunud surve võtta üle eestkostja roll on sundinud lastest hoolivaid peresid loobuma teenuse osutamisest: kardetakse kohustust vastutada oma rahakotiga nende kahjude eest, mida kasulapse käitumine naabruskonnas/koolis tekitada võiks. Kas avalik sektor on oma lühinägelikkusega ise võimalikud koostööpartnerid minema peletanud?

Täiesti omaette teema on riigi senikestnud arusaam, et vanemliku hooleta lapse perekonnas hooldamine on nn armastusepõhine – st riigil pole hooldusperedelt saadud teenuse eest vaja maksta. Roheline raamat näeb küll ette kutseliste hooldusperede ja erihooldusperede süsteemi loomist (lk 27), kus siis oma töö eest tasu saadakse, aga selle kõrval jäävad alles ka tasuta, vabatahtlikud teenuseosutajad.

Kes ja mil viisil mõõdab iga abivajava lapse puhul ära need tunnused, mille alusel tema kasvatamine osutub palka väärivaks tööks? Äsjailmunud õpikus kiindumushäire kujunemisest (Rygard 2014) jääb domineerima täiesti ühene arusaam, et iga vanemlikust hoolest ilma jäänud laps on „katki” ja vajab asjatundlikku abi. Laste kõnesolev lahterdamine on seda mõistmatum, et juba praegu on olemas rahaline kate näiteks selleks, et iga lastekodust perekonda hooldusele paigutatud lapse puhul saaks ühele kasuvanemale ka töötasu maksta. Kui kehtiva korra järgi on iga erivajadusega või alla 3-aastase lapse eest riigi eelarvest asenduskodule minev pearaha 1230 eurot kuus ja kui sellest lahutada hoolduskulud, siis järeljääv osa saaks olla hoolduspere palgafondiks. Mis takistab (on takistanud) lapse vajaduste seisukohast talle parima kasvukeskkonna pakkumist? Vist on mõnedel puhkudel eesmärk olnud mitte niivõrd lapse heaolu tagamine, vaid laps oli pigem vahend täitmaks KOV-le kuuluva asenduskodu eelarvet (lk 32). Riigihankega ehitatud nn peremajad on kallid pidada (turult oleks saanud odavamaid ja paremaid!) ning kahandades nende täituvuse normijärgsele kuuele lapsele, kasvab veelgi surve avaliku sektori rahakotile. Millistel kaalutlustel on seni eelistatud kallimat ja tõenäoliselt vähemtõhusat hooldusvormi? Muidugi on perekonnas hooldamise paremaks pidamine subjektiivne ja põhineb n-ö talupoja tarkusel. Kahjuks on aastate kestel jäänud tegemata/tellimata uuringud, mis võrdleksid kasuperest ja lastekodust elluastunute hilisemat toimetulekut (lk 61). Õnneks on meil nüüd 2011. aastast pärit ÜRO raport: „Alla 3-aastaste haavatavate laste õigused. Nende institutsionaalsele hooldusele paigutamise lõpetamine” (lk 31). Ära jõudsi oodata, aitäh Ühinenud Rahvaste Organisatsioonile! Õnneks on

meil nüüd ka Euroopa Sotsiaalfondi raha, et võrrelda asendushoolduse eri vormide tõhusust ja vastav uuring on kavas korraldada 2015. aastal (lk 61).

Miks hoolduspered väsisid?

Raha oleks veelgi vaja, sest siiani on jäetud uurimata/analüüsimata ka perekonnas hooldamise lepingute (kahjuks suhteliselt sagedased) katkestamised. Kui seda teadmist pole, kuidas saab siis hakata liikuma rohelises raamatus seatud esimese eesmärgi „suurendada perepõhise asendushoolduse osatähtsust” (lk 6) poole? Võib muidugi oletada, et hooldusperede väsimise üheks põhjuseks on supervisiooni ning jätkukoolituste puudus, küllap tunnevad pered, et on oma muredega üksi jäetud. Bürokratliku ükskõiksuse nukraks näiteks on autori kogemus ühest Hiiumaa vallast, kus pere oli võtnud hooldada lapse naabersaarelt, kuid protsessi ei olnud kaasatud kasupere KOV sotsiaalametnikke. Lisaks rikkamale taustainfole olnuks neil palju odavam ja kiirem olla kättesaadav oma vallas teise valla last hooldavale kasuperale, kuid kahjuks jäeti nad kõrvale. Teema olulisust kinnitab fakt, et 2013. aastal perekonnas hooldamisel oli jatest 65% sai teenust „võõras” omavalitsuses (lk 21). Kui Pärnu laste varjupaik Oliver 1993. aastal oma hoolealustele kõnesolevat teenust hakkas vahendama, siis olid alati lepingupoolteks mõlema omavalitsuse esindajad – see tundus tollal nii enesestmõistetav. Kui veel isikliku kogemuse peale mõelda, siis oli meil alati paigutamise aluseks hooldust vajava lapse ema kirjalik nõusolek: see tagas kiirema abi, sest puudus vajadus kohtuga vaielda, puudus hirm vanemlikest õigustest ilma jääda. Täna praktikas võib asendushoolduses esinevate raskuste üks allikaid olla menetlusbürokratia, mis lapse liiga kauaks perest lähtuvate

riskide meelevalda jätab. Kuniks nõutud hulk dokumente (tõendus põhjus!) kokku saab, võib pääsmatult olla käest lastud tõhusaks abiks vajalik aeg.

Vähe vastutust tulemuse eest

Võimalikult varase sekkumise olulisus saab kinnitust, kui lugeda Riigikontrolli 2009. a auditi „Riigi tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel” järeltõlki: ka seal tõdetakse, et kuigi asendushoolduse tõhusus oleneb suuresti lapse vanusest, algab eraldamisotsuse ettevalmistamine mõnikord liiga hilja või see kestab liiga kaua (auditi p. 37). Masendav ongi see, et kõik kontorid ju teevad kohusetundlikult oma tööd: lihvivad seadusi, kaitsevad lapsi, koguvad tõendeid, mõistavad kohut jne, aga mitte keegi neist ei näi vastutavat lõpptulemuse eest. Siin on väga tugev seos asendushoolduse arendamise teise eesmärgiga: tõsta selle kvaliteeti (lk 6 ja 41–58). Riigikontrolli auditit koostades küsiti tookord omavalitsuste arvamust nende asenduskodudest elluastuvate noorte iseseisvaks eluks valmisoleku kohta ja 44% vastanutest seadis selle tõsise kahtluse alla (auditi p. 104). Õpitud abituse õpetamine riiklikult finantseeritud ja „juhustatud” asenduskodudes võiks ehk olla käsitletud kui laste väärkohtlemise üks erivorm ning riiklikult sanktsioneeritud inimvara raiskamine? Detailsemalt peatub samal murekohal ka Praxise 2011. a uuring (Türk 2011). Valisin sealt murettegevate näidetena järgmised faktid: küsitletud 176 asenduskodudes kasvavast noorest pole 62% mitte kunagi ostanud majapidamises vajalikke vahendeid ega mitte kunagi kütnud ahju! Osa neist eluvõõraks kasvatatutest saavad iseseisvudes elupinna mõnes kehvavõitu majutusüksuses – kas tugiisik ongi siis asenduskodus tegemata jäänud silumiseks? Asendushoolduse kvaliteedi käsitlemisel

on väga suurt rõhku pandud laste õigustele: kui arvaks nende hulka ka õiguse saada vajalikku ettevalmistust elus toimetulekuks? Euroopa asendushoolduse kvaliteedistandardite loetelus on p. 14 sõnastatud järgmiselt: „Last ja noort valmistatakse pidevalt ette iseseisvaks eluks” (lk 43) ja see annab mõnevõrra lootust, et Praxise ülalviidatud uuringu tulemustest ilmnev masendav olukord võib hakata paranema. Kahjuks ei ole juba aastaid tagasi eestikeelsena ilmunud kvaliteedistandardeid käsitlev trükis (SOS Lasteküla 2008) kõigisse asenduskodudesse seni veel jõudnud. Teenuste kvaliteedile on rohelises raamatus pühendatud meeldivalt palju tähelepanu. Loomulik olnuks sealt oodata ka viiteid asenduskodu personali (oluliselt tõusvatele) palganumbritele, mis praegu ei vasta vastutuse suurusele ega töö keerukusele ning mille tagajärjeks võib olla pühendunud spetsialistide läbipõlemine.

Kuidas tõhusalt aidata laste vanemaid?

Muutuste aluseks võiks olla mõtlemise ümbersättimine keskendumaks mitte „riskilapsele”, vaid teda ümbritsevatele ohtudele: riskipere, riskikool jne (Parve 2014). Inimvara hoidmise seisukohast on tänane suurim puudujääk lapsi väärkohtlevate perede tõhusa abita jätmine ja siin on ka varjul suurim ressurss kahaneva rahvaarvuga ühiskonna pingete leevendamiseks. Selmet nuruda riiki võõraid töökäsi, võiks kõigepealt katsuda omadest tööinimesed kasvatada ja rohelises raamatus kirjapandu selleks mõningast lootust annabki. Igati asjakohane näib olevat mõte minna kutseliste erihoolidusperedega appi ka sinna, kus oma lastest hoolivad vanemad kasvatamisega ise siiski toime ei tule (lk 28). Samas on kirjas ka nn kriisihoolduspere (!) idee, mis lubaks hädaolukorras vahele jätta varjupaiga

funktsiooniga asutuse. Pärnumaalt on olemas 20 aasta tagune kogemus, kus kasupere võttis mõneks ajaks oma hoole alla ka kasulapse vanglast vabanenud ema – nüüd on see emaksolemise õpetamise põhimõte kõnesolevas dokumendiski (lk 26). Entusiastide toel käivitatud tugisikuteenused asendushoolduselt elluastujatele on raamatus saanud tunnustuse ja eluõiguse kui „juhendatud elamine” (lk 29, ja 64–71). Rõõm on lugeda vajadusest hoolida ka hoolijatest: „... tähelepanu tuleb pöörata ... hooldajate püsiva tugisüsteemi loomisele, materiaalsele toele kui ka sotsiaalsetele tagatistele” (lk 32). Mõnevõrra häirib asenduskodude tulevikuvisioni puhul kramplik keskendumine välisele kestale ehk peremajade ideaaliks seadmisele (lk 33), ometi võib ka neis – kasvatajate graafikujärgse töökorralduse juures – saada kahjustatud hoolealuste kiindumusvajadus. Kaldun arvama, et tänastest tublidest Eesti inimestest on suur osa üles kasvanud kortermajades ja see pole ju takistus olnud! Senise asutuses hooldamise eelistamise ühe põhjendusena on mõnevõrra kummaline lugeda, et „Lisaks puudub kohalikul omavalitsusel ka suunis eelistada lapsele sobiva hooldusvormi valikul lapse huvidest lähtuvalt perepõhist hooldust” (lk 33). Kas ilma „suunisteta” siis enam üldse ei saa!? Tuimad ja kontrollihirmus käsutäitjad

igal pool? Sedasorti suhtumine võiks kõiki lastest hoolivaid inimesi/institutsioone murelikuks teha – kui tõhusaks hoolekandeks vajalikud au, mõistus ja südametunnistus ainult ühe suunisekontori monopoliks oletada, siis võivad rohelise raamatu üllad eesmärgid saavutamata jääda.

Nimetatud eesmärkide saavutamine oleneb väga palju seda korraldavast üksusest. See võib olla suunisepõhine riiklik asutus (mis tuleks luua), aga see ülesanne (osa sellest) võiks ka olla delegeeritud seni laste huvides tegutsenud võimekale kodanikuühendusele, sobida võiks näiteks MTÜ Igale Lapsele Pere. Vaja on tegusat ja vastutusvõimelist agentuuri, mis valiks ja koolitaks hoolduspered, sõlmiks nendega töölepingud, teostaks järelevalvet kvaliteedi üle, pakuks neile ja elluastujatele noortele tugiteenuseid. See agentuur oleks riigile/omavalitsustele teenust osutav partner ja kannaks vastutust tulemuse eest. Seni on Eesti riik end asendushoolduse korraldamisel suhteliselt abitust küljest näidanud ja kui paranemise võluvitsaks saab Euroopa Sotsiaalfondi ning Norra riigi rahade toel punguv/paisuv bürokraatlik masinavärk, siis pole täit kindlust, et vanemliku hooleta laste vajadused esikohale tõusevad ja inimvarast hoolimine prioriteediks saab. **S**

Viidatud allikad

- Asendushoolduse standardid Euroopas / Quality4Children* (2008). SOS Lasteküla Eesti Ühing.
- Parve, V. (2014). Lapse kasvukeskkonnast lähtuvad riskid. *Sotsiaaltöö* 3, 50–52.
- Riigikontroll (2009). Riigi tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel. Kontrollaruanne. www.riigikontroll.ee (10.02.2015).
- Rygaard, N.P. (2014). Kiindumushäirega laps. MTÜ Igale Lapsele Pere.
- Turk, P. (2011). Asenduskodu noorte valmisolek iseseisvaks eluks. *Sotsiaaltöö* 5, 55–59.

Kasuvanema kogemuslugu



Kadri Leivategija

kasuvanem

Kasupereks olemine vanemliku hoolitsuse lastele on suur väljakutse kogu perele. Perekonnal pole ju enne kogemust, kuidas on, kui meie keskel kasvavad täiesti võõrad lapsed, kellest me peaaegu midagi ei tea. Ei tea nende varasema elu, vanemate, perekonna, harjumuste ja ootuste ning kõige muu kohta. On vaid kindel soov ja vajadus vastu võtta see risk ja elu väljakutse: olla kasuvanem.

See samm tuleb oma perekonnaga põhjalikult läbi arutada. Kõik perekonnaliikmed ei pruugi alati olla ühtemoodi innustunud ega asjaga õhinal kaasa tulla. Inimesel on ikka kõhklusi ja kahtlusi, igasuguseid eelarvamusi ning uues olukorras eelkõige rohkesti teadmatust.

Arvestama peab, et sellise otsuse tegemisel lasub põhivastutus ikkagi laste kasu- vanemal. Tagantjärele targana võin öelda, et Eestis ei ole tänini eriti kuskilt professionaalset nõu küsida, veel vähem oli seda võimalust pea üheksa aastat tagasi, kui meie perekonda asus elama kaks väikest tüdrukut. Kindlasti puutub kasuvanem kokku väga paljude probleemidega, milliseid ta pole varem kogenud. Kuigi meie peres on suureks kasvanud kolm oma last, ei anna see kogemus siiski teadmisi, mida vajab traumalapse kasvatamine. Selliste laste elus on olnud väga raskeid üleelamisi, mis paraku jätvad lapse arengusse jälje.

Ehmatavad ja ootamatud probleemid

Kuna üldjuhul on kasulapsed oma perest eraldatud küllalt varases eas, siis käib nendega kaasas väga sügav kiindumushäire. Õnneks on selle kohta nüüd juba rohkem lugeda, kui oli kaheksa aastat tagasi, nüüd saab kiindumushäire teemal ka loenguid kuulata. Kiindumushäire alla võib liigitada paljud lapse kasvatamisel tekkivad mured.

Esimesel aastal püüdsime kõik kohaneda, olla teineteise suhtes tähelepanelikud ja

Kasuvanemaks hakkamine on tähendanud leppimist erisustega, paindlikkust ja vajadusel ka hoiakute muutmist, et aidata sügava psüühilise traumaga lapsed tagasi normaalsesse ellu ...

klammerdusime ehk isegi liigselt laste külge. Lastel oli väga suur läheduse vajadus, nad tahtsid kallistusi, süles istuda, kõigi oma tegevustega teiste inimeste lähedal olla. Nad püüdsid rahuldada oma lähedusnälga, kuna olid sellest aastaid ilma. Samas ei olnud lastes veel täit kindlust, et nad tohivad või saavad kiinduda uude kasuperesse-kasuemasse. Igal võimalusel otsisid nad ka ümbritsevatelt inimestelt lähikontakti.

Peab teadma, et esimesel aastal tuleb

kasulastega hästi palju aega koos veeta, samas ei tohiks nende elu ka üle organiseerida. Nad peavad saama tunda ennast turvaliselt ja uskuma hakata, et see koht ongi nüüd nende kodu. Liiga palju liikumist ja külalisi ei tule rahunemisprotsessile kasuks. Mäletan, et nooremal kasutütrel tekkis mitmel korral kõrge palavik, kui kodus oli rohkesti rahvast.

Lapsed otsivad ise rahustavaid ja rutiinseid tegevusi, mis aitavad neil ennast välja elada ja hästi tunda. Meie kasulapsed mängisid näiteks tundide viisi soojas vannis: vesi on üldse üks ääretult hea teraapiavahend, see ergutab piisavalt keha ja samas rahustab meeli. Neile meeldis ka lihtsalt kamina ääres istuda ja tuld vaadata.

Kui aga mõlemad lapsed naersid pikalt-pikalt ja rõõmsalt mingi veidra või toreda situatsiooni üle, siis oli see minu jaoks hea märk, sest algusaastatel olid lapsed sageli hästi tõsised. Mäletan ka paljusid esimesel aastal tehtud joonistusi: need olid tumehallid, tumepruunid ja mustad või oli joonistuspaber otsast otsani tumedaid värvilaike täis. Isegi kollased ja punased südamed olid musta raamiga ääristatud. See kõik peegeldab laste enesetunnet ja peidetud traagikat, mida nad oma lapsepõlvest kaassas kannavad. Mitu aastat ei näinud ma oma vanemat kasutütart kordagi nutmas. Mingi sügav pinge ja trots takistasid teda, kuni üks olukord andis talle võimaluse nutta. Pärast esimest sügavat hingevalu, mille ta sai nuttes välja elada, võis hakata toimuma tervene mine. Maailm muutus äkki tunduvalt helgemaks ja rõõmsamaks. Viimasel viiel-kuuel aastal on meie igapäevaelus olnud hästi palju rõõmu ja naeru.

Kiindumushäirega käivad kaasas ka mäluprobleemid. Õppetöö tundub raske ja lapsel süveneb usk, et ta ei saa hakkama. Mälu lihtsalt ei aita last, tähelepanu kaob,

raske on keskenduda, koolitöös tekivad tõsised lüngad. Õnneks pakub praegune koolisüsteem paindlikke õppimisvõimalusi. Nii on noorem tütar saanud õppida väikeklassis, nüüd võin öelda, et tal läheb päris hästi. Ta saab iseseisvalt oma õppetööga hakkama ja suudab tunnis tunduvalt paremini uude materjali süveneda.

Mälu on väga tähtis, sest meie lapsepõlve aitavad ju mäletada pereliikmed. Paljusid asju meenutavad meile ema ja isa, nende jutustatud meenutades me justkui mäletame seda ise. Asenduskodust tulnud lapsed ei saa oma lapsepõlve sedasi kaasa võtta, sest keegi ei aita neil seda mäletada. Õnneks on meie kasulastel mitmeid pilte, kuid esimestest eluaastatest on neil ikka väga palju ununenud. Olen tähele pannud, et lapsed ei taha mäletada, samas ma ei usu ka seda, et nad tahavad midagi unustada. Uus elu on nii infoküllane, palju kustub lihtsalt igapäevatoimetustes.

Ühiskond ja kasuvanem

Kasuvanemana saan loota eelkõige oma meelekindlusele. Meie ümber elavad inimesed võivad olla uudishimulikud ja isegi haletsevad kasuperre võetud laste suhtes, ka teatud umbusk, eelarvamused, usaldamatus ja teinekord isegi süüdistav hoiak käivad asjaga kaasas. Kindlameelsust on mul läinud kõige rohkem tarvis siis, kui koolis tuli arutada laste edasijõudmist. Siis pidin õpetajatele alati sisendama usku ja lootust, et minu kasulapsed saavad ükskord kindlasti paremini hakkama, aga see lihtsalt võtab aega. Saadud trauma jätab lapse vaimsele ja emotsionaalsele arengule jälje ja tema areng võib olla mingil hetkel trauma tõttu pidurdatud.

Hea, et Eestis tegutseb juba aastaid mitu kasuperede ühendust. Teiste kogemusi kuulates ja koos olles aitame üksteisel probleeme

lahenda.

Ma ei saa selles kogemusloos teha üldistusi kasuperes kasvavate laste arengu ja probleemide kohta, saan jagada vaid oma kogemusi kahe tüdruku näitel, kes tulid meie perre elama 4- ja 8-aastasena. Nüüd on üks neiu 12- ja teine 16-aastane.

Julgen arvata, et väikeste tüdrukutena ei tulnud neil taluda füüsilist ja vaimset vägivalda. Nende keskkond enne asenduskodusse jõudmist oli pigem laokil, hoolitsemata ja vastutustundetu, aga see ei kahjustanud lapsi moraalselt ja füüsiliselt. Arvan, et selliste traumade kogemist elaksid lapsed välja palju agressiivsemalt. Meil olid alguses probleemiks pigem väikesed või suuremad valed, kui midagi läks viltu ja laps ei tahtnud seda ausalt tunnistada.

Aastate jooksul on olnud kõige suuremaks mureks laste õpiraskused, tüdrukutel ei olnud ka motivatsiooni nende raskuste ületamiseks. Üldse saab motivatsioonist ja uudishimust rääkima hakata alles siis, kui on tekkinud turva- ja kuuluvustunne ning esmased eluvajadused on rahuldatud. Mäletan, kuidas tüdrukud joonistasid ja kirjutasid algul üles kõik meie pere liikmed, et tunda end sellesse ringi kuuluvatena. See teadmine ja selles kindel olemine aitabki hakata samm-sammult maailma vastu huvi tundma. Ka enesekindlust ei ole lastel kohe võtta. Lisaks sellele, et nad klammerduvad kõigi lähedaste külge, otsivad nad ka koolis klammerdudes sõprust ja mõistmist, et mitte tunda end üksildase ja jälle mahajäetuna.

Inimeseks kasvamise kunst

Olen täheldanud, et sageli valivad kasuperre jõudnud lapsed oma sõpradeks psüühilise või füüsilise traumaga kaaslased, kes on

näiteks kogenud leina vanema surma tõttu, kel on samuti asenduskodu taust, sünnitrauma vms. Nii on nende keeruline elukogemuses midagi ühist, oma läbielamiste kaudu mõistavad nad teineteist paremini. Kui kasvab eneseusaldus, siis kasvavad ka enesekindlus ja sõpruskond.

Mul on hea meel, et tüdrukutel on nüüd toredad sõbrannad ja nad on rahul oma koolieluga. Koolis käimine pakub neile rõõmu ja nad lähevad sinna igal hommikul hea meelega.

Algusest peale olen tundnud, et minu kasutütred vaatavad maailma täiskasvanuliku pilguga. Nad on pidanud maailma tundma õppima teisel moel, kui turvalises kodus kasvanud lapsed. Puberteet on neile võõras: igasugune väike protestimine, jonnimine, sisemised konfliktid, meeleolude kiire muutumine ja kõik muu, mis selle huvitava eaga kaasas käib, on meie kodus harva probleemiks. Pigem õhkub neist mingit täiskasvanulikkust rahu ja isegi tänulikkust ning alati on nad siiralt rõõmsad, kui ma õhtul töölt koju jõuan. Meie taaskohtumises on rõõmu, et saame veeta vaba aja koos.

Otsus võtta endale kaks väikest kasulast on mind väga palju arendanud, olen hakanud mõistma, kuidas kasvatakse inimeseks. See on tähendanud leppimist erisustega, paindlikkust ja vajadusel ka hoiakute muutmist, et aidata sügava psüühilise traumaga lapsed tagasi normaalsesse ellu, kus nad saaksid kõigega hakkama ja oleksid edukad. Tasub teada, et kasulaste arenguprotsess on palju pikem kui oma laste kasvamise puhul. Silme ees peab olema 15 ja enam aastat, et jõuda aidata lapsed iseseisvasse ellu. Lapsed võivad kindlad olla, et meie ühine kodu jääb neile alles ning koduuks on neile alati avatud.

S



FOTO: RAIN UUSEN

Igapäevatöö noortega tähendab eelkõige selgitustööd


Rain Uusen

Ajalehe Postimees toimetaja,

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudi sotsiaaltöö kolmanda kursuse tudeng.

Eesti Asenduskodu Töötajate Liidu juht **Meelis Kukk** (32) naudib saatuse kiuste iga päeva. Kunagine elu tänaval, mille raskus sundis isegi vargile, oleks ju võinud süstida temasse pahapoisi-tulevikku, õpitud abitust ja kurvameelsust, aga noormees on kõik need kogemused pööranud hoopis enda ja teiste kasuks. „Need kogemused on mind sitkemaks muutnud, aga noortekodus töötamine on mind ilmselt rohkem mõjutanud,“ kõneleb ta põnevast vastastikusest õppimisest ja saatuste suunamisest Keila SOS noortekodus, kus ta töötab kasvatajana juba viimased seitse aastat.

Meelis Kukk räägib palju. On tunda, et ta on harjunud rääkima, sest mida sa nende ülekaite läinud noortega ikka muud teed, kui jutustad ja selgitad ja seletad kannatlikult ... „Kui sa sada korda räägid, siis üheksasada korda on vaja veel rääkida,” muigab ta. „Paljud asjad ... tulevad aastate pärast. Minu põhitöö ongi ju rääkimine.”

Meelis Kukk räägib palju, aga hästi loomulikult ja mõttega – igas tema lauses on järgmisega haakuv iva ja niisama tühja tuult tema jutus ei ole. See iva on tulnud aastate ja kogemusega. Selle töö peal peabki olema eluga heas kontaktis, selgitab ta ning rääkimise kõrvale peavad mahtuma tohutu empaatiavõime ja kuulamise oskus.

„Olin varem ülbem, järsem ja otsekohe sem. Nüüd olen kannatlikum,” vaatab ta tagasi oma möllu-aastatele. Sisemine segadus ja pahameel või siis rahu ja tasakaal väljenduvad ikka inimese ütlemites ja tegemistes.

Tänavalt magistriks

Meelis Kuke varane puberteet oli kõike muud kui harmooniline ja rahulik. Pigem meenutas ta siis riukukke, kes muredest läbi rüsidis nii kodus, lastekodus kui tänaval oma kohta ja stabiilsust otsis.

„Kui mu vend oli 11, siis vaatasin teda ja mõtlesin, et ta on ju täitsa laps. Kuidas on võimalik, et mina sama vanalt tänaval elasin, varastasin ja politsei käest peksa sain,” mõtiskleb ta.

„Sotsiaalvaldkonnas mõjuvad väikesed asjad, väikesed takistused. Kui nendest üle ei saada, siis hakkavad need takistama suuri asju teha,” üldistab ta oma kogemusi. „Sotsiaaltöötaja roll ongi aidata neist väikestest takistustest üle saada.”

Noorte juhendamise tegeleva mehe sõnul on mõnikord keeruline mõista seda, et mina kui inimene olengi väärtus. „Minus

tekis see tunne, et ka mina olen tähtis, alles gümnaasiumis, kuhu ma ilma lasteküla emata polekski jõudnud. Tema julgustas mind, et mine tee katsed ära.”

Praegu taotleb ta Tallinna Ülikoolis juba magistrakraadi.

Ta peab end äärmiselt kohanemisevõimeliseks inimeseks. „Noortekodusse tööle minnes sõitsin sportautoga ja kandsin firmariideid,” meenutab ta oma elustiili kinnisvarafirma osanikuna seitse aastat tagasi. „Siis tuli majandussurutus, pidin sportauto välja vahetama ja siis autost sootuks loobuma.” Meelis Kukk leiab, et kunagine puuduses elamine muutis ta asjade orjaks. „Tahtsin endale kõiki neid asju, millest kunagi puudust tundsin. Enne noortekodu teenisin päris hästi, töötasin end kinnisvara alal ise üles. Kui keegi rääkis, et inimesed on

„Meil on ju küll olemas manuaalid ja käsiraamatud, aga ühtset juhist ei ole, et kuidas kodanikku kasvatada. Hea, kui mõistad, et teistel on tegelikult samad mured ja teistelt saab õppida.”

näljas ja paljad, siis mõtlesin alati, et miks nad küll tööle ei lähe, ilmas on ju nii palju tegemata tööd. Tasapisi hakkasin asjadest aru saama. Taipasin ka seda, et mulle meeldivad asjade asemel hoopis inimesed: ma vaimustun tarkadest inimestest!”

Et mure ei murraks ...

„Arvan, et kõige olulisem on inimeste koostöö, sellest hakkab kõik pihta,” arutleb Meelis Kukk, kui meelitan talt välja tulevikuplaane, no et kui tast ühel päeval näiteks sotsiaalminister peaks saama. „Enamik asju jääb ju Eestis praegu koostöö taha. Meil on väga palju MTÜsid, aga tihti ei suuda nad

teha koostööd, sest kõik jääb isiklike huvide tasandile.”

Et koostöö paremini edeneks, tuleb Kuke arvates tööelu ja eraelu teadlikult lahus hoida, muidu hakkad pingeid teises rollis välja elama. „Mina suudan teha koostööd ka inimestega, kes pole mulle sümpaatsed, kui vaid koostöövõimalus on olemas. Kui koos asju ajame, võib kasu olla ju oluliselt suurem,” julgustab ta teisigi olema veidike avatumad. „Austame iseennast, aga austame ka teisi. Riigijuhid on aga elust kaugenenud, nad ei mõistagi enam, kuidas inimesed tegelikult elavad.” Kukk arvab, et vahel peabki initsiatiiv tulema tavakodanikelt, sest nii jõutakse asja tuumani kiiremini ja inimkeeli.

Seetõttu lõi Meelis Kukk ka asenduskodude töötajate liidu. „Kui ma Keilas SOS noortekodus kasvatajana alustasin, imestasin, kuidas saab nii olla, et eri lastekodude kasvatajad puutusid nii vähe kokku, ometi kasvasid nad ju sama taustaga lapsed.” Tema sõnul on murekohad kõigis Eesti asenduskodudes sarnased. Seetõttu ta uskusi, et kui inimesed kokku viia ja omavahel kogemusi jagada, on sellest kõigil kasu. „Meil on küll olemas manuaalid ja käsiraamatud, aga ühtset juhist ei ole, kuidas kodanikku kasvatada. Hea, kui mõistad, et teistel on samad mured ja üksteiselt saab õppida,” selgitab ta.

„Kõik hakkab ikka endast ja oma ümbrustest pihta,” rõhutab Kukk kogukonna olulisust. „Kas ma tean, kes elavad minuga samas majas? Kas märkan, mis toimub või panen silmad kinni ja teen näo, et ma ei näinud? Ma tegutsen ja sekkun, kus vaja.”

Meelis Kuke sõnul on väiksemates paikades koostööd teha lihtsam, aga see ei tähenda, et suurlinnas pole see üldse võimalik. „No kui mõni vanem proua on samas trepikojas näiteks kodune, siis miks ta ei võiks naabrite lapsi hoida, sealt tuleb

ju hoopis teistsugune elutarkus. Lapsel on mõnda teemat hoopis parem arutada võõra ja endast palju vanema inimesega.”

Nii kaugel, aga siiski nii lähedal

Meelis Kukk on aastatega õppinud, et töö ei lõpe iial. Nüüd oskab ta oma elus ka muule aega ja ruumi jätta. Mees nimetab oma elamise viisi „distsantsilt lähedal olemiseks”. „See on ülikeeruline, ma tean, aga samas see ei kurna mind, sest olen nende noorte suhtes tohutult positiivne.”

Mehe hinnangul on Eestis sotsiaaltöös liialt palju inimesi, kes on jäänud sellesse valdkonda liiga kauaks. „Nad on ennast sinna ära kaotanud. Seetõttu ei osata võib olla enam näha muud, mida elu pakub. Noorte lisandumine värskendab sotsiaaltöö valdkonda. Kui lasen tööle üle pea kasvada, on minulgi end lihtne kaotada, see hakkab tervisele. Kui selline tööse ja muredesse uppumine ja enda alaväärtustamine kestab aastaid, muutub inimene kibestunuks, väsib ja tüdineb. Kui sa ise pole oma eluga rahul ega tunne väikestest asjadest rõõmu, siis on keeruline ka oma kliente aidata. Mul on selles mõttes elus hästi läinud, et ma tunnen rõõmu inimestest ja mul on hullult ägedad sõbrad ja tuttavad, nad kõik inspireerivad mind.”

Hea elu osaks peab Kukk kogemuste kõrval ka teadmisi, see tähendab janu uute teadmiste järele. „Enesetäiendus on ülioluline,” rõhutab ta. „Selleks et vastused ja lahendused tuleksid enda seest, peab ennast tundma. Mul tekkis ühel hetkel tunne, et tean oma valdkonnast kõike. Kooli minnes aga tajusin, et olen rumal ja imestasin, kuidas mind küll ülikooli vastu võeti,” naerab noortejuht. „Vahel on nii hea raamatuid lugeda. See, et ma ülikooli läksin, toob ka juurde uusi raamatuid, mõtteid, õpetajaid.

Kukeakadeemia: lastest ja noortest

Kas lapsed kasvavad ise?

Tegelikult ikka ei kasva ise. Või noh ... laps ju kohaneb olukorraga ja küll ta toime tuleb. Kui aga rääkida praeguste täiskasvanutega, kes oma lapsepõlve meenutavad, siis neil pole üldiselt olnud oma vanematega väga lähedast suhet – ei olnud kallistamist ja musitamist –, nad pidid ise kasvama. Küll oli aga olemas turvatunne ja laps kasvas n-ö kogukonna toetava pilgu all. Me kõik vajame kuhugi kuulumise tunnet. Ka lapsevanem vajab last, sest ka tema kasvab kasvatamise protsessis.

Lastel, kes saavad kasvada koos oma mõlema vanemaga, on megahea elu. Meil on liiga palju neid lapsi, kes kasvavad üksikvanemaga peres ja tahavad samuti tunda, et nende elu on täisväärtuslik ja et nad kuuluvad kuskile.

Eks Eesti noortekeskusedki otsivad uut hingamist. Aktiivsed noored saavad enda kaasamisega suhteliselt hästi hakkama, noortekeskuste rolliks ongi ka selliste noorte kaasamine, kes ei huvitu millestki, kes on end interneti anonüümsuse müüri taha peitnud, ja neid noori, kellel pole tagalaks kodu.

Millal sul endal lapsed tulevad?

Paljud küsivad seda ja mõni aeg tagasi tundsin tohutut survet. Samas, kui ma iga päev näen, kui haige ühiskond meil on, näen hüljatud lapsi, inimesi, kes on mingil põhjusel loobunud oma lastest või on neid väärkohelnud, siis on selline tunne, et siia ühiskonda ma küll lapsi ei taha teha. Kuid ega nad tulemata jää, tulevad siis, kui on õige aeg.

Inimesi, kellega arutada ja keda kuulata.”

Meelis Kukk hindab ka liikumist. „Kui suudan regulaarselt trennis käia, siis on elu lill,” muigab ta. „Ja muusika on mu kirg. Nüüd olen vanem ja targem ning nii valjusti muusikat enam ei kuula kui varem, kuid ma ammutan muusikast jätkuvalt energiat.”

Keskeakriis kahekümnesimeselt

Õeldakse, et energianivoo kõigub meie elus siinusrütmis ja umbes seitsmeaastastes tsüklites, siis peab tekkima areng ja seda läbi muutuse.

„Kui ma kinnisvaraärist noortekodusse läksin, siis mõtlesin, et teen elus ka veidi heategevust. Tundus, et mul on kohustus panustada ja neile noortele midagi anda. Enne oli mul hoopis teistsugune elustiil, nädalavahetusesti pidutsesin alati väljas. Noortekodus töötades ma ei jaksanudki seda teha. Tahtsin lihtsalt kodus olla, isegi

mitte suhelda. Ennast tuleb siiski välja ajada, sest muidu jääd lõksu,” räägib Kukk. „Sotsiaaltöö on äärmiselt keeruline, see hõlmab inimese kogu elukaart, ja seda juba ükski kodus töömõtteid haududes lahti ei haruta. Sotsiaaltöötaja olla on väga keeruline,” kinnitab ta ja arvab, et tema pödes esimese keskeakriisi läbi juba kahekümnesimeselt.

„Olen tahtnud minna välismaale ja elada mõnda aega teises keskkonnas. Ma pole seda veel teinud. Ilmselt on julgusest puudu jäänud. Pean end lojaalseks inimeseks, ma ei jäta kohustusi maha. Kuid igal koosolekul, konverentsil ja seminaril, kus ikka samadel teemadel pabereid määratakse ja edasi ei liiguta, ma enam ka ei viitsi käia,” vihjab Kukk, et otsib liidu juhi kohale tasahilju mantlipärijat. „Tunnen, et olen siin olnud üle aja, aga ei oska kuidagi väljuda.” Meelis Kukk ütleb, et ta ei oska lahti lasta, igapäevased askeldused pakuvad talle veel huvi.

S

ÜRO puuetega inimeste konventsioon lõhkumas eestkostesüsteemi

Nele Parrest

õiguskantsleri asetäitja-nõunik

Kärt Muller

õiguskantsleri nõunik

Eestkoste mõistet tunti juba Rooma õiguses. Ka Eestis on eestkoste seadmist reguleeritud ammusest ajast: eestkoste kajastus Liivimaa maaõiguses, Eestimaa maaõiguses, Riia linnaõiguses, Lüübeki linnaõiguses, Narva linnaõiguses, Liivimaa ja Eestimaa talurahvaõiguses. Ka probleemid eestkoste seadmisel on ajast aega olnud valdavalt samad: kelle üle seada eestkoste, kuidas leida usaldusväärseid eestkostjaid ning kes ja kuidas peaks eestkostja tegevuse järele valvama.

Kuigi tundub, et eestkostesüsteem on 2002. aasta tsiviilseadustiku üldosa seaduse, selle 2009. aastal jõustunud muudatuste ning 2010. aastal jõustunud perekonnaseadusega n-ö paika loksunud, siis võib rahvusvahelises õiguses toimunud arengu valguses ennustada, et Eestis tuleb varsti valmistuda uueks eestkostereformiks. Seda muidugi siis, kui Eesti soovib samade põhimõtete nõustuda.

Selles artiklis¹ tutvustamegi neid põhjalikumalt. Seega ei väljenda me siin enda või õiguskantsleri seisukohti. Leiame, et ülepeaka ei saa ega tohi midagi muuta, kuid peame siiski mõtlema ja tegutsema selles suunas, kuidas inimestel oleks parem elada.

Eesti positsioon ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooniga liitumisel

Riigikogu võttis 2012. aastal vastu puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseermise seaduse, ratifitseerides sellega ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni (PIK), millele Eesti kirjutas alla 2007. aastal.

See konventsioon sisaldab muu hulgas sätet (artikkel 12), mis käsitleb puuetega inimeste õigus- ja teovõimet. Nii on artikkel 12 lõikes 2 öeldud, et puuetega inimestel on õigus- ja teovõime kõigis eluvaldkondades teistega võrdsetel alustel. Eesti on PIK-ga ühinemisel teinud siin reservatsiooni: „Eesti Vabariik tõlgendab konventsiooni artiklit 12 selliselt, et see ei keela pidamast isikut piiratud teovõimega isikuks, kui selline vajadus tuleneb isiku võimetusest oma tegudest aru saada või neid juhtida. Piiratud teovõimega isiku õiguste kitsendamisel lähtub Eesti enda riigisisestest õigusest.” Kuivõrd see reservatsioon n-ö vett peab, näitab aeg, ent olles tutvunud PIK täitmise järelevalveorgani, ÜRO puuetega inimeste õiguste komitee (PIK komitee) seisukohtadega,

¹ Artikkel põhineb Tartus 2014. aastal sotsiaalhoolekande aastakonverentsil peetud Nele Parresti ettekandel „Täiskasvanute eestkoste: kellele ja milleks?”.

võime ennustada, et Eestile hakatakse reservatsioonist kõrvalekaldumiseks ühel või teisel moel survet avaldama. Seda enam, et sarnaseid seisukohti on avaldatud Euroopa Nõukogu tasemel.²

Puude mõiste ÜRO konventsioonis

Mida siis ikkagi ütleb too revolutsiooniline, nn tsiviilturnuid ellu äratav ehk puudega inimesi objektidest subjektideks muutev PIK artikkel 12? Selleks et paremini aru saada kõnealuse artikli sisust, tuleb alustada puude mõiste avamisest.

PIK-i järgi hõlmab mõiste *puuetega inimesed* isikuid, kellel on pikaajaline füüsiline, vaimne, intellektuaalne või meeleline kahjustus, mis võib koostoimel erinevate takistustega tõkestada nende täielikku ja tõhusat osalemist ühiskonnaelus teistega võrdsetel alustel. Sellest artiklist tulenevalt on puue midagi sellist, mis tekib inimese olukorra (nt ratastoolis olek, Downi sündroom) ja keskkonnast tulenevate faktorite (nt negatiivne suhtumine; ehitised, millele ligi ei pääse; keerulise sõnastusega tekst) koosmõjul ja mis mõjutab inimese osalemist ühiskonnaelus (*United Nations ...* 2014, 7,11,17). Puude mõistes kasutatud fraasi *teistega võrdsetel alustel* tuleb seejuures mõista nii, et puuetega inimesed on õiguste kandjad, mistõttu tuleb teistel isikutel ja avalikul võimul neid vastavalt kohelda, ning takistusi, mis ei lase puuetega inimestel ühiskonnaelus osaleda, tuleb näha neid diskrimineerivatena (*ibid*, 10).

Paradigma muutus

ÜRO puuetega inimeste õiguste komitee

üldkommentaari nr 1 (2014) järgi peab artikkel 12 lõigetest 2 ja 5 tulenevalt puudega inimesel olema nii õigus- kui ka teovõime (konventsiooni ingliskeelne tekst kasutab mõistet *legal capacity*). See tähendab, et kuigi meie tsiviilseadustiku üldosa seaduse järgi saab inimese teovõimet vaid piirata, mitte seda ära võtta, siis erinevalt sellest seadusest tunnustab PIK artikkel 12, et olenemata inimese vaimsest võimekusest on tal nii võime kanda õigusi ja kohustusi (õigusvõime), kui ka võime neid õigusi realiseerida ja kohustusi täita (teovõime) täiel määral.

Seega on loobutud lähenemisest, mille järgi (kindlate) puuetega inimesi peetakse võimetuteks teatud või kõikides eluvaldkondades otsuseid langetama. Lähtutud on hoopis asjaolust, et vaimne võimekus ehk otsuste langetamise oskus erineb inimesiti ja võib ka ühe inimese puhul erineda sõltuvalt mitmetest teguritest, sh keskkonna- ja sotsiaalsetest faktoritest (*ibid* p 13, vt ka p 14). Seejuures on loobutud lähenemisest, et iga inimese langetatud otsus peab olema mõistlik ja tehtud tema parimates huvides (*ibid*, p 21).³ Parimate huvide kontseptsiooni asemel on võetud kasutusele tahte ja eelistuste parima tõlgenduse kontseptsioon (*ibid*, p 21). Teisisõnu tuleb austada puudega inimese tahet ja eelistusi ning mitte otsustada tema eest lähtuvalt sellest, mis meie arvates võiks olla kõige rohkem tema huvides.

Selline lähenemine toob kaasa olulisi muudatusi ka teiste PIK-is sisalduvate õiguste tõlgendamisel: nt õiguses juurdepääsule kohtule (artikkel 13); õiguses olla mitte kinni peetud psühhiaatriaasutuses ja vaba sunnist alluda psühhiaatrilisele

² Vt Euroopa Nõukogu inimõiguste voliniku teovõimet käsitlevat analüüsi (*Council of Europe ...* 2012).

³ Võrdle mh ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 3 lõikes 1 sätestatud nõudega võtta arvesse lapse parimad huvid, millest lähtumist täiskasvanute puhul peab PIK komitee sobimatuks.

ravile (artikkel 14); õiguses anda ise teadev nõusolek tervishoiuteenuse osutamiseks (artikkel 25); õiguses valimistel hääletada ja kandideerida (artikkel 29). Seda põhjusel, et nende õiguste realiseerimine oleks oluliselt raskendatud, kui puudega inimese õigus- ja ka teovõimet ei tunnustataks (*ibid*, p 21). Eestis kehtivat õigust arvestades võib seetõttu arvata, et PIK komitee võib näha probleemi tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 202 lõikes 2, mis puudutab tsiviilkohtumenetluste teovõimet, samuti puuetega inimeste suhtes kohaldatavas tahtest olenevatus ravis (ÜRO puuetega ... 2014, p 42).

Üleminek toetatud otsuste süsteemile

Kõige sellega seonduvalt tuleb PIK komitee hinnangul riikidel üle minna asendusotsuste (vt täpsemalt Tsuiman 2014, 29–30) süsteemilt toetatud otsuste süsteemile. (ÜRO puuetega ... 2014, p 3 ja p 28). Tegemist on absoluutse kohustusega⁴, st erandeid teha ei saa. Võimalik on vaid konkreetsel juhul toetatud otsuste süsteemi rakendamisel teha mõistlikke kohandusi kooskõlas PIK artikli 2 ja artikkel 5 lõikega 3 (ÜRO puuetega ... 2014, p 34). Need kohandused saavad aga seisneda nt kõikvõimalike juurdepääsetavust puudutavate küsimuste lahendamises (nt juurdepääsu tagamises kohtuhoonele), ent mitte teovõime kasutamise, sh toetatud otsuste tegemise võimaluse kasutamise piiramises.

Üleminek ühelt süsteemilt teisele põhineb lühidalt kokku võttes arusaamal, et eristada tuleb inimese tahet ja eelistusi tema

parimatest huvidest ning et igal inimesel on õigus võtta riske ja teha vigu (*ibid*, p 22). Sellist arusaama on põhjendatud asjaoluga, et keegi meist pole igal alal piisavalt tark, et langetada iseseisvalt otsuseid (*Council of Europe ... 2012*). Nii tuleb meil ikka ja jälle otsida endast targemaid ja kogenumaid inimesi ning neid usaldades vastu võtta meid puudutavaid otsuseid.⁵ Näiteks küsime nõu arstilt, kas lasta kehalt eemaldada sünnimärk või mitte, ent otsuse, kas seda teha, langetame ikkagi ise. Samamoodi palume healt sõbralt nõu, millist arvutit või telefoni osta, millistesse fondidesse raha paigutada, millise hinnaga oma korter üürile anda või kuidas hoolitseda oma toallilide eest. Kui teistelt saadud nõu kuulda võttes või kuulda võtmata jättes tehtud otsus ei osutu kõige paremaks, siis tuleb nentida nagu rehepapi ja vanapagana loos, et kes see tegi – kes see tegi, ise tegi⁶ või siis lohutada end sellega, et kes ei riski, see šampust ei joo. Võime tehtud vigadest õppida või mitte õppida ja oma eluga edasi minna.

Kirjeldatu paneb küsima, miks mõnedelt inimestelt on see võimalus ära võetud ning miks on neil lastud õppida abitust, sõltuvust ja vastutamatust (*Council of Europe ... 2012*).

Samuti on küsitav eestkostjate võimekus teha kõiki otsuseid teise inimese eest omaenese tarkusest. Kui ka eestkostja on sunnitud ühe või teise otsuse langetamiseks kelleltki nõu küsima, siis miks ei võiks eestkostjal tulla inimeselt ise otse nõu saada?

Asendusotsuste süsteemilt toetatud otsuste süsteemile üleminekul tõusetub

⁴ PIK komitee on leidnud isegi, et paralleelselt asendusotsuste ja toetatud otsuste süsteemide olemasolu pole kooskõlas konventsiooniga. Vt ÜRO puuetega inimeste õiguste komitee üldkommentaari nr 1 (2014) p 28.

⁵ Sama on möönnud ka K. Keller oma artiklis (2014, 34).

⁶ J. Kunder. Vigur rehepapp. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.folklore.ee/UTfolk/mj/kunder/37.html>.

arusaadavalt küsimus, millises vormis ja kui ulatuslikult tuleb puudega inimesele otsuse langetamisel abi anda. Üldnorm on see, et otsuse langetamiseks pakutava abi viis ja ulatus peavad vastama konkreetse inimese vajadustele. Samuti tekib küsimus, kuidas tagada, et ühelt poolt austataks puudega inimese õigusi, tahet ja eelistusi (ÜRO puuetega ... 2014, p 20),⁷ ent teiselt poolt oleks välistatud lubamatu mõju tema otsustele (nt keegi manipuleerib puudega inimesega). Ka PIK artikkel 12 lõige 4 mõnab ohtusid toetatud otsuste langetamise süsteemile üleminekul. Seepärast näeb konventsioon ohtude maandamiseks ette terve rea kohustusi.

Nii on PIK komitee leidnud, et:

- toetatud otsuste langetamise võimalus peab olema kõigile kättesaadav, sõltumata puudest või selle raskusastmest või puudega inimese elukohast, kasutatavast kommunikatsioonivormist (isegi siis, kui see on ebatavaline või mida mõistavad väga vähesed) ning olema tasuta või mõõduka hinnaga
- kõik toetuse vormid peavad põhinema inimese tahte ja eelistuste austamisel
- formaalselt välja valitud toetajat peab riik õiguslikult tunnustama

- toetatud otsuste langetamist ei või kasutada õigustusena, et seada nt valimisõiguse ja perekonna loomise piiranguid või piirata vanemlikke õigusi ja teavitatud nõusoleku andmist tervishoiuteenuste osutamiseks
- puudega inimesel peab olema igal ajal õigus keelduda toetatud otsuste langetamisest ja lõpetada või muuta tekkinud toetussuhet
- juhindudes puudega inimese tahtest ja tema eelistustest, peavad paigas olema toetussüsteemi tagatised, sh toetaja isiku tuvastamiseks ja kuritarvituste vältimiseks
- süsteemi kasutamine ei peaks sõltuma puudega inimese vaimsele võimekusele antud hinnangutest (ÜRO puuetega ... 2014, p 29).

Seega mõnab ka PIK komitee teatavat vajadust kaitsta mõningatel juhtudel puuetega inimesi nende endi ja teiste inimeste eest. Millega PIK komitee aga nõustuda ei taha, on viis, kuidas sellist kaitset pakutakse. Seda, kas nõnda ka senisest paremaid tulemusi saavutatakse, näitab vaid aeg.

Viidatud allikad

Council of Europe. Commissioner for Human Rights. (2012). Who gets to decide? Right to legal capacity for persons with intellectual and psychosocial disabilities. CommDH/IssuePaper(2012)2. [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CommDH/IssuePaper\(2012\)2&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=DBCDF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FD864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CommDH/IssuePaper(2012)2&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=DBCDF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FD864). (26.01.2015).

Keller, K. (2014). Põhja-Tallinna Valitsus täiskasvanu eestkostjana. *Sotsiaaltöö* 6, 34.

Tsüman, K. (2014). Hea ja õige eestkoste praktika – reaalsus ja võimalused. *Sotsiaaltöö* 6, 29–30.

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. (2014). The Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Training Guide. Professional Training Series No. 19. United Nations, 7–17.1

ÜRO puuetega inimeste õiguste komitee üldkommentaari nr 1 (2014). http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/1&Lang=en. (26.01.2015).9

⁷ ÜRO puuetega inimeste õiguste komitee üldkommentaari nr 1 (2014) p 20.

Toidupank: pidevalt arenev koostöö

George Zhordania

kommunikatsioonidisaini agentuuri H/G tegevjuht

Eestis elab praegu üle 200 000 inimese, kellel on raskusi endale igapäevase toidu hankimisega, kusjuures samal ajal jääb igal nädalal kauplustes jm üle kvaliteetset toitu, mida ei jõuta ära müüa. Siin tulebki mängu Toidupank. Tehes koostööd nii kaubandus-ettevõtete, teiste heategevusorganisatsioonide, vabatahtlike kaasavate ühenduste, avaliku sektori ning kõikvõimalike muude firmadega, on viie aastaga üles ehitatud toidupankade võrgustik, mille missioon on toimetada hea toidukauba ülejäägid vaesuses elevate peredeni.

„Mõnevõrra kummalisena kõlab ehk see, et juriidilises mõttes ei ole meid olemas,” ütleb Toidupanga kommunikatsioonijuht Nele Hendrikson kohe intervjuu alustuseks. Ta lisab, et Toidupanga puhul on tegemist pigem funktsiooniga, praktilisele eesmärgile pühendatud filosoofia ja tegevustega, mitte n-ö ühtse organisatsiooniga. Toidupangad on asutatud juba varem tegutsenud MTÜde juurde, kus on nähtud vajadust taolise ettevõtmise järele oma kogukonnas. Suure osa tööst teevad ära vabatahtlikud, kohalikud heategevusorganisatsioonid, samuti aitavad sotsiaaltöötajad, kes valivad välja toiduabi saavad pered ning aitavad siin-seal isegi kauba kohaletoimetamisel.

Toidupankade lugu

Olemuselt ei ole toidupank midagi uut. Esimene sarnane ettevõtmine tekkis USAs juba 1967. aastal, Euroopas umbes kümme aastat hiljem. Tõsiasi, et Eestis sellega nii hilja algust tehti (Eesti Toidupank loodi 2010. aastal – toim), kirjutab Hendrikson noore edukultuses ühiskonna arvele. „Nii vaesus kui ka toidu raiskamine on mõlemad poliitikute jaoks ilmselt pigem piinlikud, ebamugavad ja keerulised teemad, millega tegelemist on olnud lihtsam edasi lükata ja nõnda on pidanud vabakond käed külge lööma seal, kus kõige enam vaja,” arwab ta.

Praeguseks on Eesti Toidupank FEBA ehk Euroopa Toidupankade Föderatsiooni (*Fédération Européenne des Banques Alimentaires*) täisliige. Järgides samu põhimõtteid ning võideldes puuduse, sotsiaalse tõrjutuse ja toidu raiskamise vastu ühiskonnas, ollakse osa rahvusvahelisest võrgustikust. Ühendusse kuuluvad kokku 21 riigi toidupangad, mis vahetavad omavahel pidevalt infot, teadmisi, kogemusi ja parimaid praktikaid. Samuti kuulub Toidupank EAPN Eesti liikmete hulka, mis on Vaesuse Vastu Võitlemise Euroopa võrgustiku esindus ning koondab väga erinevaid organisatioone (vt www.eapn.ee).



Toidupanga vabatahtlikud. FOTOD: NELE HENDRIKSON

Toidupank Eestis

2010. aastal, siis kui majanduskriis oli paljudel jalad alt löönud ja toiduabi oli eriti vaja, ei jäänud juba 1990. aastatel Eestisse kolinnud ja siin Eesti-Hollandi Heategevusfondi juhina töötanud Piet Boerefijnil ning paaril tema mõttekaaslasel muud üle, kui Toidupank luua. Swedbanki toel sai mõte teoks. Eurole ülemineku ajal toimunud Mündikampaania käigus kogutud raha eest osteti esimesed kaubikud ja töö sai alata. Esimeste partnerite leidmine polnud lihtne, kuid nüüdseks on Prisma ja Rimi eeskuju järginud peaaegu kõik suuremad kaupluseketid, samuti püütakse koostööd arendada mistahes muude toidukaupa käitlevate ettevõtetega.

„Sisuliselt on Toidupank lihtsalt üks kogukonna teenistuses olev transpordiorganisatsioon,” ütleb Hendrikson naljatledes. „Meie ülesanne on toidukauplustelt jt suurtelt toidukäitlejatelt üle jääma hakanud toidukaup kokku koguda, sorteerida ning vastavalt sotsiaaltöötajatelt saadud

nimekirjadele abivajajateni toimetada.” Nimekiri on vajalik selleks, et hiljem kindel olla, et kaup tõesti abi vajava leibkonnani jõudis: paki saajad kinnitavad seda oma allkirjaga, nagu ka seda, et nad on teadlikud, et meilt saadav toidukaup võib olla ületanud või ületamas „parim enne” kuupäeva.

„Kui tegevusega alustasime, oli päris palju neid peresid, kes petsid,” tunnistab Jõhvi Toidupanka koordineeriva MTÜ Ida-Virumaa Puuetega Inimeste Koja juhataja Kaia Kaldvee mööndes, et viimasel ajal on probleem märgatavalt vähenenud. „Meie ju ei tea, kas inimene vajab abi või mitte. Seepärast on koostöö sotsiaaltöötajaga väga oluline, sest just kohalik sotsiaaltöötaja on see võtmeisik, teab „omi” täpselt,” selgitab sotsiaaltööharidusega Kaldvee.

Nimekirjade ning tiheda koostöö vajalikkust sotsiaaltöötajatega rõhutavad ka teiste Toidupankade koordinaatorid. „Me muudmoodi ei saakski,” tunnistab Maire Koppel, Tartu Toidupanga eest vastutava MTÜ Iseseisev Elu juhataja. „Isegi kui

inimene tuleb meie uksele ja küsib süüa, anname tema kontaktid sotsiaaltöötajale, sest temal on asjast parem ülevaade.”

Toidupank kui kutsumus

Seda, et toidupank on ennekõike erinevate inimeste isiklik kutsumus, näitab ilmekalt Mäksa valla vabatahtliku Aarne Väljaotsa elu, mis on olnud Toidupangaga seotud kolm aastat.

„Eks me, jah, abikaasaga siin kahekesi toimetame,” räägib ta. „Valla sotsiaaltöötaja käest saan info, kellele süüa vaja viia on ja nii ma siis käin Tartu vahet,” räägib Väljaots.

See mees on omamoodi ehe näide, kuidas toidupank on suuresti iga inimese enda otsuste ja valikute tulemus: olgugi et keegi tema tööd ei tasusta, kasvatavad nad abikaasaga suveti erinevaid aedvilju, mida nad siis nii kohalike abivajajate kui ka Toidupanga teiste klientidega lahkesti jagavad.

Kui uurin, kas sotsiaaltöötaja saaks midagi veel teha, kurdab Väljaots, et staabiisusest on puudu. „Viimase kolme aasta jooksul on meil [Mäksa vallas] sotsiaaltöö-

ühendust võtavad ja inimeste murest räägivad,” toob Koppel näite, lisades samas, et paraku on mõned vallad ka sellised, kus pole väidetavalt ühtki puuduses elavat inimest.

„Vahel püütakse osavõtmast peita raha puudumise ettekäande taha või öeldakse, et ei käida Tartus,” jätkab Koppel, kuna igas vallas Toidupanga jagamispunkti pole.

„Aga käiakse ju?!” laiutab Koppel käsi. „Tartusse on sotsiaaltöötajatel pidevalt asja. Miks siis mitte mitut asja ühendada?”

Näite võimalikust lahendusest toob Jõhvi Toidupanga koordinaator Kaia Kaldvee: „Kohalike sotsiaaltöötajatega sujub koostöö kenasti. Reeglina helistavad nad ette, kui on tulemas ning me teame siis toidupakid valmis panna. Kõik toimib suurepäraselt,” ei hoiata naine kiidusõnu tagasi.

Asjade suhteliselt head seisu tunnistab ka Kuressaare Toidupanga koordinaator Alur Õunpuu. Kuigi tegevust alustati alles 2014. aasta septembris, on kontakt sotsiaaltöötajatega juba päris hea. „Hetkel on nii, et kui ma saadan sotsiaaltöötajatele e-kirja, et ootan abivajajate nimekirju, siis umbes pooled vastavad,” toob Õunpuu näite. „Kusjuures see näitaja oli enne madalam, nii et areng on olemas,” rõõmustab ta.

Toidupank ja õpitud abitus

Hoolimata sellest, et toiduabi püütakse anda regulaarselt, on neid, kes on pahased ja kurdavad, et saadud toit ei ole piisav või see, mida soovitakse. „Me saame ju ära anda vaid seda, mida meile antakse,” nendib Nele Hendrikson ja lisab, et Toidupanga jagatav toiduabi ongi ennekõike leevendus perele, kes on ajutiselt keerulisse olukorda sattunud ning seda võiks saada maksimaalselt aasta. „Kui näiteks üks vanematest on kaotanud töö ja toimetulekutoetuse määramine võtab aega või pere seda ei saagi, on toidupank paindlik võimalus kiirelt aidata, kuigi

„Sisuliselt on Toidupank lihtsalt üks kogukonna teenistuses olev transpordiorganisatsioon,” ütleb Toidupanga kommunikatsioonijuht Nele Hendrikson.

taja kolm korda vahetunud,” ütleb ta.

Paremat infot ei oska anda ka Mäksa vallavanem Timo Reinthal.

„Märka inimest!” on Maire Koppelil vastus varnast võtta. Niisamuti on ta seisukohal, et sotsiaaltöötaja võiks probleemi lahenduse initsiaator olla.

„Meil on väga palju toredaid ja (pro)aktiivseid sotsiaaltöötajaid, kes meiega ise

muidugi on ka erandeid.”

Sellise käitumisega püütakse vältida õpitud abituse tekkimist.

Ka kauba järel käimine on vahel teemaks. „Kuigi paljudel juhtudel aitab sotsiaaltöötaja toidupaki abivajajani toimetada, eelistame siiski, et abivajaja tuleks pakile ise järele,” ütleb Jõhvi Toidupanga koordinaator Kaia Kaldvee.

Samas toob ta näite ratastoolis emast, kes peab väikelapse eest hoolitsema, lisades, et sellisel juhul on toidupaki kojuviimine igati õigustatud. „Kuid ajapuudus ei tohiks küll ettekääne olla ning tihti on bussipilet kas soodne või sootuks tasuta,” lisab ta.

Mõnikord saadetakse toidupakkidele järele ka lapsi, kuid see ei ole Kaldvee meelest õige. „Nii kasvatame lastes vale hoiakut,” on Kaldvee seisukoht.

Vastukaaluks toob Kaldvee toredamaid näiteid lugudest, kuidas mitmed inimesed on ajutiselt „auku vajunud” ning mõne aja pärast seal välja rabelenud. „Saadakse tööle ja siis antakse meile teada, et enam pole toiduabi tarvis,” selgitab ta.

Sotsiaalministeerium aitab jõudumööda

Küsimuste peale, mida on sotsiaalministeerium teinud Toidupanga ja KOVide sotsiaaltöötajate omavahelise suhtluse ergutamiseks ning mida saaks nad veel teha, et koostöö paremini sujus, vastas ministeeriumi meediasuhete nõunik Aleksandra Solntseva, et „Sotsiaalministeeriumil on heameel selle üle, et Eestis on mitmeid tublisid mittetulundusühinguid, kes jagavad toitu abivajajatele. Tuntuim neist on kahtlemata Toidupank ning ministeerium hindab kõrgelt nende väga tänuväärset tööd toidu päästmisel ja selle edasitoimetamisel.”

Niisamuti märgitakse sotsiaalministeeriumi vastuses, et nii mullu kui ka selle



Mõned faktid

- Praegu tegutseb Eestis 14 toidupanka. Lisaks Tallinna ja Tartu toidupankadele tegutsevad toidupangad veel Pärnus, Rakveres, Viljandis, Haapsalus, Narvas, Jõhvis, Põlvas, Valgas, Jõgeval, Kuressaares, Võrus ja Järvamaal (Türil ja Paides).
- Igal nädalal aitab Toidupank ligi 1600–1700 peret/leibkonda. Abivajajate nimekirjad varieeruvad nädalast nädalasse. 2014. aastal toimetati abivajajateni üle Eesti kokku üle miljoni kilo toidukaupa.
- Iga kuu vajaks Eestis toiduabi üle 200 000 inimese. Statistikaameti andmetel elas 2013. aastal absoluutses vaesuses 8% elanikkonnast ehk 104 700 inimest ja suhtelises vaesuses 22,1% elanikkonnast ehk 288 600 inimest.
- Eestis on suhteliselt suur ebavõrdsus võrreldes Euroopa Liidu keskmisega: rikkaima ja vaeseima viiendiku sissetulek erineb peaaegu seitse korda.
- Eramajapidamistes visatakse inimese kohta aastas keskmiselt kuni 60 kilo toidujäätme prügikasti (st köögijäätmed ehk toidujäätmed). Selle hulgas on keskmiselt 18–25% raisatud toidukaupa ehk avamata paken did, terved aed- ning puuviljad jmt.

Lisainfo www.toidupank.ee



2014. aastal toimetas Toidupank abivajajateni üle Eesti kokku üle miljoni kilo toidukaupa.

FOTO NELE HENDRIKSON

aasta alguses kompenseeritakse Tallinna Toidupangale osa kulusid ning et seadusloome protsessidesse, poliitika kujundamisse, programmidesse ja muudesse tegevustesse kaasatakse alati kõiki valdkonnaga seotud osapooli. Samas rõhutati, et ükski ministeerium ei saa otseselt mõjutada mingi organisatsiooni ja kohalike omavalitsuste koostööd. „Küll aga saame neid osapooli kokku viia ja ministeeriumi tegevustes kaasata.”

Vastavalt Eesti põhiseadusele otsustavad ja korraldavad kohalikud omavalitsused kõiki kohaliku elu küsimusi, tegutsedes seaduse alusel iseseisvalt. Kohalikule omavalitsusele võib kohustusi panna ainult seaduse alusel või kokkuleppel omavalitsusega.

Sotsiaaltöötaja võiks ikka aidata

„Kui saab aidata, siis peab aitama,” ütleb Jõhvi Toidupangaga tihedat koostööd tegev sotsiaaltöötaja Tatjana Olesk küsimuse peale, kuidas temal koostöö nii hästi

sujub. Kui uurin, kas on mõni imevahend, mis ka teised sotsiaaltöötajad Toidupangaga tihedamalt suhtlema võiks panna, jääb ta üldsõnaliseks.

„Eks see ole lõpuks igäühe enda otsustada,” arwab ta. „Kui sotsiaaltöötaja nõus ei ole, ei saa teda selleks ka sundida. See peab tulema ikka inimese enda seest,” on Olesk veendunud.

Motivatsiooni osas vastab Olesk nii: „Minu jaoks ei ole see raske” ütleb ta. „Kui saan sel viisil inimese õnnelikuks teha, siis miks ei peaks ma seda tegema? Ma ei vii neile ju mingeid kaltse?! See on toit, mis ma neile viin. Ja kui mina suudan oma tegevusega inimese õnnelikuks teha ... No miks ma ei peaks seda tegema?”

Jutu lõpetuseks saadab Olesk tänusõnad kogu Jõhvi Toidupanga meeskonnale. „Nad teevad ju nii palju: koguvad toidu kokku ja organiseerivad jagamise ja... Kui need inimesed suudavad nii palju ära teha, ei ole mul ju raske aidata,” lisab ta. **S**

Sotsiaalne segregatsioon linnaruumis



Madli Maruste

linnasotsioloog

Ruum, mis ümbritseb inimest, koosneb avatud, suletud ja kontrollitud kohtadest. Ruum on sotsiaalselt ja sümboolselt organiseeritud, et piiritleda inimese liikumist ja käitumist. Üks lihtsamaid ruumi piiritlemise võimalusi on seotud topograafiaga, st looduslike piiridega. Topograafiat on alati kasutatud segregatsiooni ja eraldatuse näitamiseks: antiikmütoloogias elasid mäetipudel kreeklaste ja mesopotaamlaste arvates jumalad, tänapäeval on aga mägede küljed ja tipud endale reserveerinud rikkad ja võimsad (sama funktsiooni täidavad ka eraldatud linnaosad, pilvelõhkujad, erasaared jmt).

Piirid mõjutavad liikumist ja käitumist

Lisaks topograafiale kontrollitakse inimese liikumist ruumis ka erinevate tajuvahenditega: tihti võib kohata piirdeid, märke, hoiatusi mitte siseneda ühte või teise kohta. Inimese ruumilist liikumist saab kontrollida ka ilma nende vahenditeta, töötavaks kontrollimehhanismiks muutub inimese enda hirm ja ebamugavustunne. Inimene ei taha siseneda kohtadesse, kus ta tunneb ennast alaväärsena, näiteks luksuslikku kaubanduskeskusse või butiiki, kui tal puudub raha, et ennast seal hästi tunda. Kolmandaks kontrollimehhanismiks võib

lugeda sotsiaalset kontrolli, mis väljendub eredalt riiklikes kontrollimehhanismides, mille alla kuuluvad eelkõige riigipiirid. Kokkuvõttes võib öelda, et meie ruumilist käitumist ja liikumist mõjutab kombinatsioon ametlikest reeglitest ja regulatsioonidest ning mitteametlikest ja psühholoogilistest hirmudest.

Piltlikult öeldes on ruumid avatud, aga sisenemine nendesse kontrollitud kas kuuluvuse või raha põhjal. Selline ruumikorraldus hakkab kajastuma visuaalses linnapildis ja seda edastatakse linnaruumi märksüsteemi kaudu. Sisenemisel tsooni muutub aina tähtsamaks selge teavitamine sellest. Kuna raha ekvivalendi mahaarvestamine lihtsustub (ID kaart, mobiilimaksud), ei pea inimene selle toimumisest üldse teadlik olema. Nii luuakse liiklusmärkide ja -eeskirjadega sarnane globaalne visuaalne keel.

Kõigis ühiskondades on oma kindlad meetodid, kuidas toimub sotsiaalne ja ruumiline eraldamine (mis ühtlasi on ka omalaadne diskrimineerimine). Kogu sotsiaalse maailma ülesehitus eeldab teatud sotsiaalseid piiranguid ja eraldamisi. Näiteks sotsiaalse maailma jaotamine avalikeks ja privaatsoonideks tähendab piiride tõmbamist ümber teatud ruumiliste valduste. Sellisel viisil toimib eraldamine kui mehhanism,

mis kontrollib institutsionaalselt ligipääsu kohtadele, sündmustele, ressurssidele ning informatsioonile. Individuaalsed toimingud, samamoodi nagu poliitilised ja kultuurilised struktuurid, sõltuvad tugevalt sellest mehhanismist ning taastoodavad seda pidevalt.

Sotsiaalne eraldatus linnaruumis

Sotsiaalne kõrvaletõrjutus väljendub selgelt ruumi kategooriates, mis eraldavad erinevad linnaosad, kesklinna ning äärealad. Läbi ajaloo on valitsused üritanud ruumilist eraldatust ka lõhkuda, samas jättes alles põhjused, mis sellist eraldatust tingivad. Näiteks Baron Haussmann lasi 19. sajandi Pariisis rajada laia bulvari läbi vaeste linnaosade, et tsiviliseerida slummid; sama eesmärgi täidab ka 20. sajandil levinud kommunaalkorterite ehitamine. Ruumiline eraldatus ning mitteeraldatus väljendub omamoodi ka kodutuses, kui teatud grupp inimesi on kaotanud endise sotsio-ruumilise konteksti ning asunud ümber teistesse linnaosadesse, andes sellega ruumile uue tähenduse.

Modernistid on üritanud analüüsida suurlinnade eklektilisust, loonud süsteemi ja korra; postmodernistid, vastupidi, on tervitanud linna kakofooniat, kuid kumbki suund pole jõudnud selleni, kuidas lahendada sotsiaalsest kõrvaletõrjutusest tulenev eraldatus linnas. Sotsiaalne kõrvaletõrjutus sõltub suuresti ligipääsust: mida piiratum on inimese sotsiaalne võrgustik, seda piiratum on ka tema ruumiline areaal, ning sellest tingituna on ta ka rohkem kõrvale tõrjutud. Laia sotsiaalse võrgustikuga inimestel on ka laiem linnaruum, kus elada, töötada, lõbutseda.

Majanduslikel põhjustel soosivad sotsio-ruumilist eraldatust kinnisvaraarendajad, kes oma majanduslikku võimu kasutades

ostavad üles kaunimad looduslikud kohad ja piirkonnad, et rajada sinna eksklusiivseid elamurajoone.

Avalik ja privaatruum

Kapitalistlikes ühiskondades on sotsio-ruumilise eraldamise levinumaks liigiks eraldamine avalikuks ja privaatruumiks. Oma privaatterritooriumit kaitsevad nii ettevõtted kui ka eraisikud, eravaldustesse sisenemist takistavad magnetkaardid, koodid või tõkkepuud. See eraldamisprotsess on legitimeeritud avalikult kommete või seaduste kujul, millest üleastumise korral ootab rikkujat kas lihtsalt halvaks panu või ka kohtulik karistus. Järjest rohkem avalikku ruumi läheb suurte kinnisvaraarendajate kätte, toimub ruumi privatiseerimine.

Inimene ei taha siseneda kohtadesse, kus ta tunneb ennast alaväärsena, näiteks luksuslikku kaubanduskeskusse või butiiki, kui tal puudub raha, et ennast seal hästi tunda.

Loomulikult tahavad investeerijad, et nende investeeringud ennast ära tasuks ning uus loodav piirkond oleks võimalikult turvaline, mille tulemuseks ongi turvakaamera- ja varustatud kaubanduskeskused ning taradega eraldatud elamurajoonid. Sellise tegevuse eesmärk on muuta teatud tsoonid kuritegevusvabaks, kuid kuritegevus muutub selle tõttu omakorda eraldavaks jõuks, muutes mitmed grupid marginaliseerituks ja haavatavaks (väljaspool kaubanduskeskust ja tara-rajooni on ohtlik, toimub vaimne manipulatsioon).

Kuna avalik ruum on hõivatud ärikorporatsioonide poolt ning see ruum, mis varem oli avalik, on nüüdseks erastatud, on avaliku

ruumi rolli võtnud üle eraruum ning seal toimuvad samad tegevused, mis varem toimusid avalikes parkides või väljakutel: inimesed veedavad aega kaubanduskeskustes, kuna seda territooriumi peetakse turvaliseks, seal ei ole asotsiaale ja huligaane, kuna ruumi kontrollivad turvakaamerad ja turvamees. Samas unustatakse, et ollakse ka ise pidevalt jälgitava objekti staatuses.

Raekoja plats ei ole enam ajaveetmiskoht linnaelanikele, kus lapsed saavad jäätist süüa ja tänavakividel istuda, vaid järjekordne kommertsruum, milles viibimise eest nõutakse tasu.

Inimene ei ole üksi oma mõtete ja sõpradega, vaid teda jälgib pidevalt keegi kolmas, tema kohta kogutakse infot. Kui kõik seda endale teadvustaksid, tekitaks see paranoiat ning kunstlikult loodud turvalisusest ei jääks midagi järele. Paranoiline inimene on ju teadagi ohtlik nii endale kui ka teistele.

Avalik ruum Tallinnas

Nagu mujal maailmas, nii ka Tallinnas on märgata tendentsi avaliku ruumi ahenemise suunas. Seda on selgelt näha kaubanduskeskuste (Kristiine, Viru, Ülemiste) näitel. Nendes kaubanduskeskustes justkui mängitakse avalikku ruumi, need on muutunud noorte vaba aja veetmise kohtadeks. Kogu Tallinna kesk- ja vanalinn muutub järjest rohkem kontrollitud ruumiks, mida valitseb äri sektor. Lisaks ehitistele hõivavad soojal ajal selle piirkonna välikohvikud, mis näiteks suvel katavad Raekoja platsi pea täies ulatuses. See ei ole enam ajaveetmiskoht linnaelanikele, kus lapsed saavad jäätist süüa ja tänavakividel istuda, vaid järjekordne kommertsruum, milles viibimise eest nõutakse

tasu. Selleks et Raekoja platsil peatuda ja istet võtta, tuleb osaleda tarbimiskarussellis, lunastades oma istekoht välikohvikus vastavalt turistidele kehtestatud hinnakirjale. Seega ei funktsioneerigi avalik linnaruum enam linnaelanike soove arvestades, vaid turistide huve silmas pidades. Kuid see tendents valitseb kõigis kapitalistlikes ühiskondades ega pole üksnes Tallinna probleem. Varakapalistlikes riikides tingib aga ruumi hõivamise suur majanduslik lõhe oma riigi kodanike ja heaoluriikide esindajate vahel ning seetõttu ongi vanalinn muutunud rohkem turistide linnaks.

Tallinna kesklinnas toimub kapseldumine teemapargilisteks aladeks, milles peegeldub meie hüperindividualiseeritud ühiskond. Sissepoole pööratud ruumid, mis esindavad turvalisust, hügieeni ning suletust, tekitavad tegelikult hirmu. Tekitatakse arusaam, et see, mis jääb välja poole, on ohtlik. Topograafiline eraldatus linnaosade ja tänavatena, suletud elurajoonid turvakaamerate ja lukkudega – nende meetmetega luuakse justkui eriti turvaline keskkond, mis aga inimeste jaoks tähendab samas pidevat varjatud kontrolli. Nii suurfirmades, korporatsioonides, tehastes kui ka akadeemilistes ja kunstiasutustes toimub liikumine ruumisiseselt salasõnu, koode ja magnetkaarte kasutades.

Üheks Tallinna probleemiks, mis puudutab avalikku ruumi, on ka mereäärne piirkond. Nõukogude perioodil toimus mereäärsete alade eraldamine linnast, sinna loodi suletud militaartsoon, kuid veel praegugi on Tallinna kesklinna ääristav laht linnakodanikele avatud väga kaootiliselt, olles enamjaolt kas suletud privaatteritoorium või riigile kuuluv suletud ala. Suure osa sellest võtavad enda alla nõukogude aja ehitised, vanad tehased ja sadamahooned. Need industriaalseid hooneid saaks

kaasata linnaruumi, muutes nad avaliku funktsiooniga hooneteks. Mereäärse ala lülitamine linnaruumi nõuab ka korraliku transpordisüsteemi väljaehitamist: eelkõige tuleks mõelda ühistranspordi laiendamise peale, et tagada ligipääs lahe äärde kõigile sotsiaalsetele kihtidele. Tallinna kesklinna sadama-ala on äärmiselt huvitav arhitektuurne kooslus, mida tuleks säilitada, kuid tänaseks on buldooser-meetodil hävitatud seal juba mitmeid huvitavaid hooneid. Linnavõimu jaoks on lihtsam müüa maha krundid, lastes arendajatel süüdimatult hävitada arhitektuurseid märke meie minevikust, kui mõelda välja uusi innovaatilisi lahendusi, kuidas rehabiliteerida ja

integreerida ainulaadseid arhitektuuriobjekte nii, et nad jääksid avaliku linnaruumi osaks. Kesklinnast natukene kaugemale jääv Pirita tee ümbrus on siiani olnud avatud ruum, kus merega külgnev rannapromenaad on olnud linnakodanikele nähtav ja kasutatav, tasapisi on aga hakatud ka seda piirkonda privaatruumideks jaotama ja territooriumile kerkivad eravillad ning tornelamud, ümbritsetuna kõrgetest aedadest.

S

Artikli kirjutamise ajendiks oli autori ettekanne „Tallinna vaesuse representatsioon linnaruumis” 17. oktoobril 2014 Tallinna Sotsiaaltöö Keskuse korraldatud seminaril „Vaesus ja tõrjutus”.

Viidatud allikad

- Le Corbusier** (2003). [1929]. A Contemporary City. In: LeGates, Richard T.; Stout, Frederic (eds.), 317–324.
- Madanipour, A.** (2003). [1998]. Social Exclusion and Space. In: LeGates, R.T., Stout, F. (eds.), 181–188.

Rahvusvaheline mõõde sotsiaaltöö õpingutes: Erasmus + programmi kogemused

Taimi Tulva

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudi professor

Koidu Saia

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudi õppejuht ja lektor

Triin Vaimann

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudi õppe- ja Erasmus programmi koordinaator

Artiklis analüüsitakse Eesti sotsiaaltöö üliõpilaste kogemusi, kes õppisid välismaal tudengivahetusprogrammi Erasmus + raames: välisõpingutele suundumise motive, kohanemist uue ülikooliga, majanduslikku toimetulekut ja sealseid elamistingimusi. Tudengid rääkisid ka sellest, mida nad olid selle aja jooksul õppinud ning võrdlesid õpinguid välisülikoolis koduülikooliga.

Õpiränne tudengivahetusprogrammi Erasmus + raames on tudengite seas populaarne. Vastavaid stipendiumeid on alates 1987. aastast kasutanud juba üle kolme miljoni tudengi (Euroopa Komisjon ... 2013). Nende hulgas on ka arvukalt Eestist pärit üliõpilasi, kes on programmi abil end välisülikoolides täiendanud. Üliõpilasvahetuse eelduseks on tingimus, et kõrgkoolil on Erasmuse ülikooli harta.

Eestist on Erasmuse toel enim õppimas käinud humanitaar- ja sotsiaalvaldkonna tudengeid. Kõige populaarsemad sihtriigid on olnud Hispaania, Prantsusmaa ja Saksamaa. Eestist on aastatel 2000–2013 Erasmuse abil Euroopas õppimas, koolitust saamas või õpetamas käinud 7199 tudengit. See tähendab, et aastas kasutab Erasmuse

võimalusi ligi 2% üliõpilastest (Raud 2013) Arvestades välisõppevõimalusi kasutanud tudengite tagasisidet, võiks programmi võimalusi kasutada oluliselt rohkem üliõpilasi. Selles artiklis analüüsime kolme sotsiaaltöö eriala bakalaureuseõppe üliõpilase hiljutisi programmis osalemise kogemusi.

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudil on 37 Erasmus partnerülikooli 17 riigis. Partnerülikoolide valik on suurim Soomes ja Saksamaal. Tulevikus soovime koostööd alustada ka Rootsi ülikoolidega. Kõige rohkem läheb välismaale õppima bakalaureuseõppe tudengeid, sest esimeses kõrgharidusastmes on sihtkohtade valikuvõimalus suurem ning välisülikoolis õppimist on töö ja isikliku eluga hõlpsam sobitada. Erasmusprogrammi on kasutanud

ka magistri- ja doktoriõppe üliõpilased, kuid nende hulgas on populaarsemad paindlikumad ning suurema rahastusega mobiilsusprogrammid, nt DoRa. Meie tudengite seas on populaarseim sihtriik Hispaania. Meie instituuti saabub välismaalt õppima enim üliõpilasi Hispaaniast, Saksamaalt ja Türgist.

2014. aastast algas Erasmus+ programm, mille eelarve aastateks 2014–2020 on 14,5 miljardit eurot, mis peaks aastaks 2020 toetama 4 miljoni inimese välisõpinguid või -praktikat (*European Commission* 2015). Erinevalt varasemast sõltub stipendiumi suurus nüüd sihtriigist. Näiteks on stipendium suurem, kui õpitakse Taanis (kuni 600 eurot) ja väiksem, kui minnakse Bulgaariasse (435 eurot) (*Erasmusega õppima* 2015). Erasmus+ programmi kandideerimiseks Tallinna Ülikoolis on vaja väljakuulutatud tähtjaks esitada avaldus, motivatsioonikiri, õppekaardi väljavõte ja keeleoskuse tõend.

Kolm TLÜ sotsiaaltöö bakalaureuseõppe eriala välisõpingutel käinud tudengit, Sandra Sutting, Miret Raadik ja Kärily Sulbi nõustusid andma tagasisidet Erasmus+ programmi vahetuse kohta eri maades: Hispaanias (*Univeristy of Vic*), Austrias (*Fachhochschule Vorarlberg* ehk *Vorarlberg University of Applied Sciences*) ja Hollandis (*Amsterdam University of Applied Sciences*). Palusime neil vastata järgmistele küsimustele: millistel motiividel suunduti välisõpingutele; kuidas neid uues ülikoolis vastu võeti; kuidas tuldi stipendiumiga materiaalselt toime; millised olid elamistingimused; milliseid kogemusi saadi välisülikoolis õppides; mida võiksid meie ülikoolid välisülikoolidelt õppida.

Kohanemine uue ülikooliga

Kohanemise edukus sõltub suuresti

üliõpilase motivatsioonist ja huvist erialase õppetöö vastu, samuti on see seotud uute kogemuste hankimise tunnetatud vajaduse ehk „teadmisjanuga”. Tavaliselt on ülikoolides tuutorid, rahvusvaheliste suhete spetsialistid või mõned õppejõud või üliõpilased, kes abistavad välisüliõpilasi uue ülikooliga kohanemisel. Kohanemist hõlbustavad ühised õpingud ja vaba aja tegevused koos kohalike üliõpilastega, toetav õpi- ja elukeskkond ning õppejõudude-õpingukaaslaste positiivne suhtumine.

„Veetsin oma kolmanda ülikooliaasta vahetusõpilasena Kataloonias – pisikeses üliõpilaselinnas Vic. Vic ülikool (*Univeristy of Vic*) oli oma õhkkonna poolest ääretult soe ja kodune. Samuti olid õppejõud ning kaasõpilased avatud ning vastuvõtt sedavõrd meeldiv, et tundsin kobe, et olen ülikooli oodatud.” (Sandra)

„Minu Erasmus toimus Austrias, Dornbirni linnas ja sealne ülikool oli Tallinna Ülikoolist väiksem. Mina kasutasin kooli uuemaid maju, raamatukogu ja neis leiduvat tehnikat, mulje neist jäi väga hea. Majad olid moodsad, valgust oli rohkelt, suured aknad, mille ees diivanid, koridori nurkades taimed. Mõeldud oli paikadele, kus tudengid saaksid koos tööd teha või loengute vabel puhata. Iga loenguruum oli avar ja valgustatud, akendega. Vastuvõtt kohalike üliõpilaste poolt oli soe ja sõbralik, saime kiiresti tuttavaks, tegime loengutes ja loenguväliselt palju koostööd ja võin kindlalt väita, et olen õnnelik, et minu Erasmuse loengud olid koos kohalike tudengitega. Sain rahulikult sisse elada.” (Miret)

„Vastuvõtt Hollandis oli väga meeldiv. Kuna esmalt alustasin loenguid vaid rahvusvaheliste tudengitega, olime kõik samas olukorras ja kõik oli uus. Korraldasime ise koosviibimisi, et üksteist paremini tundma õppida. Tegime koos süüa, käisime linna

avastamas ning õppetöö käigus tegime mitmeid grupitöid. Igapäevaselt tundides oli õhkkond tunduvalt vabam kui Eestis. Õppejõud olid pigem õpilastega võrdsemad ning rohkem sõbra-tasandil kui Eesti õppejõud. Kaastudengid ja tudengid üldse olid sõbralikud ja abivalmis.” (Kärilyn)

Tudengitele on meelde jäänud positiivne ja nad leidsid, et pingelised olukorrad on neid muutnud tugevamaks ja iseseisvamaks.

„Otseselt õpingutega seoses ei olnud mul raskusi, nautisin loenguid ja rohkeid grupitöid ning kaastudengitega suhtlemist. Erasmusel viibimisega seoses oli minu enda jaoks üllatavalt raske täielikult sisse elada. Suhtlemine, trenn, väljas käimine ja üldiselt aja aktiivne sisustamine aitasid rasketest emotsioonidest üle saada ning aja jooksul kujunesid omad toimetulekumehhanismid, mis aitasid.” (Miret)

„Käisin mõnda aega tööl, lisaks leidsin kohalikud eestlased, kelle koosviibimistel käisin väljaspool oma ülikoolilinna. Püüdsin võimalikult palju ringi reisida, sealhulgas käisime hääletamas ning jalgrattamatkal. Õpingud võtsid siiski üsna suure hulga ajast. Väga hea, et sain oma põhiained ära teha ning lisaks Amsterdamis vabaaineid õppida.” (Kärilyn)

Majanduslik toimetulek

Erasmuse stipendium on mõeldud kompenseerimaks elatustasemetet vahet, mis tekib välismaal õppides, ja seetõttu ei katanud Erasmus + stipendium kõiki kulutusi. Toimetulekustrateegiad olid erinevad: välisõpingutele suundumisele eelnenud säästmine, vanemate toetus ja välismaal töötamisega lississetuleku teenimine, kulutuste teadlik planeerimine (nt eluaseme valik omi ressursse arvestades).

„Linn, kus ühtekokku veetsin kaks järjestikust semestrit, oli oma elatustaseme poolest

enam-vähem võrdne Eestiga, kui siis ehk pisut kallim. Stipendium kattis ära peamised kulutused nagu eluase ning toidukorv. Kuna majanduslikult kõige soodsam variant oli otsida jagatud korter, siis esimesel õppesemestril elasin koos Inglismaal sündinud, kuid India päritolu tüdrukuga. Koos elamine sujus sedavõrd, et ka järgmisel semestril otsustasime ühiselt midagi leida.” (Sandra)

„Erasmuse stipendium, 430 eurot kuus, ei olnud kahjuks piisav äraelamiseks. Mina pidasin hoolikalt elarvest kinni ja püüdsin vähe kulutada, kuid siiski kuu keskmine kulu oli 780 eurot. Erasmuse stipendiumile lisaks kulusid ära minu eelnevad säästud (töötasin viis kuud ja panin suurema osa rahast kõrvale), Tallinna Ülikooli stipendium ja söidutoetus ning lisaks võtsin tudengilaenu, kuid sellest kulus vaid väike osa. Valisin elamiskohaks kõige odavama, aga kohale jõudes selgus, et kõige mugavama, Kolpinghausi. Tegemist oli ühika-hosteli vahepealse majutuskohaga, kus üürnikud said teha leppe pikemaks perioodiks (kuudest aastateni) ja samas said turistid tulla ja paariks ööks jääda.” (Miret)

„Et toime tulla, otsustasin kohapeal tööle asuda. Leidsin sobiva restorani, kes oli nõus just Balti riikidest noori tööle võtma ning käisin õhtuti restoranis ettekandjaks. Hollandis oli palk mõistlik ja võimaldas lubada turismiattraksioonide külastamist väljaspool kooliaega, lisaboonuseks oli tasuta õhtusöök töötamise õhtutel. Elama asusin ühiselamusesse, kus mul oli oma tuba, kööki ning duširuumi jagasin teise tütarlapselga. Ühiselamu oli ilmselt hinna-kvaliteedi suhtelt parim võimalus, kuigi koolist üsna kaugel.” (Kärilyn)

Elamistingimused on eri riikides erinevad ning hakkama saamiseks tuleb stipendiumile lisaks ka ise panustada, teadlikult kulutusi planeerides ning lisaressursse leides.

Soovitused tulevastele välisõpingutele suundujatele

1. Mõtle hoolega läbi oma rahalised võimalused, arvesta, et elu võib sihtriigis kallim olla. Hea on koostada eelarve, kuhu on kõige muu kõrval sisse arvestatud ka vaba aja kulud ja soovi korral reisimisega seotud kulud.
2. Uuri varakult järele, mida põnevat saad sihtriigis näha, millised vaatamisväärsused on lähedal, kuidas nendeni jõuab ja millal minna tahaksid.
3. Uuri üldiselt elu-olu, et teada, missuguseid kulutusi on vaja teha. Nt Hollandis oli vaja osta ratas, et mitte liigselt transpordile kulutada (kuupiletite hinnad on väga kõrged!).
4. Otsi õppeasutust pakutavate õppeainete järgi, tutvuta põhjalikult õppekavaga.
5. Pane paika oma isiklikud eesmärgid: mis on sinu prioriteedid, millele pühendud, mida soovid saavutada, mis on kõige olulisem.
6. Hoia meel avatuna uue kultuuri ja kommete suhtes ning pea alati meeles, et erinevused ei tähenda alati halba.
7. Kasuta kõiki võimalusi, mis sulle pakutakse, ja arvesta, et tegelikult kaob aeg väga kiiresti.
8. Võta julgus kokku ja lihtsalt mine! Midagi kaotada kindlasti ei ole! Isegi kui õpingute aeg venib pikemaks, saad väärt kogemuse võrra rikkamaks, õpid teisi keeli ja kultuure tundma.

Sandra, Miret ja Kärilyn

Välisõpingutele suunduma motiveerinud tegurid

Palju oleneb sellest, mida ollakse kuulnud teistelt, juba välisõpingutel viibinud tudengitelt, samuti ka Eestis õppivatelt välisüliõpilastelt. Stipendiumile motiveerib kandideerima soov end teises keele- ja kultuuriruumis proovile panna. Seetõttu on oluline enne välisriiki suundumist hankida infot nii sealse üliõpilaselu kui ka elukeskkonna kohta.

„Idee välismaale õppima minna tuli küllaltki spontaanselt. Samas tean, et minus on alati olnud soov katsetada ja proovida midagi uut ning oma harjumuspärasest mugavustsoonist väljaspool. Seetõttu usun, et see otsus oli justkui asjade loomulik kulg.” (Sandra)

„Peamiselt soovisin parandada inglise keele oskust, näha teise riigi praktikaid sotsiaaltöös, saada rahvusvahelist kogemust ning õppida iseennast paremini tundma.

Motivatsiooni lisan ka see, et õpinguid toetati rahaliselt ning välisriigis õppimine oli tasuta.” (Kärilyn)

Õppekorraldus on ülikooliti erinev. Tudengile oli tähtis uute kontaktide loomine, võõrkeelte praktiseerimine ning välismaal elamise kogemus. Eelkõige mindi aga väliskõrgkooli õppima. Siinjuures on tähtis õpingute tunnustamine ning huvitavate ainekursuste olemasolu. Õppetöösse sisseelamist toetab suhtlemine koduülikooliga. Õppekavad olid üliõpilase hinnangul valdavalt sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika kesksed. Õppekorralduses esines mõningaid erinevusi.

„Välismaal õppimise kogemus on kindlasti midagi, mis on omandanud minu jaoks väga olulise väärtuse. Ühest küljest hõlmab see võimalust osa saada sotsiaaltöö õpetamise protsessist erinevate õppejõudude käe all riigis, kus sotsiaalprobleemid on asetatud hoopis erinevasse taustsüsteemi. Pealtnäha niivõrd

teistsuguses ühiskonnas õpid märkama üllatavalt palju ühiseid jooni ja taipad, et kaugel ja võõras võib omandada hoopis teise tähenduse. Teisalt annab selline kogemus lisaks akadeemilisele küpsusele nii palju lisaväärtust just isiksuse kasvule. Õpilaste ning õpetajate vahelised suhted olid väga personaalsed ning vähem oli tunda akadeemilisust. Tunnid viidi läbi üldjuhul väikese seltskonnaga ning õpilase ja õpetaja vahel toimus pidev interaktsioon ja dialoog. Suur roll tundide läbiviimisel oli erinevatel projektidel ning koostööd nõudvatel rühmatöödel. See kõik andis hea võimaluse arendada meeskonnas töötamise oskusi.” (Sandra)

Pealtnäha niivõrd teistsuguses ühiskonnas õpid märkama üllatavalt palju ühiseid jooni ja taipad, et kaugel ja võõras võib omandada hoopis teise tähenduse.

Üliõpilased oskasid näha teiste riikide õpetamiskogemusi koduülikooli taustal ning hinnata seda, mis võiks meilgi enam rakendamist leida (näiteks rohkem rühmatöid ja seminare, tihedam suhtlemine tudengitega jne.)

„Tunniplaan oli võrdlemisi rahulik, kokku võtsin 7 loengut ja nädalas käisin koolis keskmiselt 3–4 päeval 3–4 tundi korraga. 30 EAP väärtuses aineid Erasmuse jooksul sooritada on väga pingeline, eriti kuna keskkonnavahetus ja turvatsoonist eemalolek tekitab niigi suurt stressi. Paljud meist jäid haigeks ja üleüldiselt tundsid suurt survet. Uus keskkond nõudis kohanemiseks palju energiat. Minu jaoks oli kodust ja kodumaalt nii kauaks äraolek uus ja stressirohke kogemus, kuid tänu sellele õppisin end paremini tundma ja omandasin uusi toimetulekumehanisme. Fachhochschule Vorarlbergis olid

loengud teises stiilis: pisut vabamad, õppejõud julgustasid pidevalt aruteludele, loengud lõppesid vastastikuse tänamisega (täpsemalt tänu märgiks lauale koputamise) ja ained lõppesid üliõpilaste poolt esitlusega.” (Miret)

Ka Tallinna Ülikoolis praktiseeritakse üha rohkem üliõpilaste iseseisvat individuaalset ja rühmatööd, projektide läbiviimist ja pärast projekti lõppemist selle tulemuste üle arutlemist. Ühelt poolt annab see kõikidele uusi teadmisi, teisalt harjutatakse esinemist ja oma argumentide põhjendamist.

„Vaba aega veetsin koos teiste üliõpilaste või kohalike üliõpilastega ja tegime koos grupitöid, samuti alustasin bakalaureustöö jaoks vajalike materjalide otsimisega. Õpingute osas meeldis mulle Vorarlbergi ülikoolis üliõpilaste ja õppejõudude omavaheline avatud suhtlemine, üliõpilased tundsid, et võivad vabalt oma arvamust avaldada, õppejõud kuulavad ja on avatud vestlusele.” (Miret)

„Positiivne on ka see, et ainete valik oli suur ning pakuti võimalust sooritada kõik 30 ainepunkti sotsiaaltöö instituudis. Väga meeldis üks aine, mille kõik loengud toimusid ülikoolist väljaspool. Külastasime erinevaid kohti ja asutusi, näiteks kunstimuuseumi, mäekoobast ja maalissime, voolissime savist, tegime muusikat. Igaks korraks oli õppejõul meile planeerinud mingi kindla tegevuse. Loengu eesmärk oli õppida läbi tegevuse, mõista, et kõikidel juhtudel ei pea probleemist rääkima, vaid lahendamise ja leevendamisega saab tegeleda ka läbi tegevuse. Taoline interaktiivne, tegevust, liikumist täis õppimine on midagi, mida võiksid proovida ka meie õppejõud.” (Miret)

„Õppisin Amsterdamis, kus õpingud olid pigem rakenduslikud kui akadeemilised (nagu on TLÜ-s). Esialgne plaan oli jääda vaid pooleks semestriks, kuid mulle hakkas

sealses koolis väga meeldima, kandideerisin veel pooleks aastaks. See oli väga hea otsus, tänu millele sain rohkem praktilisi kogemusi kui Tallinnas veedetud kahe õppeaasta jooksul kokku. Lisaks sellele, et sain teadmisi Hollandi sotsiaalsfääri plussidest ja üllatavalt, ka miinustest, õppisin tundma erinevaid kultuure, sain sõpru üle maailma ning parandasin oluliselt oma oskust ja julgust rääkida inglise keeles. Saan aru, et Tallinna Ülikooli suund on käia pigem akadeemilise hariduse rada, kuid siiski võiks ka meil olla rohkem praktilisi õppeaineid. Näiteks oli meil Hollandis õppeaine, mille nimeks oli vahendus (ingl. k mediation), mille käigus õppisime esmalt teooriat, kuidas vahendus kohtuväliselt inimeste vahel toimuma peaks. Seejärel praktiseerisime seda grupitööna ja aine lõpuks pidime sooritama eksami praktiliselt - meie ees olid „kliendid”, kelle probleemi reaalselt lahendama pidime. Antud juhul oli tegu küll näitemänguga, kuid minu jaoks oli tegu suure õpiprotsessiga. Sain tänu praktilistele ainetele tagasisidet enda kohta, et vajan rohkem praktilisi väljundeid. Kahjuks Eesti praktikas aga alati teooria ja reaalne olukord kokku ei lähe. (Kärilyn)

Millega lisaks õpingutele välisriigis tegeldi

Tudengid püüdsid saada osa kohalikust kultuurist, suhelda teistest rahvustest inimestega ning tegelda hobidega.

„Püüdsin palju lävida kohalikega ning võimaluste piires ka ringi reisida ja

ümbruskonda avastada. Uusi kohti avastades oli soov reisida kui rändur, mitte turist.” (Sandra)

„Lisaks õpingutele tegelesin reisimisega, külastasin Viini, Ljubljana, Berliini, Hamburgi, Leipzigi, Milanot, Genovat. Suur rõõm oli võrdlemisi õpingute alguses kuulda, et üks tudeng teeb zumba trenne ja kohe ka ühinesin nendega. Lisaks sai ka ujumas käidud ja paari korral jooksmas. Arvestades, et Eestis olles ei tegele ma spordiga, võib öelda, et elumuutus oli märgatav – palju saab ära tehtud, kui mugavustsoonist lahkuda. /.../ Õpingute välisel ajal pakkus Vorarlbergi ülikool meile võimalust teiste välisüliõpilastega koos käia kahel reisel, mille käigus viibisime nii Austrias, Saksamaal kui Šveitsis.” (Miret)

Välisõpingute pagas: läbitud kursused, kultuurielamused ja parem iseenda tundmine

Õpingud kestsid semestri või kaks semestrit ja selle aja jooksul oli juba võimalik tehtust ja nähtust kokkuvõtteid teha.

„Erasmuse jooksul sai tehtud palju – sealhulgas edukalt lõpetatud kõik seitse ainet. Erasmus on kohati iseenda proovilepanek, on tõesti eriline ja väga hea kogemus, julgen seda valju häälega kõigile soovitada!” (Miret).

„Õppisin kindlasti seda, et praktilise sisuga loeng võib anda kümme korda rohkem vajalikke oskusi, kui kolm akadeemilist loengut kokku, kui akadeemilisi teadmisi kuidagi rakendada ei saa.” (Kärilyn) S

Viidatud allikad

- Raud, M. (2013). Maailma edukaim tudengivahetusprogramm Erasmus. Eurokratt.
<http://www.eurokratt.ee/maailma-edukaim-tudengivahetusprogramm-erasmus/> (10.07.2013).
- European Commission. (2015). Lifelong Learning Programme.
http://ec.europa.eu/education/tools/llp_en.htm (02.01.2015).
- Erasmusega õppima. (2015). Tallinna Ülikooli veebilehekül.
<http://www.tlu.ee/et/opingud/oppimine-valismaal/erasmusega-oppima/stipendium> (05.01.2015).

Sotsiaaltöötajate juhtimine



Hans van Ewijk

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi külalisprofessor

Kas olete oma juhiga rahul? Üks minu doktorant, kes uuris Hollandis sotsiaaltöö juhte (Waal 2014), märkas, et sotsiaaltöö valdkonnas on väga vähe uurimusi ja teooriaid, mis käsitleksid sotsiaaltöö juhtimist. Uurime küll oma sihtgruppe, erialaseid praktikaid, sotsiaalpoliitilist konteksti ning sellega seotud väljakutseid, kuid väga vähe tegeleme küsimusega, missugust juhti on sotsiaaltöötajal vaja.

Üldistest juhtimisteooriatest ja uurimustest on teada, et meeskonna vahetu juht mängib olulist rolli protsesside uuendamises ja uuenduste rakendamises. Ühe ulatusliku USA uurimuse kohaselt ei õnnestu 80% uuendustest läbi viia muuhulgas seetõttu, et keskastme juhid ei tee piisavalt koostööd ega ole ka oma ülesannete kõrgusel (Huy 2001). Samas teeb sotsiaaltöötaja oma tööd palju suurema motivatsiooni ja pühendumusega, kui ta tunneb, et tema otsene ülemus toetab teda. Oleks huvitav uurida, mida Eesti sotsiaaltöötajad oma juhtidest arvavad.

Keskastme juhi vastutusrikas roll

Meeskonna juht on juba nime poolest keskastme juht, ta asub juhtkonna ja töötajate vahel. Esiteks oodatakse meeskonna juhilt, et ta täidaks organisatsiooni ja juhtkonna määratud eesmärged ja juhiseid. Teiseks peab meeskonna juht töötajaid toetama ja

juhendama. Kolmandaks peab meeskonna juht tegema koostööd teiste osakondade juhtide, osakondade ja organisatsioonidega. Neljandaks peab ta edendama meeskonnatööd, olema avatud muu maailma suhtes ja tegema tõhusat koostööd ka poliitikute, kodanike, klientide ning meediaga.

Juhtimisalases kirjanduses räägitakse sageli sellest, et süsteemide või organisatsioonide ülalt-alla juhtimise asemel tuleks järjest rohkem tegelda võrgustike juhtimise ja keeruliste olukordade ning keerukuste ühiskondlike olukordade haldamisega.

Täna keskastme juhtidelt oodatakse, et nad käituksid õigesti igasugustes ja tihti ootamatutes olukordades, eriti on see nii sotsiaaltöös. Sotsiaaltöötajad peavad keerulise tagapõhjaga olukorrale lähenema väga ettevaatlikult ning mõistma, mida on olukorra lahendamiseks vaja teha ning kuidas on võimalik parajasti toimida. Sotsiaaltöötajatel on vaja selliseid juhte, kes suudavad neid mõista, suunata, toetada ja motiveerida.

Juhtimisalases kirjanduses kasutatakse sageli ingliskeelset sõna *ambiguity*, mida tõlkida kui ebaselget või vastuolulist olukorda (Lipsky 1980). Nii viidatakse sellele, et praktikas on juhid tihti silmitsi vastuoluliste põhimõtete ja huvidega, koguni struktuuride või organisatsioonidega, kus kohtuvad vastuolulised ülalt-alla ja alt-üles

juhtimissitiilid. Sellistes olukordades peab juht langetama otsuseid, kuid tihti juhtub, et üks osapool ei nõustu pakutud lahendusega. Siis tuleb juhil osapooltega suhelda ja saavutada nende vahel konsensus, kuid vastuolulises olukorras on seda väga raske teha.

Koosloomine

Sotsiaaltöö elukutse põhineb teadmistel. Sotsiaaltöötaja vajab iga juhtumi lahendamiseks korralikku probleemipüstitust, selleni jõudmine on tavaliselt üsna keeruline. Edasine tegevus hõlmab plaani väljatöötamist, kuidas toetada inimest tema olukorras, kriitilis-reflektiivset tegutsemist ning tehtu hindamist.

Jaapani edulugusid analüüsinud Nonaka ja Takeuchi arendasid välja teooria, mille kohaselt keerulistes oludes töötavad spetsialistid vajavad rohkesti toetust, et täiendada ja tugevdada oma isiklikku teadmist (Nonaka 1995). Neil läheb vaja nii üldteadmisi, mis omandatakse õpingute käigus, kui ka teadmist, mis rajaneb isiklikel kogemustel, pragmaatilisel taibul ja vaiketeadmistel.

Selleks et probleeme õigesti püstitada, neile sobivad lahendused leida ja otstarbekalt tegutseda, on vaja kasutada kogu oma teadmistepagasit ja kõiki kompetentse. Sotsiaaltöös ja sotsiaalpoliitikas ei ole valmis lahendusi, keerulisi olukordi ei saa lahendada üldiste riiklike juhiste või õpikunäidete varal. Vajalikud teadmised kujunevad praktikute, kodanike, klientide ja juhtide koostöös.

Niisiis vajame professionaalseks tegevuseks kolme põhimudelit (McLaughlin 2007). Esimene neist on uurimustele tugineva praktiku mudel, mida kasutatakse näiteks meditsiinis. Siin nähakse töömeetodite muutmisel ja parandamisel võtmeisikuna praktikut. Sellele vastandub uurimistulemuste juurutamise mudel, mille kohaselt

vastutab innovatsiooni ja arenduste eest organisatsiooni juhtkond. Sellist mudelit kasutatakse sõjaväes ja politseis. Kolmas, täiuslikkusele püüdleva organisatsiooni mudel lähtub eeldusest, et keerulistes olukordades saavutatakse parim tulemus praktikute, juhtide, poliitikakujundajate ja sihtrühmade interaktiivses koostöös. Tihti kasutatakse selles tähenduses mõistet *koosloomine*, mis tähistab interaktiivset teadmiste loomise protsessi, kus kombineeritakse kõigi osalejate isiklike teadmisi formaalsete teadmistega. Koosloomine eeldab suurt tundlikkust konteksti suhtes ning pädevust sotsiaalsete ja teadmisi loovate protsesside haldamises. Selles mõttes ongi õppimine ja töötamine kindlalt integreeritud protsess.

Sotsiaaltöö nõuab selliseid juhte, kes tunnevad ja tegutsevad nagu sotsiaaltöötajad, kuid kellel on samas suurem autoriteet ja töökogemus.

Professionaalile on parim töökoht õppiv organisatsioon. Ma kardan, et paljud sotsiaalvaldkonna spetsialistid ei tunne end osana õppivast organisatsioonist. Enamgi veel, sotsiaaltöötajad pahatihti ei teadvustagi võimalust ennast pidevalt harida, õppides nii kliendijuhtumitest, kolleegidelt, juhtidelt, isiklike kogemuste või erialakirjanduse kaudu. Et sotsiaalvaldkonnas töötavad inimesed hakkaksid seda tegema, vajavad nad toetavaid juhte, kes ärgitaksid neid uusi väljakutseid vastu võtma. Juhtimisteooria sõnavara kasutades võib seda nimetada transformeerivaks juhtimiseks. See tähendab, et juhtkond on avatud suhtumisega ning ootab töötajatelt pidevat õppimist nii oma tööst kui isiklikest kogemustest. Sotsiaaltöö ei ole tootmine või

täpselt ettekirjutatud teenuste osutamine, see on pidevalt muutuv tegevus, millega püütakse kindlustada ja paremaks muuta teiste inimese olukorda.

Küsimused endale

Ma usun, et sotsiaaltöötajal oleks kasulik endalt küsida, millist juhti ma vajan ja milline juht mul hetkel on. Tuleb küsida sedagi, kas ma tunnen, et mu ülemus mõistab mind, kas mu ülemus toetab mind; kas ta suunab mind; kas mu ülemus tunnustab minu tegevust ja teab minu probleeme. Kas mu ülemus seletab, mida ootab minult minu organisatsioon ja sotsiaalpoliitika? Ja küsida tuleb ka vastupidiseid asju: kas ma ise olen koostööaldis, kas ma saan oma ülemusest aru, kas ma väljendan oma seisukohti selgelt?

Samuti peaks esitama palju küsimusi teadmiste loomise kohta töökohas: kas ma

osalen teadmiste loomise protsessis; kas minu ülemused, poliitikud ja töökaaslased kasutavad minu teadmisi, minu tähelepanekuid, minu kaalutusi; kas organisatsioonide juhid kasutavad sotsiaaltöötajate kogemusi ja nende loodud teadmisi organisatsioonis ja kas nad kannavad need edasi sotsiaalpoliitikasse; kas nad soodustavad meeskonnatööd? Loomulikult peame endalt ka küsima, et kas me oleme saanud koolist või ülikoolist piisavalt hea ettevalmistuse, et juhtida meeskondi ja teadmiste loomist. Ja seda, kuidas me saaksime enda kompetentse tugevdada.

Sotsiaaltöötaja ja meeskonna juhi töö on tegelikult üpris sarnane. Sotsiaaltöö nõuab selliseid juhte, kes tunnevad ja tegutsevad nagu sotsiaaltöötajad, kuid kellel on samas suurem autoriteet ja töökogemus, et teisi sotsiaaltöötajaid juhendada. **S**

Tõlkinud Kristi Raffai

Viidatud allikad

Huy, Q. (2001). In praise of middle managers. In: *Harvard Business Review* 79 (8) 72–79.

Lipsky, M. (1980). Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services. New York: Russell Sage Foundation.

McLaughlin, H. (2007). Understanding social work research. London: Sage.

Nonaka, I., Takeuchi, H. (1995). The knowledge creating company. How Japanese companies create the dynamics of innovation. New York: Oxford University Press.

Waal, V. de (2014). De vooruitgeschoven middenvelder. Een onderzoek naar middenmanagers en hun teams in lokaal sociaal werk. Den Haag: Boom/Lemma.

Ajakirja uues rubriigis tutvustame uuenduslikke ja loomingulisi ideid, mis toovad uut mõtlemist Eesti sotsiaaltöösse.

Veebiplatvorm Helpific

Helpific.com on vabatahtlike ja abivajajaid ühendav veebipõhine platvorm, mis sai alguse Garage48 Enable Tallinn üritusel eelmise aasta novembris. Platvormi loojad tahavad parandada puuetega inimeste elukvaliteeti info- ja kommunikatsioonitehnoloogia lahenduste abil.

Helpific pole üks tavapärane sotsiaaltöötajate ettevõtmine. Sotsiaaltöötajatele ja puuetega inimeste kõrval kuuluvad meeskonda IT arendajad ja programmeerijad, turundusspetsialistid ja disainerid. Helpificu eesmärk on tugevdada kohalikke kogukondi, kasutades selleks olemasolevaid ressursse, et inimesed ei sõltuks oma igapäevases elus nii palju spetsialistide poolt osutatavatest hoolekandeteenustest. Kogukondade mobiliseerimine ja tugevdamine on sotsiaaltöö uus trend paljudes riikides.

Veebiplatvorm töötab hetkel betaversioonis, kuid varsti saavad sellega liituda kõik, kes soovivad aidata puuetega inimesi oma piirkonnas, et kellegi elus ei jääks midagi puude tõttu tegemata. Toetuseks võib pakkuda näiteks transporti, isiklikku abistamist, abi majapidamistöodes või avalikel



Rohkem infot:

www.helpific.com
www.facebook.com/helpific
www.twitter.com/helpific
www.helpific.tumblr.com

üritustel osalemiseks.

Edaspidi soovib Helpific tuua puudega inimeste hoolekandes ka nüüdisaegse isikliku elarve meetodi, mis võimaldab puuetega inimestel valida, kas nad ostavad teenuseid hoolekandeteenustajalt, pereliikmelt või mõnelt naabruses elavalt kaaskodanikult.

Kuid puuetega inimesed ei ole ainult teenuste saajad. Neil on palju oskusi ja andeid, millele on Helpificu kaudu kergem rakendust leida: nad saavad pakkuda kogukonnale oma teenuseid, teha väiksemaid töid, korraldada üritusi jms.

Helpific soovib edendada sotsiaalset sidusust, osalemist ja ettevõtlust, et muuta ühiskonna suhtumist puuetega inimestesse.

Koostanud Zsolt Bugarszki

Rahvusvahelisele sotsiaaltöö päevale pühendatud pidulik üritus

17. märtsil kell 12.00–15.00 Pärnu teatris Endla

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon tunnustab rahvusvahelisel sotsiaaltöö päeval parimaid sotsiaaltöötajaid. Üritusel võtavad sõna sotsiaalministeeriumi, Riigikogu, Pärnu Maavalitsuse ja Pärnu linnavalitsuse esindajad. Toimub kontsert ja koosviibimine. Üritusele järgneb ESTA üldkogu koosolek. Soovi korral saab sõiduks Tallinnast Pärnusse kasutada organiseeritud bussi. Registreerimine 10. märtsini, rohkem infot kodulehelt: www.eswa.ee.

Tunnustatakse konkursi laureaate ja kandidaate järgmistes kategooriates: elutöö tegija sotsiaalvaldkonnas, aasta sotsiaaltöötaja, aasta lastekaitsetöötaja, aasta hoolustöötaja, aasta hoolekandeesutuse juht, parim sotsiaaltöö koolituse lektor, parim praktika-juhendaja, parim sotsiaaltöötaja koostööpartner, parima sotsiaalala uurimistöö autor, parim sotsiaaltööd kajastanud ajakirjanik. ESTA avaldab tunnustust ka aasta ESTA liikmele.



25.–26. märtsil Original Sokos Hotel Viru konverentsikeskuses, Tallinnas

Traditsiooniline aasta tippsündmus kõigile, kes on seotud omavalitsuse tööde ja tegemistega
Peateemad: omavalitsuste võimalused EL finantsperioodil 2014–2020; sotsiaalkaitse, laste heaolu, tööhõivereform, toiduabi; noored ja kohalik omavalitsus; kogukond ja külaelu jpm.

Korraldajad: Eesti Maaomavalitsuste Liit, Eesti Linnade Liit ja Tallinna linnavalitsus.

Kava ja registreerimine: www.linnadvallad.ee